

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

QARAYEV CƏMİL KAZİM oğlu

**“İnnovasiya biznesində tətbiq olunan layihələrin iqtisadi
səmərəliliyinin artırılması yolları” mövzusunda**

M A G İ S T R D İ S S E R T A S İ Y A S I

İstiqamətin şifri və adı:060409“Biznesin idarə edilməsi”

İxtisaslaşma: “Biznesin təşkili və idarə edilməsi”

Elmi rəhbər

i.ü.f.d., dosent

A.H. Fərruxov

Magistr proqramının rəhbəri

i.ü.f.d., dosent

R.Ə.Abbasova

«Biznesin idarə edilməsi»

kafedrasının müdiri,

i.ü.f.d., dosent

M.Ə. Əliyev

Bakı – 2016

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3-8
Fəsil 1. İnnovasiya biznesində layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin nəzəri əsasları	
1.1. İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyi və idarə edilməsi metodologiyası.....	9-16
1.2. İnnovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin təhlil prinsipləri və qiymətləndirməsi üsulları.....	17-28
1.3. İnnovasiya biznesində layihələrin qiymətləndirilməsində inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi.....	28-42
Fəsil 2. İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin müasir vəziyyəti	
2.1. İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin informasiya təminatı	43-52
2.2. İstehsal biznesində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin müasir vəziyyəti.....	52-57
2.3. Texnoloji sahələrdə innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin müasir vəziyyəti.....	58-63
Fəsil 3. İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin təkmilləşdirilməsi	
3.1. İnnovasiya layihələrinin səmərəliliyinin iqtisadi qiymətləndirilməsinin metodik əsaslarının təkmilləşməsi	64-70
3.2. İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin monitoring sisteminin təkmilləşməsi.....	71-78
3.3. İnnovasiya biznesində vahid informasiya məkanının formalaşdırılması perspektivləri.....	79-84
Nəticə və təkliflər	85-89
İstifadə edilmiş ədəbiyyat	90-92

Giriş

Mövzunun aktuallığı. İnnovasiya fəaliyyəti iqtisadi inkişafı və rəqabətliliyi təmin etmək üçün yeni ideyaların, elmi biliklərin, texnologiya və məhsulların müxtəlif istehsal və idarəetmə sahələrinə tətbiq edilməsidir. İnnovasiya-yüksək səmərəliliyə malik yeniliyin tətbiqi, insanın intellektual fəaliyyətinin, kəşfinin, ixtirasının son nəticəsi. İnnovasiya fəaliyyətinin nəticəsi yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul (iş, xidmət), texnoloji proses, həmçinin ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrində təşkilati-texniki, maliyyə-iqtisadi və digər hallar hesab edilir.

«İnnovasiya» termini latın dilində «innovato» sözündən olub, «yenilənmə» və «yaxşılaşma» deməkdir. Termin elmi tədqiqatlarda XIX əsrlərdə meydana gəlib. «İqtisadi innovasiya» anlayışı XX əsrin əvvəllərində Avstriya iqtisadçısı Yozef Şumpeterin «The Theory of Economic Development» (1934) əsərindən geniş ictimaiyyətə daxil oldu.

Müasir dövrdə istənilən dövlətin iqtisadi vəziyyəti elmin, texnikanın və texnologiyanın inkişafı, eləcə də onların tətbiqi ilə birbaşa qarşılıqlı surətdə əlaqəlidir. Qabaqcıl ölkələrdə iqtisadiyyatın inkişafında innovasiya siyasətinin formalaşması əsas məsələlərdən biri hesab olunur.

İnnovasiyalara əsaslanan iqtisadiyyatın bir xüsusi cəhəti ondadır ki, fundamental və tətbiqi elmi tədqiqat işlərinin çoxunun yerinə yetirilməsi ilə bağlı böyük xərcləri bir təşkilat çəkir, mühüm nəticələri isə başqa müəssisələr əldə edə bilirlər. Odur ki, innovasiya proseslərinin təhlil olunması və tənzimlənməsi ciddi zəruri məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Belə olan halda innovasiyaların, innovasiya proseslərinin və strukturlarının həm iqtisadiyyat və cəmiyyət üçün əhəmiyyətini, həm də onların iqtisadi mahiyyət və məzmununu, həmçinin onların fəaliyyətinin səmərəliliyini və nəticəni qiymətləndirməyə ehtiyac yaranmışdır. İnnovasiya proseslərinin tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasında dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin əsas tərkib hissəsi olan innovasiya siyasəti vasitəsilə həyata keçirilir.

Bu siyasətə uyğun olaraq ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması üçün müvafiq innovasiya strukturlarının, başqa sözlə innovasiya mərkəzlərinin, texnoloji biznes-inkubatorların, texnoparkların yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Bundan başqa, “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”da innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, o cümlədən texnoparklar, texnoloji mərkəzlər, biznes inkubatorları şəbəkəsinin genişləndirilməsi bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Həmin vəzifələrin yerinə yetirilməsi isə, öz növbəsində, göstərilən innovasiya infrastrukturunu elementlərinin ən vaciblərindən biri olan İKT-profilli texnoparkların fəaliyyətinin səmərəliliyinin təhlilini, öyrənilməsini və onun qiymətləndirilməsini daha da aktuallaşdırır.

Son on il ərzində Azərbaycan dünyada ən sürətli templərlə inkişaf edən dövlət kimi tanınır. Bunun başlıca səbəbi elmi əsaslara söykənən iqtisadi islahatların siyasi islahatlarla tamamlanması, uzlaşdırılmasıdır. Azərbaycanın bu təcrübəsi dünyada maraqla qarşılır və öyrənilir. Dövlətimizin başçısının qarşıya qoyduğu ən mühüm vəzifələr sırasında sosial-iqtisadi inkişafın innovativ və kreativ vasitələrlə sürətləndirilməsi mühüm yer tutur. İnnovasiya proseslərinin intensivliyinin artması hazırda global iqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklərin mühüm istiqamətlərindəndir. İnkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in artımının 75-90 faizi, MDB ölkələrində isə 10 faizi innovasiya sektoru hesabına təmin olunur. Mövcud qiymətləndirmələrə əsasən, MDB ölkələri innovasiya sahəsindəki gerilik nəticəsində ildə orta hesabla 1,214 milyard dollar vəsait itirir. Əgər ölkə yeni dünya bazarlarına çıxışı planlaşdırırsa, onda məhz innovativ iqtisadi artım ona belə imkanı təmin edə bilər, çünki innovasiyalar yeni malların yaradılmasını təklif edir, bu halda sərt rəqabətlə artıq mövcud olan bazarlarda möhkəmlənməyə çalışmaqdan daha yeni bazarların yaradılması və onlarda lider mövqeləri tutmaq daha məqsədəuyğundur. Milli muəssisələrin və iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının artırılması məqsədi ilə ölkəmizin istehsal və innovasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində başqa aparıcı ölkələrdən geriliyini minimuma endirmək əsas hədəflərdən

biridir. Bununla əlaqədar olaraq innovasiya fəaliyyətinin inkişafının stimullaşdırılmasına yönəldilmiş müxtəlif tədbirlər işlənməli və tətbiq edilməlidir.

İnnovasiya mühiti üçün əlverişli şəraitin yaradılması prosesi olduqca mürəkkəb və resurs həcmlidir və burada tənzimləyici rol dövlətə məxsusdur. Buna görə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üsullarından biri əlverişli vergi mühitinin yaradılmasıdır.

İnnovasiya fəaliyyətinin subyektləri aşağıdakılardır:

- innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslər;
- müxtəlif mülkiyyət formalarına malik olan innovasiyanı həyata keçirən innovasiya müəssisələri;
- innovasiya prosesində reallaşdırılan intellektual mülkiyyət sahibləri: ixtira, kəşf, sənaye istehsalın nümunəsi, layihə, qurğu, texnoloji proseslər, “nou-hau”, dizayn müəllifləri;
- innovasiyanın həyata keçirilməsinə investisiya yönəldən investorlar: banklar, fondlar, lizinq firmaları, vencurlar və s.;
- innovasiya prosesinə xidmət göstərən və onun infrastrukturunu təmin edən vasitəçilər: konsaltinq və injiniring firmaları, texnoparklar, texnopolislər, texnoloji inkubatorlar, texnoloji mərkəzlər, informasiya mərkəzləri və s.;
- innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsində, koordinasiya edilməsində, tənzimlənməsində iştirak edən dövlət və yerli özünüidarəetmə təşkilatları.

İnnovasiya fəaliyyəti məhsulları aşağıdakılardır:

- innovasiya layihələri;
- müəyyən sosial-iqtisadi, ekoloji səmərəni təmin edən istehsalda mənimsənilmiş texnoloji proseslər;
- elmi-texniki nailiyyətləri, nəticələri olan – prinsipcə, yeni və ya yaxşılaşdırılmış məhsullar (xidmətlər) və s.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi innovasiya biznesində tətbiq olunan layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması yollarını, innovasiya layihələrinin qiymətləndirilməsi üsulları və iqtisadi təhlilini, innovasiya layihələrinin idarəedilməsi metodologiyası və metodlarını, innovasiya layihələrinin

iqtisadi səmərəliliyinin təhlil prinsipləri və qiymətləndirmə üsullarını, innovasiya layihələrinin səmərəliliyinin iqtisadi qiymətləndirilməsinin metodik əsaslarının təkmiləşməsini, layihə niyyətinin formalaşması, innovasiya layihəsi konsepsiyasının işlənməsi və s. kimi məsələləri ətraflı şəkildə araşdıraraq izah etməkdir.

Qeyd olunan məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- biznesin rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində innovasiya prosesinin yerini və rolunu müəyyənləşdirmək;
- innovasiya layihələrinin tərtibi və qiymətləndirilməsinin nəzəri-metodoloji aspektlərini tədqiq etmək;
- Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiya layihələrinin tətbiqinin mövcud vəziyyətini qiymətləndirmək;
- innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının təşkilati-iqtisadi amillərini müəyyən etmək;
- rəqabət qabiliyyətli innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının strateji idarəetmə mexanizmlərini tədqiq etmək;
- innovasiya bazarında effektiv layihələrinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsinə dair təklif və tövsiyələr vermək;
- biznesin strateji idarə edilməsində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının rolunu əsaslandırmaq;
- sahibkarlıq sistemində innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaq.

Tədqiqatın elmi yeniliyi.İnnovasiya biznesi müxtəlif sahələrdə yeniliklərin yaradılması və təcrübədə istifadə edilməsi prosesidir. Sənaye müəssisələrinin elmi-texniki tərəqqinin son nailiyyətləri əsasında modernləşdirilməsi, mütərəqqi texnologiyaların tətbiqi, bazarda amansız rəqabətə davam gətirə bilən yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalının artırılması innovasiya biznesinin inkişafından daha çox asılıdır. İnnovasiya sferasında iqtisadi mühitin dəyişilməsini müəyyənləşdirən

bir sıra vəziyyətləri araşdırmaq və onları biznes fəaliyyətində nəzərə almaq olduqca vacibdir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının nəzəri və praktiki məsələlərinin kompleks tətbiq edilməsindən, ölkənin müasir biznes sistemində effektiv innovasiya layihələrinin reallaşdırılması istiqamətlərinin müəyyən olunmasından və bu istiqamətdə dövlətin rolunun elmi cəhətdən əsaslandırılmasından ibarətdir. Alınmış nəticələrin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- iqtisadi ədəbiyyatda, eləcə də təsərrüfatçılıq təcrübəsində mövcud olan yanaşmaların nəzərdən keçirilməsi və ümumiləşdirilməsi əsasında innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması və qiymətləndirilməsinin konseptual əsasları sistemli şəkildə tədqiq edilmişdir;

- biznesin rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində innovasiya prosesinin rolu və əhəmiyyəti elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır; - innovasiya layihələrinin tərtibi və qiymətləndirilməsinin nəzəri-metodoloji aspektləri müasir biznes sisteminin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla tədqiq edilmişdir;

- ölkə iqtisadiyyatında innovasiya fəaliyyətinin müasir inkişaf xüsusiyyətləri və innovasiya layihələrinin tətbiqinin mövcud vəziyyəti qiymətləndirilmişdir;

- innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının təşkilati-iqtisadi amilləri aşkara çıxarılmışdır;

- rəqabət qabiliyyətli innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının strateji idarəetmə mexanizmləri tədqiq edilərək qiymətləndirilmişdir;

- biznesin strateji idarə edilməsində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri əsaslandırılmışdır;

- innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələr işlənib hazırlanmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat zamanı Azərbaycanın innovasiya sisteminin inkişafı araşdırılaraq bəzi praktiki nəticələr əldə olunmuşdur. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti müasir biznes sistemində effektiv innovasiya layihələrinin

işlənib hazırlanmasından ibarətdir. Tədqiqatın nəticələri respublikanın sahibkarlıq subyektəri tərəfindən innovasiya layihələrinin idarə edilməsi strategiyasının, innovasiya istiqamətli məqsədli proqramların işlənib hazırlanması və reallaşdırılması zamanı istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqatın predmetini müasir biznes sistemində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının nəzəri və praktiki məsələlər kompleksi təşkil edir. Tədqiqatın obyektini isə innovasiya yönümlü investisiya layihələri reallaşdırılan biznes sistemi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasını Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamları, Milli Məclisin qanunvericilik aktları, xarici müəlliflərin və Azərbaycan alimlərinin innovasiya siyasəti, prosesi və layihələri sahəsində elmi əsərləri təşkil edir.

Dissertasiya işinin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye, Maliyyə və Vergi Nazirliklərinin, Dövlət Statistika Komitəsinin materialları, eləcə də internet şəbəkəsində innovasiya fəaliyyəti üzrə informasiyalar təşkil edir. Tədqiqat prosesində sistemli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə və qruplaşdırma, müqayisə, dinamika, statistik təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin həcmi, quruluşu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil və nəticədən ibarət olub, 1,5 intervallı komputer yazısı ilə 95 səhifədən ibarətdir. Tədqiqat işində 20 şəkil və 11 cədvəl verilmişdir. İşin sonunda 33 ədəbiyyat göstərilmişdir.

I Fəsil. İnnovasiya biznesində layihələrin qiymətləndirilməsinin nəzəri əsasları

1.1. İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyi və idarə edilməsi metodologiyası

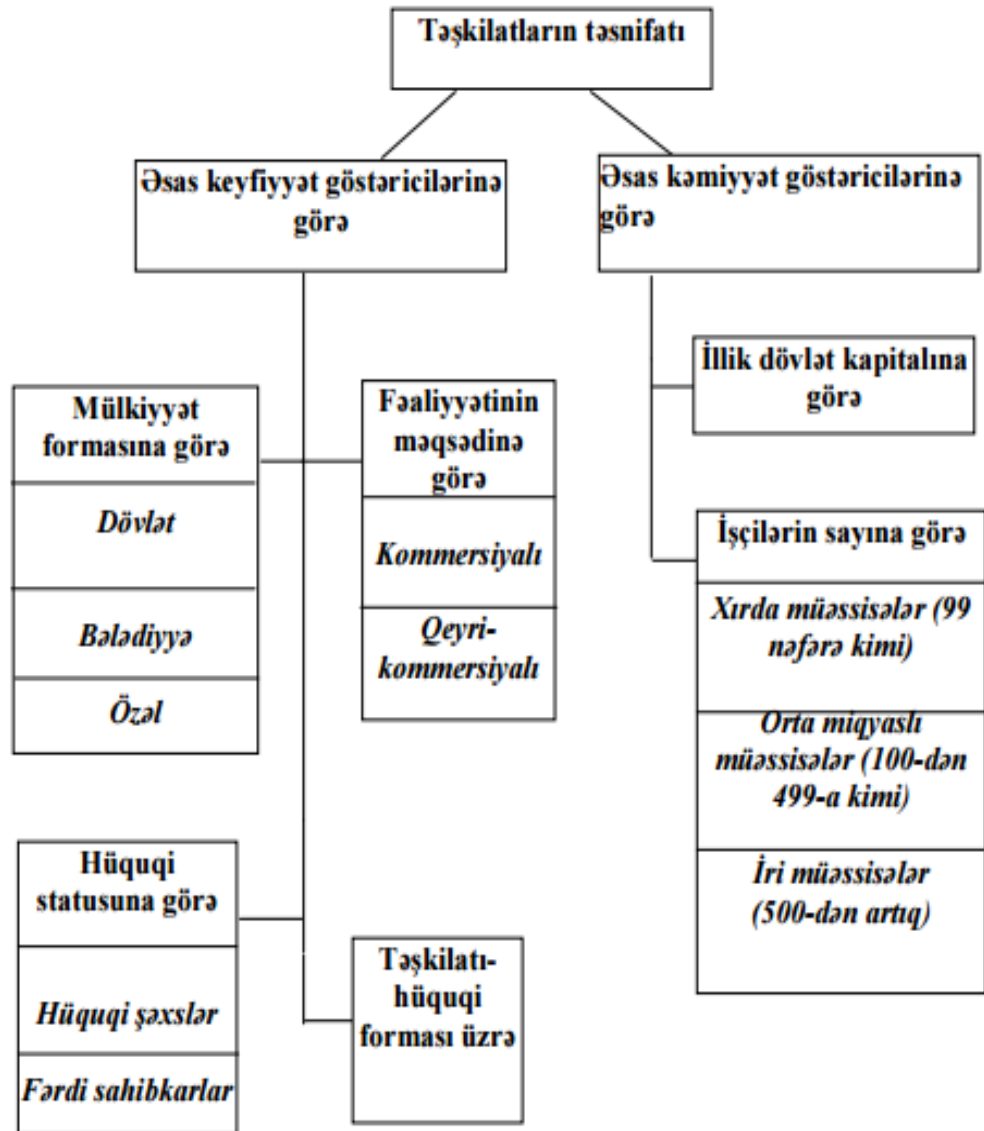
“İnnovasiya” ifadəsi (ingiliscədən “innovation”) başlanğıcda, hələ XIX əsrdə mədəni dəyişiklərlə əlaqələnirdi və bu günə kimi də onun mənası etnoqrafiyada saxlanılır.

İnnovasiya (yenilik gətirmə)- yeniləşdirmə prosesinin son məhsulu kimi istehlak bazarına çıxarılan yeni, yaxud mükəmməlləşdirilmiş məhsul və ya praktikada istifadə olunan yeni və mükəmməlləşdirilmiş texnoloji prosesdir.

İnnovasiya prosesi (fəaliyyəti)-innovasiya xarakterli dəyişikliklərin hazırlanmasından və həyata keçirilməsindən ibarət olaraq qarşılıqlı əlaqədə olan fazaları vahid və bütöv kompleksdə birləşdirir.

İnnovasiya biznesinin təşkili hər bir yenilikçi alim üçün mütləq xüsusi status alınmasını, yəni özünün müəssisəsinin rəsmi dövlət qeydiyyatından keçirilməsini nəzərdə tutur. Bu müəssisə və ya təşkilat qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş istənilən statusa malik ola bilər. Təşkilatlar keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinə görə təsnifatlaşdırılırlar. Keyfiyyət göstəriciləri təsərrüfat hüququnun subyektivi olan təşkilatın (müəssisənin) mülkiyyət formasını, əmlak hüquqlarının nisbətini, idarəetmə strukturunu və təsisçilərin məsuliyyətlərini əks etdirirlər. Əsas kəmiyyət göstəriciləri isə işçilərin sayı və illik kapital dövriyyəsidir. Əmlak əlamətləri sahibkarın əmlakının formasını və sahibkarlıq fəaliyyəti subyektinin təsisçilərinin (iştirakçıların) əmlak hüquqlarını əks etdirir. Təşkilatı əlamətlər təsərrüfat fəaliyyətinin subyektinin idarəetmə strukturunda əks olunur. (4, s.16)

Mülkiyyət sahibinin, iştirakçıların (təsisçilərin) müxtəlif təşkilatı-hüquqi formalarda qarşılıqlı fəaliyyətinin xüsusiyyətləri onların müəssisənin cari işlərinə iştirak dərəcəsində özünü göstərir. Müxtəlif təşkilatı-hüquqi formalarda məsuliyyətlər də eyni olmur. İnnovasiya təşkilatlarının təsnifatını şəkil 1.1-də sxemdəki kimi göstərə bilərik:

Şəkil 1.1. İnnovasiya təşkilatlarının təsnifat sxemi

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə hüquqi şəxslər, fərdi sahibkarlar və eləcə də ayrı-ayrı fərdlər müqavilə əsasında məşğul ola bilərlər. Hüquqi şəxslər vətəndaşlar tərəfindən müstəqil, və ya digər hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən yaradılan təşkilatlardır. Özünün, başqa təsərrüfatın və ya operativ idarəetmədə olan ayrıca əmlaka malik təşkilat hüquqi şəxs hesab edilir. Hüquqi şəxs öhdəliklərinə özünün əmlakı ilə cavab verir. Vətəndaşlar, və ya müqavilə əsasında bir qrup şəxs hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Onlar öhdəliklərinə görə özlərinə məxsus bütün əmlakları ilə cavab verirlər. Sahibkarlıq fəaliyyəti mülkiyyətinə görə kommersiya və qeyri-kommersiya xarakterli ola bilər. Gəlir əldə etmək məqsədi güdən fəaliyyət kommersiya xarakterli hesab olunur. Əgər

sahibkarlıq fəaliyyətində gəlir əldə etmək məqsəd deyilsə, belə təşkilat qeyri-kommersiya təşkilatı hesab olunur. Mülki məcəlləyə görə kommersiya təşkilatları müəyyən təşkilatı-hüquqi formalarda yaradıla və fəaliyyət göstərə bilərlər. Müəssisə (şirkət, firma) adı altında və bir nəfərin kommersiya müəssisəsi (fərdi sahibkarlar), və ya əsasında kapitalların birləşdirilməsi, yaxud da dövlət mülkiyyəti duran kommersiya təşkilatı nəzərdə tutulur. Bir nəfərin müəssisəsi- həmin şəxsin və ya ailəsinin mülkiyyəti hesab olunur və o, öhdəliklərinə görə müəssisənin bütün kapitalı və özünün şəxsi əmlakı (əgər o müəssisənin kapitalından ayrılmayıbsa) ilə cavab verir. (1, s.196)

Biznesin inkişaf şəraitinin dəyişilməsi meyili, xarici mühitin transformasiyasının yeni texnologiyanın işlənməsi və tətbiqi sferasında idarəetmə qərarlarının qəbulu metodlarının inkişafına göstərdiyi təsir təhlil edilməlidir. Aparılan təhlil nəticəsində aşkarlanmış meyil müasir təsərrüfatçılıq şəraitində müəssisənin innovasiyalı inkişaf metodologiyasının formalaşması üçün konseptual əsasların müəyyənləşdirilməsinə kömək edə bilər. Dünya iqtisadiyyatının inkişafı müəyyən mərhələlərdən, yaxud həyat tsiklindən (kənd təsərrüfatı dövrü, industrial sistem, postindustrial sistem) keçmişdir. Son illər yeni global iqtisadi sistemin təşəkkülü müşayiət edilir.

İqtisadiyyatın industrial və postindustrial sisteminin əvəzinə yeni iqtisadi sistem - innovasiya dövrü başlamışdır. Yeni iqtisadi sistem təsərrüfat subyektlərinin xarici mühitdə davamlı inkişafına imkan verən rəqabət üstünlüyü ilə səciyyələnir. Bu, hər şeydən əvvəl, qeyri-material aktivlərin rolunun artırılmasında və intellektual kapitalın geniş investisiyalaşdırılmasında təzahür edir. Müasir rəqabət mübarizəsi kapital resurslarına və maddi qiymətlilərə malik olmaq uğrunda deyil, innovasiyanın işlənməsi və tətbiqinin sürətləndirilməsini təmin etmək uğrunda gedir. İqtisadi ədəbiyyatda bu proses industrial və postindustrial iqtisadiyyatdan innovasiyalı iqtisadiyyata keçid kimi xarakterizə edilir, hansıki XXI əsrdə dominatlaşacaqdır. Sözügedən iqtisadi sistemlərin məzmununda əsas fərq ondan ibarətdir ki, industrial iqtisadiyyatda yeni biliklərin təbii resurslara, avadanlığa və əməyə əlavə edilməsi hesabına məhsulun təkmilləşdirilməsinə nail olunurdusa,

innovasiyalı iqtisadiyyatda bu inkişaf yeni biliklərin mövcud olanlara tətbiqi hesabına təmin edilir. Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisənin innovasiyalı inkişaf metodologiyasını işləyib hazırlamadan yeni texnologiyaların təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsinin səmərəliliyini artırmaq qeyri-mümkündür.

Biznesin innovasiyalı inkişaf problemlərinə həsr edilmiş ədəbiyyatlarda innovasiyanın tətbiqi bütövlükdə müəssisənin korporativ inkişafı ilə deyil, ayrı-ayrı istehsalın funksional idarə olunması ilə eyniləşdirilir. Nəticədə innovasiyanın tətbiqinə kifayət qədər resurs ayrılmır, yəni texnoloji potensialdan tam və səmərəli istifadə olunmur. İnnovasiya layihələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin təhlili metodikasının olmaması innovasiyanın bazarda irəliləməsi prosesini ləngidir.(10, s.22)

Fikrimizcə, bu metodika tətbiq edilən texnologiyanın tipi və miqyası nəzərə alınmaqla işlənilib hazırlanmalıdır. Müasir innovasiya sferasında həll edilməmiş problemlər az deyil. Məsələn, müəssisənin innovasiyalı inkişafı və strateji fəaliyyəti arasında dinamik uyğunluğun təmin edilməsi, fəal innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi üçün kredit və vergi siyasəti sisteminin və maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi problemləri bu günə qədər həll edilməmiş qalır.

Bu öz növbəsində yeni texnoloji nailiyyətlərin tətbiqinin sürətləndirilməsi, onun nəticəsi kimi məhsulun keyfiyyətinin artırılması, istehlakçıların artan tələbatının ödənilməsi və müəssisənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi məsələlərinin həllini ləngidir. Bu və ya digər problemlər təsdiq edir ki, bazar iqtisadiyyatının tələblərini nəzərə almaqla müəssisələrin innovasiya aktivliyinin artırılmasını və biznesin innovasiyalı inkişafını təmin edən yollar, formalar və metodların tədqiqinə böyük ehtiyac vardır.

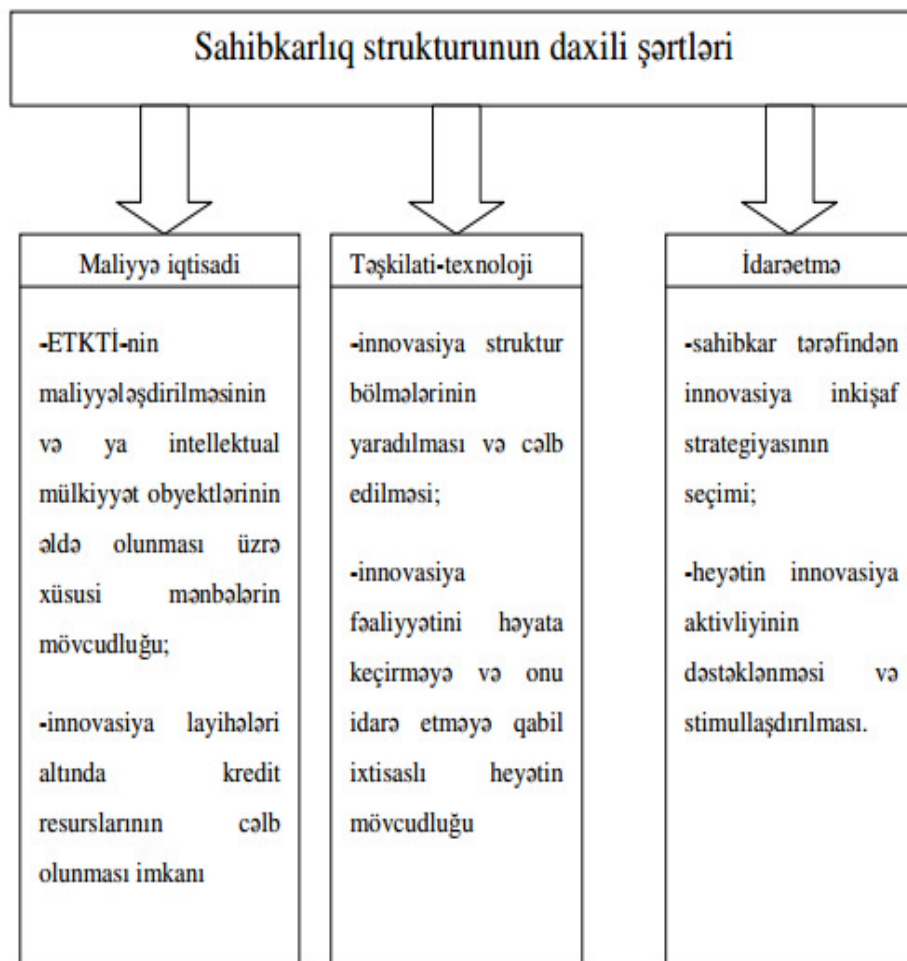
Biznesdə innovasiya proseslərinin inkişafı üçün zəruri şərtlər üç əsas istiqamətdə formalaşır:

1. Dövlət köməyi.
2. Sahibkarlıq strukturunun daxili şərtləri.
3. Xarici şərtlər.

Avropa komissiyasından sahibkarlığa və innovasiya biznesinə aşağıdakı istiqamətlərdə köməklik göstərilir:

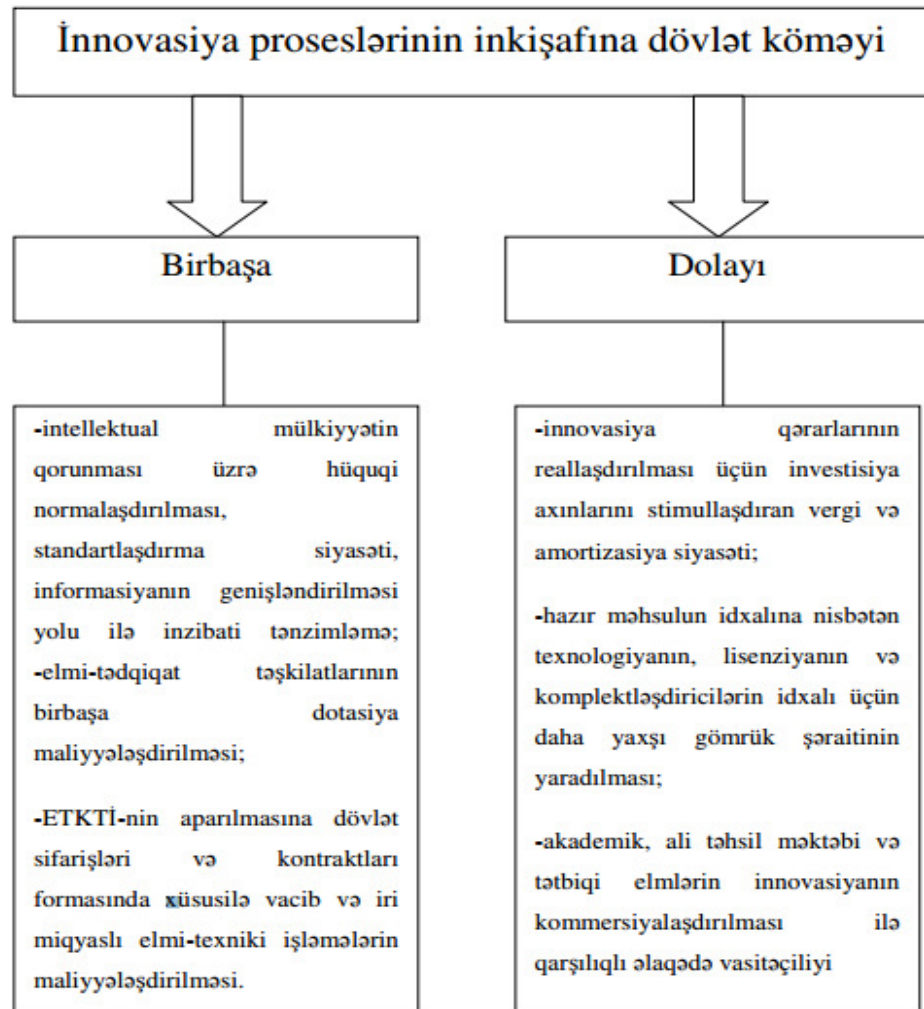
- texnologiya transferi;
- ETTKİ nəticələrinin kommersiyalaşdırılması;
- əqli mülkiyyət obyektlərinin müdafiəsi;
- şirkətin yeni texnologiyaya keçid imkanları və uyğunlaşma imkanlarının inkişafı;
- transmilli təşəbbüslərin həyata keçməsi;
- innovasiya siyasəti haqqında informasiyanın yayılması.

Biznesdə innovasiya proseslərinin inkişafı üçün mövcud sahibkarlıq strukturunun daxili şərtləri şəkil 1.2.-də ifadə olunmuşdur.

Şəkil 1.2. Biznesdə innovasiya proseslərinin inkişafı üçün sahibkarlıq strukturunun daxili şərtləri

Biznesdə innovasiya proseslərinin inkişafı üçün dövlət köməyinin iki əsas istiqaməti: birbaşa və dolaylı istiqamətləri aşağıdakı şəkildə verilmişdir:

Şəkil 1.3. Biznesdə innovasiya proseslərinin inkişafına dövlət köməyi

Biznesdə innovasiya proseslərinin inkişafı üçün xarici şərtlər ilk növbədə innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması istiqamətləri ilə bağlıdır. Həmin istiqamətlərə aşağıdakılar aiddir:

- elmi-istehsal və tədris mərkəzləri sistemlərinin (texnoparklar, texnopolislər, inkubatorlar və s.) yaradılması;
- innovasiya xidmətləri (texnologiya marketinqi, injiniring, konsaltinq, texnoloji audit və s.) sferasının inkişafı;
- innovasiya proseslərinin informasiya təminatının avtomatlaşdırılmış sisteminin yaradılması;
- innovasiya proseslərinin inkişafına dövlət köməyi (Birbaşa və Dolaylı);

- intellektual mülkiyyətin qorunması üzrə hüquqi normalaşdırılması, standartlaşdırma siyasəti, informasiyanın genişləndirilməsi yolu ilə inzibati tənzimləmə;
- elmi-tədqiqat təşkilatlarının birbaşa dotasiya maliyyələşdirilməsi;
- ETKTİ-nin aparılmasına dövlət sifarişləri və kontraktları formasında xüsusilə vacib və iri miqyaslı elmi-texniki işləmələrin maliyyələşdirilməsi;
- innovasiya qərarlarının reallaşdırılması üçün investisiya axınlarını stimullaşdıran vergi və amortizasiya siyasəti;
- hazır məhsulun idxalına nisbətən texnologiyanın, lisenziyanın və komplektləşdiricilərin idxalı üçün daha yaxşı gömrük şəraitinin yaradılması;
- akademik, ali təhsil məktəbi və tətbiqi elmlərin innovasiyanın kommersiyalaşdırılması ilə qarşılıqlı əlaqədə vasitəçiliyi;
- investisiyanın effektiv sığortalama mexanizminin formalaşdırılması.

İqtisadi ədəbiyyatda, eləcə də innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarında innovasiya yönümlü inkişaf haqqında xeyli həcmdə tədqiqatların mövcudluğuna baxmayaraq, innovasiya, innovasiya potensialı, innovasiya inkişafı, texnologiya transferi kimi anlayışların vahid şərhinə rast gəlinmir. “İnnovasiya” termininə təkcə innovasiya fəaliyyətinin son nəticəsi(yeni məhsul, yeni texnika və ya texnologiyanın mənimsənilməsi, təşkilati və idarəetmə metodlarının yaxşılaşdırılması) kimi deyil, həm də iqtisadi sistemin dayanıqlı inkişafına kömək edən və yeniliyin rəqabətqabiliyyətli məhsula transformasiyasına əsaslanan ən vacib iqtisadi artım amili kimi yanaşmalıdır. (16, s.141)

İnnovasiya potensialına maliyyə-iqtisadi və intellektual resursların mövcudluğu, habelə iqtisadi sistemin uğurlu innovasiya fəaliyyətinə hazırlıq səviyyəsini müəyyən edən hüquqi, təşkilati-idarəetmə, maddi-texniki, sosial və informasiya amillərinin məcmusu daxildir. “Texnologiyanın transferi” qanunvericiliklə təsbit olunmuş termininin olmaması tez-tez bir-birini təkzib edən çoxsaylı şərhələrin meydana çıxmasına gətirib çıxarır ki, bunların da əksəriyyəti innovasiya prosesinin yalnız ilkin mərhələləri haqda təsəvvür yaradır. Ona görə də hesab edirik ki, bu anlayışı innovasiya prosesinin bütün mərhələlərinə, yəni axtarış

elmi-tədqiqat işlərinə, təcrübi-konstruktor işlərinə, kütləvi istehsal texnologiyasının işlənilib hazırlanmasına və hazır məhsulun reallaşdırılmasına aid etməklə genişləndirmək lazımdır. Texnologiya transferinin mahiyyəti resursların iqtisadi subyektlərin innovasiya fəaliyyəti çərçivəsində axını prosesini təşkil edir. İnnovasiya prosesinin hər bir mərhələsində əlavə dəyərin yaranması prosesi baş verir, bu zaman maliyyə resursları maddi resurslara və əksinə transformasiya olunur. Texnologiyanın transferi prosesində obyektin vəziyyəti haqqında informasiya heç də az əhəmiyyət kəsb etmir. İnnovasiya inkişafını yeni və daha yaxşılaşdırıcı texnologiyaların işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması əsasında təsərrüfat subyektinin iqtisadi artımı kimi müəyyən etmək olar. İnnovasiya inkişafının səviyyəsi həm innovasiya prosesinin resurs tərkibi (innovasiya potensialı) kimi, həm də innovasiya texnologiyaları transferinin effektivliyi ilə müəyyən edilir. İnnovasiya inkişafının monitorinqi innovasiya prosesi üzərində fasiləsiz nəzarət və nəticələrin növbəti təhlili, iqtisadi sistemin vəziyyətinin dəyişmə dinamikasını verən məlumatların toplanması və innovasiya proseslərinin inkişaf meyllərinin aşkara çıxarılmasıdır. (28)

Monitorinqin əsası innovasiya texnologiyaları transferinin ayrı-ayrı həlqələrinin qarşılıqlı təsirinin təhlili planlaşdırılması və koordinasiya üzrə informasiya təminatı sayılır. İqtisadi subyektlərin innovasiya inkişafının monitorinq sistemi (İİMS) özünə məlumatların, yeniliklərin, texnologiyaların, innovasiya yönümlü kadrların, müəssisələrin, potensial investorların və innovasiya prosesinin digər elementlərin çox böyük hissəsini cəlb etməyə qabildir. O, innovasiyanın inkişafının effektiv idarə edilməsi üçün ilkin zəmin yaradır. İİMS-in fəaliyyətinin əsas məqsədləri aşağıdakılar sayılır:

- idarəetmə orqanlarını həmin iqtisadi subyektdə axan innovasiya prosesləri haqqında tam, operativ və etibarlı informasiyalarla təmin etmək;
- qabaqcadan pozitiv hadisələrin vaxtında görünməsi, neqativ meyllərin aşkara çıxarılması, onların yeniliklərin mənimsənilməsi prosesinin nəticəsinə mümkün təsirlərinin qiymətləndirilməsi;
- iqtisadi sistemin idarə edilməsi effektivliyinin qiymətləndirilməsi.

1.2. İnnovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin təhlil prinsipləri və qiymətləndirməsi üsulları

İnnovasiyanın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məsələləri uzun mübahisələrin və kəskin tənqiddin predmeti olaraq müxtəlif dövrlərin iqtisadiyyat elmində vacib yer tuturdular. İqtisadi nəzəriyyənin inkişafının müasir dövrü də istisna deyil.

Səmərəlilik iştirakçıların maraqlarına uyğun olaraq məsrəflər və nəticələr nisbətini əks etdirən göstəricilər sistemi ilə təyin olunur. Səmərəliliyin qiymətləndirilməsini nəzərdən keçirməzdən əvvəl ictimai həyatın bu və ya digər hadisənin səmərəliliyini qiymətləndirərkən müxtəlif növ prinsipləri meydana gətirən ictimai həyat sahələrini təyin etmək lazımdır.

İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəlilik meyarları maliyyə siyasətinin optimal vasitələrinin seçiminin əsasını təşkil etməlidir. Səmərəliliyin əsas meyarı – innovasiya müəssisənin sərəncamında qalan, iqtisadi zəncirdə onun fəaliyyətinin əsas məqsədi olan, gəlirin səviyyəsidir. (16, s.22)

İnnovasiya layihələrinin texniki-iqtisadi təklif mərhələsində layihənin nəzərdə tutulmuş dövründə və bütövlükdə tam dövr ərzində reallaşdırılmasının maliyyə göstəricilərini xarakterizə edən pul axınlarının hesabatına əsaslanan qiymətləndirilməsi, hər şeydən əvvəl investor nöqtəyi nəzərdən layihənin səmərəliliyini əks etdirir.

İnnovasiya fəaliyyətində səmərəliliyinin nəzərə alınması tədqiqatlarının nəticələrinin kommersiyalaşdırılması və ETİ planlarının müvəffəqiyyətli reallaşdırılması üçün əsas şərtidir. “Səmərə” və “Səmərəlik” kateqoriyaları iqtisadi ədəbiyyatda daim istifadə olunurlar və onların çoxlu sayda tərifləri verilir. Bir halda ki, istehsal münasibətlərinin istənilən dəyişiklikləri insanların bilavasitə fəaliyyəti daxilində həyata keçirilir, o zaman istehsal münasibətlərinin xüsusiyyətləri bu fəaliyyətin nəticələrini əks etdirməlidirlər. İnnovasiyaların səmərəliliyi bilavasitə yaradılan məhsulların, texniki sistemlərin, strukturların bütün mühüm və nəzərdə tutulmuş faydalı effektlər vahidinə hesablanmış müvafiq əmək, zaman, maddi ehtiyatlara və pul kəmiyyətinə qənaət qabiliyyəti ilə müəyyən

olunur. İnnovasiyaların reallaşdırılmasından əldə olunan səmərənin ölçüsü bilavasitə aşağıdakı istiqamətlərdə özünü göstərir:

- a) məhsul (məhsul çeşidinin artımı və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması);
- b) texnoloji (əmək məhsuldarlığının artımı və əmək şəraitin yaxşılaşdırılması);
- c) funksional (idarəetmə səmərəliliyinin artırılması);
- d) sosial (innovasiyaların istifadəsi hesabına həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması).(16, s.570)

İnnovasiya layihələrinin əsas səmərəlilik göstəriciləri qismində metodik tövsiyələr aşağıdakıları müəyyən edir:

- Layihə iştirakçıları üçün maliyyə nəticələrini nəzərə alan maliyyə (kommersiya) səmərəliliyi;
- Bütün səviyyəli büdcələr üçün maliyyə nəticələrini nəzərə alan büdcə səmərəliliyi;
- Layihə iştirakçılarının bilavasitə maliyyə maraqları sərhəddindən kənara çıxan və dəyər ifadəsinə icazə verilən məsrəf və nəticələri nəzərə alan xalq təsərrüfatı iqtisadi səmərəliliyi.

İdarəetmə prosesi, birinci növbədə görüləcək layihənin növündən, sərfəli və zəruri təsnifatından asılıdır. Qəbul olunmuş təsnifatlardan biri olan 1.1 cədvəlində iki investisiya layihələrini müqayisə edək. Bu təsnifat layihənin rentabelliliyi, gəliri və xərclərinə görə aparılmışdır.(8, s.3)

No	Layihənin növü	Mənası	Layihəyə misal
1	Alternativ layihələr	Bir layihənin rentabelliği digər bir başqa layihə qəbul olunarsa sıfıra bərabər olması	Atom elektrik stansiyası
2	Şərti layihələr	Bir layihənin rentabelliği digər bir başqa layihə qəbul olunmazsa sıfıra bərabər olması	Kömür stansiyası
3	Asılı olmayan layihələr	Bir layihənin rentabelliği digər bir başqa layihədən asılı olmur	Şəhərdə salınan idman kompleksləri
4	Bir-biri ilə əlaqəsi olan layihələr	Bir layihənin rentabelliği digər bir başqa layihədən asılı olur	Yeniburuqların işlənməsi yerləri
5	Əvəzolunan layihələr	Bir layihənin rentabelliği digər bir başqa layihə qəbul olunarsa aşağı düşür	Çayın üstündən çəkilən körpülər
6	Sinergetik layihələr	Bir layihənin rentabelliği digər bir başqa layihə qəbul olunarsa yüksəlir	Təzə zavodlar və onun yeməcxanası

Cədvəl 1.1. Rentabelliğiə görə innovasiya layihələrinin təsnifatı

İndi isə təsnifatda göstərilən layihənin növlərinə aydınlıq gətirək:

1. Bir-birini inkar edən iki layihə o layihələrdir ki, bir layihəni qəbul edən zaman bir layihənin rentabelliği, o birinə nisbətən sıfıra enir (və ya əksinə). Başqa cür belə layihələri alternativlayihələr adlandırırlar. Belə iki eyni yönümlü layihələrin eyni sahədə, eyni zamanda işləməsi qeyri mümkündür. Məsələn: atom elektrik stansiyası.
2. Şərti layihələr. Bu halda bir layihənin işi o biri layihənin işsizliyindən sıfıra bərabər olur və belə layihələr bir-birinə simmetrik olurlar.

3. Bir-birindən asılı olmayan layihələr o layihələrdirlər ki, orada iki layihədən birinin qəbulu, o biri layihənin gəlirliyinə təsir etmir.

4. Bir-birindən asılı olan layihələr o layihələrdir ki, orada iki layihədən birinin qəbulu o biri layihənin gəlirliyinə təsir edir:

a) Maneəli layihələr-hansıları ki bir layihə qəbul olunarsa, o biri layihənin gəlirliliyi aşağı düşür, ancaq sıfır olmur. Bu əlaqə simmetrik və ya qeyri-simmetrik ola bilər. Belə layihələr həm qazanc, həm də itki verə bilər.

b) Əlaqəli layihələr-bir layihənin gəlirliyi o biri layihənin qəbulu zamanı artır. Bu yanaşma simmetrik və qeyri-simmetrik ola bilər.

Bəzi tədqiqatlar yuxarıda göstərilən təsnifata əlavə olaraq digər layihələr də daxil edirlər:

a) *Vacib olan layihələr*. Bura daxildir:

- Lazım olan norma və qaydaların yerinə yetirilməsi;
- Tənqidi aktivlərin yeniləşməsi (mövcud aktivlərin öz iş vəziyyətində saxlanması);
- Razılaşma üsulu ilə razılaşmalarda olan öhdəliklərin yerinə yetirilməsi.

Məsələn, belə layihələrə biz ətraf mühitin qorunması və tənzimlənməsi misal göstərə bilərik.

b) *Vacib olmayan layihələr*

Bu layihələrə işlək vəziyyətdən çıxmış avadanlıqların yeniləşməsi üçün investisiyaları misal göstərə bilərik.

c) *Təxirə salınmaz layihələr*

Bu layihələrə gələcəkdə öz təsirini itirəcək və hal-hazırda əl çatmayan layihələrdirlər.

d) *Təxirə salınmalı layihələr*

Bu layihələr gələcəkdə öz təsirini və əhəmiyyətini itirməyəcək və hal-hazırda lazım olmayan layihələrdirlər. Məsələn: dayandırılmış buruqlara qoyulmuş investisiyalar.

Yuxarıda sadaladığımız təsnifatlardan əlavə, istənilən layihələrin (öz son nəticələrində) müsbət nəticə vermələri üçün onu ictimai mühitdə mütləq nəzərə

almaq lazımdır. Belə layihələrə - qlobal, xalq təsərrüfatı, geniş ölçülü və yerli layihələr də daxildirlər.(29)

Davam etmə müddətinə görə layihələr bir neçə yerə bölünürlər:

- Qısa müddətli layihələr (üç ilə qədər);
- Orta müddətli layihələr (üç-beş il arası);
- Uzun müddətli layihələr (beş ildən yuxarı).

İnvestisiya layihələrinin idarə edilməsindən ötəri bir çox mütəxəssislərin olması vacibdir. Bu cür yanaşma strateji və gələcəyi qabaqcadan müəyyənləşdirmək üçün çox əhəmiyyətlidir. Buna görə də alimlərin fikrincə, heç bir investisiya layihəsi aşağıdakılardan yan keçə bilməz:

- Maliyyə menecerindən;
- Texnikdən;
- İstehsalat rəisindən;
- Mühəndislərdən;
- Kapital yatırımı üzrə mütəxəssislərdən;
- Əsas menecerdən.

İstənilən layihəni öz keçdiyi həyati dövrünə görə dörd mərhələyə bölmək olar:

- 1) Başlanğıc;
- 2) Hazırlıq;
- 3) İşin yerinə yetirilməsi;
- 4) İşin qurtarması.

Layihənin meneceri həmişə bilməlidir ki, layihənin öz həyatı dövrü eyni dinamiki vəziyyətdə qala bilməz, yəni layihənin başladığı vaxtdan qurtarma vaxtına qədər olan həyat dövrü həmişə dəyişib yeniləşməlidir. Layihənin həyatı dövründə bu funksiyaları dəqiq bilmək lazımdır.

- 1) Layihənin seçilməsi;
- 2) Layihənin planlaşdırılması;
- 3) Layihənin başlanması;

- 4) Layihədəmütəmədi yoxlanış işlərinin aparılması;
- 5) Layihənin gedişatının qiymətləndirilməsi;
- 6) Layihənin qurulması.

Layihənin həyatı dövrü və fazalarını cədvəl 1.2-dəki kimi göstərə bilərik:

Layihənin həyatı dövrü və fazası	İdarə etmənin məqsəd və vəzifələri
Başlanğıc faza	<p>Konsepsiyaların işlənməsi</p> <p>Çıxan məlumatlar bazası</p> <p>Tələbin olması</p> <p>Məqsədin, həllərin, nəticələrin müəyyən olunması</p> <p>Risk, iştirakçılar və vasitələr</p> <p>Alternativ variantların müqayisəsi</p>
Yenidən istifadə	<p>Həyata keçirilməyə hazırlıq</p> <p>Başçının vəzifəyə təyin olunması</p> <p>Müqavilələrin hazırlanması</p> <p>İstismarçının tələbləri, məqsədlərin öyrənilməsi</p> <p>motivasiyası</p> <p>Layihənin tutumunun öyrənilməsi</p> <p>Son nəticələr</p> <p>Standart keyfiyyətlər</p> <p>Layihənin strukturu</p> <p>əsas işlər</p> <p>lazımı resursların olması</p> <p>planlaşdırılma</p> <p>layihənin dekompozisiyası</p> <p>işin qrafiki</p> <p>xərclər və büdcə</p> <p>riskin azaldılması və təhlili</p> <p>submüqavilələrin vəzifələri</p> <p>layihənin təcrübi bazası</p>

Həyata keçmə və istismar	Əsas görüləsi işlər Müqavilələrin bağlanması Layihənin idarə olunmasının sistemləşdirilməsi İşin təşkilatçılığı İş zamanı kommunikasiya əlaqələrinin olması Sistemin hərəkətə keçməsinin motivasiyası İşə nəzarət Operativ planlaşma Material-texniki təşkilatçılıq İşin koordinasiyanması İşin gedişatının proqnozlaşdırılması Keyfiyyət Qiymət
Layihənin bitməsi	Layihənin məqsədinə çatması Nəticələrin yoxlanılması Nəticənin təhlili Gələcək üçün lazımı qeydlərin aparılması

Cədvəl 1.2. Layihənin həyat dövrü və fəzaları

Layihənin seçilməsi-Layihənin düzgün seçilməsi üçün əldə olan resursları düzgün qiymətləndirmək lazımdır. (8, s.12)

1. Planlaşdırma - Layihənin "Biznes-Planı" müəyyənləşməlidir. İlk növbədə layihənin (istehsalın) ümumi planlaşdırılması aparılır və hər bir fazaya tətbiq edilərək, planlaşdırılma layihə zamanı daha da dərinləşərək layihənin riskinin minimumlaşmasına gətirib çıxardır.

2. Əlbəttə ki, planlaşdırılma öz işini görüb qurtardıqdan sonra işin reallaşması üçün bəzi yoxlamalar aparılır və ondan sonra işə başlanılır.

3. Layihənin gedişatının yoxlanılması üçün monitoring qrupu seçilir ki, görülən işin nəticələrini, olunacaq işin real nəticələri ilə müqayisə etsin.

4. Qiymətləndirilmə də yoxlanış kimi eyni funksiyanı təşkil edir. Sadəcə yoxlanışdan fərqli olaraq qiymətləndirmədə müəyyən bir müddət dövründə yoxlanılıb təhlil edilir.yoxlanılma isə mütəmadi olaraq aparılır.

5. İşin qurtarılması ya planlaşdırıldığı kimi, ya gözlənilən vaxtda, ya davaxtından qabaq qurtara bilər. Belə olan hallarda müdiriyyət işi birdən-birə saxlaya bilməz.

6. İstifadə olunmuş texnikaların və materialların qiymətləndirilməsi həyata keçirilməlidir.Ola bilər ki bütexnikalargələcəkdəbaşqabir layihələrdəistifadəolunabilsin. Eləcədə, layihəninsonundaişçiləridəbaşqalayihələrəcəlb etmək lazımdır.

Beləliklə biz “layihənin real yatırımlarla idarə olunması”na yanaşmalarla gələcəkdə investsiyalayihələrindəproblemlərinıyaranmamasıüçündeyilməyivacibolanməqamla rədiqqətiyətirdik.Ən əsasısəhərbirlayihəyəbaşlamazdanöncəhamıbirqaydaolaraqictimai baxışları ekoloji və əsosio loji baxımından nəzərə alınmalıdır. Çünki, hər bir Azərbaycan vətəndaşının layihələr yaradaraq özdövlətinin əinkitexnika, texnologiyabaxımından, həmçinin dədigərsahələr üzrə dəirəliçəkməlidir.

İnvestisiya fəaliyyətinin , maliyyə resurslarının axınını nəzərdən keçirək. Burada aşağıdakı hallar mövcuddur :

- Tarazlıq vəziyyəti;
- Tarazlıq vəziyyətinin haçalanması.

Ümumi halda tarazlıq vəziyyəti təcrid edilmiş nöqtələr çoxluğunu yaradır.Bir neçə variant üzrə müqayisələr tarazlıq vəziyyətinin çoxluğunu təşkil edir.

Tarazlıq vəziyyətinin haçalanması maliyyə-iqtisadi təhlil zamanı, çox faktorlu mürəkkəb layihələrin idarəedilməsində istifadə olunur.Çox vaxt tarazlıq vəziyyətinin bifursikasiyası maliyyə axınının haçalanması və bölünməsi ilə əlaqədardır.

Ənənəvi iqtisadi təhlil metodlarını çətinləşdirmədən, yalnız bunu qeyd etmək olar.Bazar iqtisadiyyatının quruluşu zəngindir və buna görə də nəinki

statistik-iqtisadi təhlildən, eyni zamanda dinamik alətlərdən istifadə olunur. İnvestisiya fəaliyyətinin riyazi təhlilinin aydın məqsədləri olmalıdır.

Maliyyə-iqtisadi təhlil tarazlığın yaranmasını, və dövrü hərəkətləri və çoxvariantlı layihələşdirmədə və başlangıç rəqəmlərin çoxluğunda tarazlıq vəziyyətinin diversifikasiyasının tədqiqat zərurəti yaranır. Belə tədqiqatın əsas elementi fəza şəklinin və onun dəyişənlərinin parametrlərini əyri xətt boyu parametrlər fəzasında izləməyidir. Aşkar olunmuşdur ki, bəzi nöqtələrin əyri xətt boyunca keçən zaman bu xətt üzrə fəza şəklinin keyfiyyətlə yenidən qurması baş verir. Belə bifurkasiya nöqtələri itkisizlik nöqtəsinin təhlili zamanı istifadə olunur. Həssaslıq təhlilini ardıcılıqla aparmaq lazımdır. Yəni, daha realistik, ehtimallı və həmçinin nikbin və bədbin ssenari üçün aparmaq lazımdır.

Axın modellərinin maliyyə əməliyyatlarının səmərəli planlaşması ilə təmin edirlər. Bu zaman maliyyə əməliyyatlarının müstəqil ödəmə kimi təsəvvür etmək olar. Axın interpretasiyası bazarda təcili əməliyyatların modelləşdirilməsində istifadə olunur.

Müəssisəni kapital ilə idarə etmək məqsədi ilə maliyyə mexanizmi istifadə olunur. Yəni, maliyyə əlaqələri münasibətlərin və pul vəsaitlərinin əlaqəsini təşkil etmək üçün (təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinə təsir etmək məqsədi ilə) istifadə olunur.

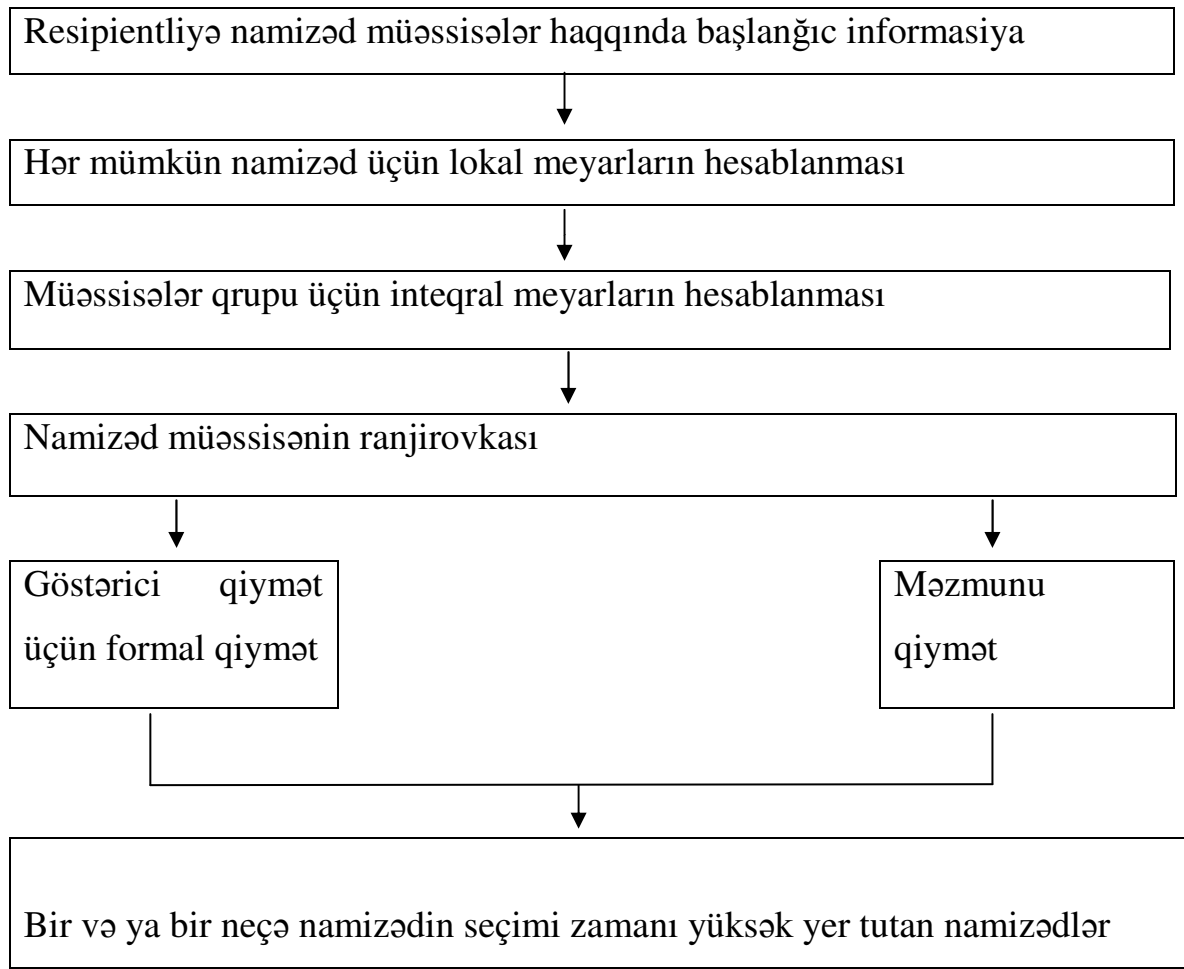
Antiböhran idarəetməsi, fəaliyyət göstərən müəssisənin maliyyə fəaliyyətini müxtəlif meyarlara görə təhlilini nəzərdə tutur. (Şəkil 1.4)

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin diaqnostika metodlarına iki aspektdən baxıla bilər;

- Ümumiləşdirilmiş göstəriciləri təyin edən metod;
- Hesablanan inteqral meyarlarda maliyyə vəziyyətinin dəyərləndirməyə imkan yaradan metodlar.

Müəssisənin kapitalının idarə edilməsinin əsas şərtləri aşağıdakılardır:

- İstehsalat vəsaitlərində şəxsi mülkiyyət;
- Fəaliyyətin özünü maliyyələşdirməsi;
- Əmək, məhsul və kapital bazarı.

Şəkil 1.4. Antiböhran idarəetməsi, fəaliyyət göstərən müəssisənin maliyyə fəaliyyətini müxtəlif meyarlara görə təhlili

Müəssisənin kapitalının idarəetmə istiqamətlərinə daxil edilir:

- maliyyələşdirmə mənbələri ilə iş;
- müəssisələrin investisiyaları və onların səmərəli dəyərləndirilməsi;
- əsas və dövriyyə kapitalının idarə edilməsi;
- maliyyə planlaşması ;
- maliyyə fəaliyyətinin təhlili və yoxlanması.

Maliyyə idarə etməsinin əsas strateji məqsədi – zəruri vəsaitlərlə müəssisəni təmin etməkdir.

Maliyyə strategiyasının məqsədi bunlardır:

- müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili;
- müəssisənin kapitalının qiyməti və strukturunun təhlili və onun optimallaşması;

- müəssisənin vergi və qiymət siyasətinin təyin edilməsi;
- qiymətli kağızlar sahəsində siyasətin formalaşması, o cümlədən dividend siyasəti.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətini dəyərləndirilən ümumiləşdirilmiş göstəricilərəşağıdakıları xarakterizə edir:

- satılma qabiliyyəti;
- borc vəsaitlərinin cəlb edilməsi;
- kapitalın dövriyyəsi;
- gəlirlilik.

Layihənin qiymətləndirilməsi üçün bəzi məlumatları bilmək lazımdır. Belə ki, layihənin materialına-məcmuu müxtəlif informasiya, təşkilatçılıq qabiliyyəti, texnika, iqtisadi və maliyyə xüsusiyyətləri aiddirlər.

Bura rəsmi normativlər və tələblərə cavab verəcək layihənin iştirakçılarını da (məsələn: biznes-plan) aid edə bilərik.

Bu materialların layihəsinin qiymətləndirilməsində, onun təhlili və ekspertizasiyasında istifadə etməkdən ötrə aşağıdakıları özündə əks etdirməlidir;

- Layihənin iştirakçılarının xərclərinin təyini;
- Layihənin iştirakçılarının nəticələrinin təyin edilməsi;
- Layihənin realizəsi üçün məsləhətlərin verilməsi.

Bunların əhatə dairəsi kifayət qədər böyükdür. Onlar öz tərkiblərinə və onların baş tutma vaxtlarına görə fərqlidirlər. Ancaq onlarsız layihələrin bütövlükdə və tam dəqiqliyi ilə qiymətləndirmənin mənası yoxdur. (8, s.40)

Gəlin aydınlıq vermək üçün aşağıdakı bölmələri təhlil edək.

- Layihənin iştirakçılarının siyahısının tutulması (işçilərin layihədəki funksiyalarına görə);
- Görüləcək işlərin yazılması, aid olan işlərin yerinə yetirilməsi, üst-üstə düşən həcmələri, vaxtların, layihənin iştirakçılarının və müxtəlif sinxron işlərin tələblərə uyğun görülməsi;

- Müəssisənin iştirakçıları haqqında məlumat (təşkilatçılıq formaları, anoloji işlərin yerinə yetirilməsinin təcrübəliliyi, maaşların ödənilə bilmə qabiliyyəti);
- İstehsal olunan məhsul haqqında məlumat və həmçinin də bu məhsulun bazarda olan anoloji məhsuldan fərqliliyi;
- Bazarda istehsal olunmuş məhsulların vəziyyəti və onlara olan tələb, tələbatın xarakteristikası və təklifi, monopolizasiyası, hökumət tərəfindən nəzarətin olması haqqında məlumat;
- Əsaslandırılmaya yol verilmə (qayda qanuna riayət edilmə, memarlıq və inşaat, mühəndislik, texnologiya və s. həlləri);
- Sənədləşdirmə işlərinin qaydasında olmağı;
- Lazımi dərəcəli mütəxəssislərin layihənin realizə olunması zamanı, tezliklə tapılmasına əsaslanmaq;
- Layihənin reallaşması zamanı ekoloji və sosial nəticələr haqqında məlumatlar;
- Layihənin uğursuzluğuna əsaslanmaq;
- Layihənin kommersiya baxımından əsaslanması;
- Layihənin işə düşdüyündən sonra istehsal etdiyi məhsulun qiymətinin, onun təşkilati–iqtisadi mexanizmini və dövlət tərəfindən layihəyə icazə verilməsinə əsaslanmaq.

1.3. İnnovasiya biznesində layihələrin qiymətləndirilməsində inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi

MİS-in formalaşdırılmasının başlıca məqsədi dayanıqlı iqtisadi inkişafdan və əhalinin həyat şəraitinin keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsindən ibarətdir. MİS-nin formalaşdırılmasının əhəmiyyəti aşağıdakıları müəyyənləşdirir:

- Elmi fəaliyyət və eləcə də istehsal – xidmət sahələrində əlavə iş yerlərinin açılması;

- Elm tutumlu məhsullar istehsalının həcmnin artırılması hesabına əhalinin gəlirlərinin və eləcə də büdcəyə daxil olmaların səviyyəsinin yüksəldilməsi
- Əhalinin təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- İstehsalın və ələlxusus ekoloji cəhətdən zərərli olan istehsal sahələrinin ölkədən çıxarılaraq üçüncü dünya ölkələrində yerləşdirilməsi;
- Yeni texnologiyalardan istifadə hesabına ölkənin bir sıra ekoloji və sosial problemlərinin həll edilməsi.

MİS-in formalaşdırılması konsepsiyasından Avropa Birliyi ölkələrində, ABŞ-da, Yaponiyada geniş istifadə olunur. Bütünlükdə xarici təcrübə göstərir ki, MİS-in müvəffəqiyyətli fəaliyyəti üçün hər şeydən əvvəl sağlam düşüncəyə söykənən siyasi iradə, real faktlardan və elmi düşüncələrdən proqnozlaşdırılmadan irəli gələn məntiqi yanaşmalar lazımdır. (16, s.220)

Müxtəlif ölkələrin alimlərinin söylərini əlaqələndirmək və onun reallaşdırılması məsələləri müəyyən edilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq iki mühüm məsələnin həll edilməsinin vacibliyi göstərilmişdir:

- tədqiqatın milli və ümumavropa söyləri hesabına dəstəklənməsi yolu ilə innovasiya xarakterli üstünlüklərin maksimum həddə çatdırılması;
- innovasiya biznesinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi üçün vacib olan dostluq və əməkdaşlıq mühitinin yaradılması.

№	Ölkə	Maliyyələşdirmə həcmi (mln.dol.)
1.	Finlandiya	1250,8
2.	Fransa	12587,6
3.	İngiltərə	8628,8
4.	Niderland	3109,1
5.	Almaniya	15680,9
6.	İspaniya	4904,8
7.	Portuqaliya	1008,2
8.	Danimarka	942,6
9.	İsveçrə	1566,6
10.	Avstriya	1247,8
11.	Belçika	1569,7
12.	İtaliya	7139,3
13.	Yaponiya	20929,0
14.	ABŞ	75475,0
15.	Kanada	2737,9

Cədvəl 1.3. Dünya ölkələrində 2012-ci ildə elmi tədqiqatların və işləmələrin büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilməsi

Ölkə	ETKİ-nin amortizasiya normaları	ETKİ üzrə amortizasiya hesablanması qaydası	Vergi güzəştlərinin gələcək dövrlərə keçirilməsi mümkünlüyü	ETTİ üzrə vergi kreditlərinin stavkası	Vergi kreditlərini müəyyənləşdirilməsi	
Avstraliya	150% 1997-ci ilədək; 125% 1997-2000-ci illər	3 il müddətinə proporsional	Yoxdur	Yoxdur	Tətbiq olunmur	Bəli
Avstriya	105%	Tezlaşdırılmış	5 il	Yoxdur	Tətbiq olunmur	Bəli

Belçika	100%	3 il müddətində proporsional; binalar üçün 20 il	5 il	Yoxdur	Tətbiq olunmur	Bəli
Kanada	100%	100% (binalardan başqa)	7 il	20%	Tətbiq olunmur	Bəli
Danimarka	125%	100%	5 il	Yoxdur	Tətbiq olunmur	Bəli
Fransa	100%	3 il müddətində proporsional; (binalardan başqa)	3 il	50%	artımlı	yoxdur
Almaniya	100%	Proporsional, 30% ildə ETTİ –yə və 4% binalara	1-5 il	Yoxdur	Məlumat yoxdur	Məlumat yoxdur
İtaliya	100%	Tezlaşdırilmiş	Yoxdur	Yoxdur	Məlumat yoxdur	Bəli
Yaponiya	100%	Proporsional və ya təsbit edilmiş stavkalarda	Yoxdur	20%	Artımlı	Yoxdur
Niderland	100%	İnvestisiya kimi	8 il	12.5-25 %	Əmək haqqı xərcləri	Yoxdur
Norveç	100%	İnvestisiya kimi	10 il	Yoxdur	Məlumat yoxdur	Məlumat yoxdur
İspaniya	100%	100%-ədək	II	15%	Artımlı	Yoxdur
İsveç	100%	Proporsional, 30% ildə ETTİ –yə və 4% binalara	Vergi tutulur	Yoxdur	Məlumat yoxdur	Məlumat yoxdur

İsveçrə	100%	Investisiya kimi	2 il	Baş çatmış ETTİ-lər üçün	Tətbiq olunmuş	Bəli
ABŞ	100%	3 il,15 il binalar üçün	3-15 il	20%	Artımlı	Bəli

Cədvəl 1.4 Sənayedə inkişaf etmiş ölkələrdə ETTKI-yə vergi xərclərin rejimi (İƏİT-in məlumatlarına görə)

Milli innovasiya sisteminin inkişaf perspektivləri dövlət siyasətində xüsusi yer tutur. Milli innovasiya sisteminin inkişaf istiqamətlərini müəyyən etmək və perspektivləri qiymətləndirmək üçün iqtisadi yeniləşmələri və milli innovasiya sistemlərinin tiplərini nəzərdən keçirmək lazımdır.

Milli innovasiya sistemi fəaliyyət göstərmək üçün müəyyən struktura malik olmalıdır, başqa sözlə qarşılıqlı əlaqəli blokların məcmusundan ibarət olmalıdır. Bütün milli innovasiya sistemlərinin tərkibində mütləq 5 aşağıdakı blok vardır:

1. kreativ blok – bilik yaradan blok;
2. texnologiyaların transferi bloku;
3. maliyyə bloku;
4. istehsal bloku;
5. kadr hazırlığı bloku.

Yuxarıda baxılan struktur elementləri bütün innovasiya sistemlərinə aid edilir. Digər tərəfdən, sistemlər təşkilati və fəaliyyət prinsiplərinə görə fərqlənirlər. Milli innovasiya sisteminin xarakteri innovasiyanın inkişaf modellərindən asılıdır.

Bir çox ədəbiyyatda innovasiya inkişaf modellərini müxtəlif kəsiklərdə verirlər. Lundvall V., Freeman S., Nelson R., İvanova N.İ., Qeys V.M., Seminojenko V.P., Fedulova L.İ., Solovyev V.P., Bubenko P.T., Koyuda A.P., Qasimov F.H., Əliyev T.N., Nəcəfov N.Z. və s. müəlliflərin əsərlərində MİS-in təsnifatına bəzi yanaşmalar verilir.(13, s.3)

V.V.İvanovun, T.Y.Mikuşevanın, A.V.Zverevin əsərlərində innovasiya inkişaf modelinin 4 tipi verilir:

- Elmdə böyük həcmli layihələrin həyata keçirilməsində liderliyə istiqamətlənmiş ölkələr (ABŞ, İngiltərə, Fransa).
- Yeniliklərin yayılmasına əlverişli innovasiya mühitinin yaradılması, iqtisadiyyatın bütün strukturlarının təkmilləşdirilməsinə istiqamətlənmiş ölkələr (Almaniya, İsveçrə, İsveç).
- İnnovasiya infrastrukturunun inkişaf yolu ilə yenilikləri stimullaşdıran ölkələr (Yaponiya, Cənubi Koreya).
- İnnovasiya amillərinin istifadəsi ilə inkişaf etmiş sənaye mühitinin yaradılmasına istiqamətlənmiş ölkələr (Çin, Hindistan).

Bütün ölkələr inkişaf etmiş sosial-iqtisadi mühitin formalaşması hesabına innovasiya mühitinin yaradılması yolu ilə gedirlər. İqtisadiyyatın innovasiya mühitinin sürətli inkişafı, onun müxtəlif üsullarla təkmilləşdirilməsi həyata keçirilir (cədvəl 1.5). Ona görə də innovasiya inkişaf modelinin əsas baza topologiyasını, bu və ya digər modelə uyğun milli şəraiti nəzərdən keçirmək lazımdır.(11, s.5)

İnnovasiya siyasətinin istiqamətləri	Xüsusiyyət	Ölkələr
MİS strukturunun optimallaşdırılması	İnnovasiya sahəsində idarəetmə və planlaşdırma, dövlət sisteminin optimallaşdırılması	Yaponiya, Norveç, Hindistan, Çili
Elm və innovasiya sahəsinin dövlət maliyyələşməsinin optimallaşdırılması		ABŞ, Fransa, İngiltərə, Danimarka, Norveç, Tayvan, Avstraliya, İsveçrə
Fundamental tədqiqatların inkişafı		İngiltərə, İsveçrə, Slovakiya
Ölkədaxili biznes və elmin innovasiya kooperasiyasının stimullaşdırılması	Universitet və kooperasiyaların simmetrik yaxınlaşmasını stimullaşdırmaq	ABŞ, Finlandiya
Elm və innovasiya sahəsinə böyük həcmli dövlət kapitalı və milli şəxsi kapitalın cəlb edilməsi		İsrail, Finlandiya
Xarici kapitalın innovasiya sahəsinə cəlb edilməsi ilə özəl sektorun innovasiya aktivliyinin stimullaşdırılması		İngiltərə, İrlandiya, Çin, Koreya, Malayziya, Hindistan, İsrail
Elmi sektorun innovasiya təşəbbüsünün stimullaşdırılması		Almaniya, Yaponiya, Yeni Zelandiya, Danimarka
Beynəlxalq innovasiya	Kompleks integrasiya	Finlandiya, İsrail, Niderland,

şəbəkəsinə inteqrasiya		Çin
Texnoloji ixtisaslaşdırma		Koreya, Malayziya, Sinqapur, Tayvan, Hindistan
Daxili innovasiya şəbəkəsinin sazlanması	İnnovasiya sahəsində əlaqələrin yaradılması üçün xüsusi şəraitin yaradılması	ABŞ, Norveç, İrlandiya
Milli regionların təşəbbüsünün stimullaşdırılması		Fransa, Almaniya, Finlandiya
MİS-in formalaşması	Elmin dövlət sektorunun strukturunun dəyişdirilməsi	Bolqarıstan, Polşa, Litva
Elm və təhsilin inteqrasiyası		Litva, Estoniya, Çexiya
İnnovasiya sahəsinə kiçik və orta biznesin cəlb edilməsi		Rumıniya, Çexiya, Slovakiya, Litva, Estoniya, Türkiyə, Çili
Yüksək texnologiya sahəsində prioritet ekspert istiqamətinin müəyyən edilməsi		Çexiya, Rumıniya, Çili, Türkiyə

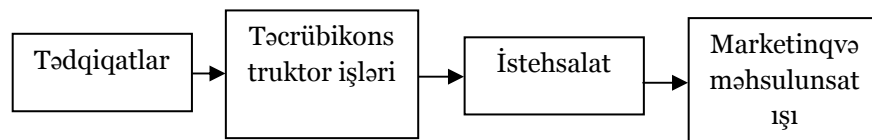
Cədvəl 1.5. Dünyada dövlət innovasiya siyasətinin əsas istiqamətləri

İnnovasiya prosesinin inkişafı və MİS-ə sistemli yanaşma böyük tarixə malik deyil. İnnovasiya nəzəriyyəsinin inkişafı ilə innovasiya prosesinin modelləri sadə xətti modeldən daha mürəkkəb qeyri-xətti modelə təkamül edir.

Nəsil	Dövr	İnnovasiya prosesi modeli
I	1940-1960	“Texnoloji təkan” modeli
II	1960-1970	“Tələbin çağırışı” modeli
III	1970-1980	Uyğunlaşmış model, zəncirvari model
IV	1980-1990	Birləşmiş (inteqrə edilmiş) model
V	1990-2000	Sistem və şəbəkə modeli

Cədvəl 1.6. İnnovasiya prosesləri modellərinin təkamülü (16, s.34)

I nəsil innovasiya prosesi dövründə sadə xətti model geniş yayılmışdı. Bu model “texnoloji təkan” adlandırılırdı. (Technology push və ya science push) (şəkil 1.5).

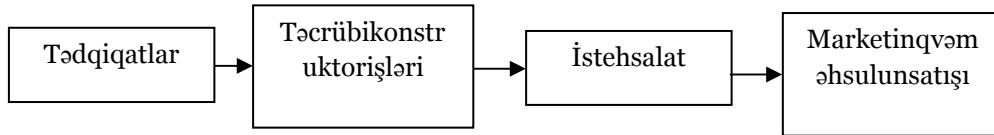

Şəkil 1.5. “Texnoloji təkan” modeli

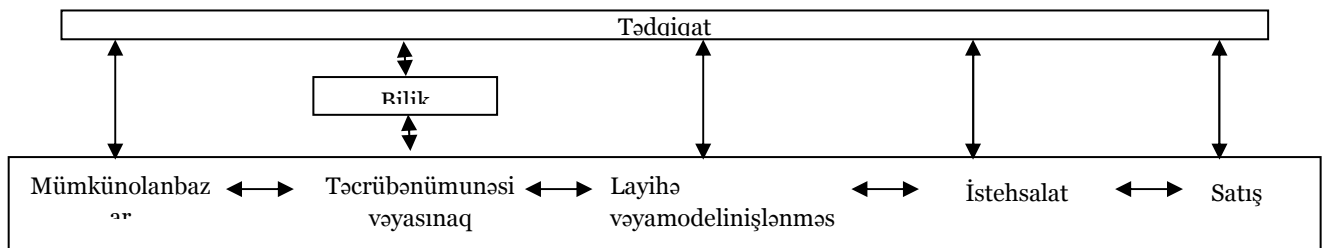
Bu model klassik modeldir və innovasiya nəzəriyyəsinin klassikləri Y.Şumpeter, N.Rozenberq, A.Silins və s. əsərlərində öz əksini tapmışdır. Bu

modelin çatışmazlığı ondan ibarətdir ki, yalnız 5% tədqiqatın nəticəsi istehsala tətbiq edilir.

II nəsil innovasiya proseslərinin “Tələbin çağırışı” adlandırılmış modeli (market pull və ya demand-pull) şəkil 1.6-da göstərilən xətti modeldir. İstehlakçı tələbinin innovasiyanın mənbəyi olması bu modelin çatışmazlığıdır.

Şəkil 1.6. “Tələbin çağırışı” modeli

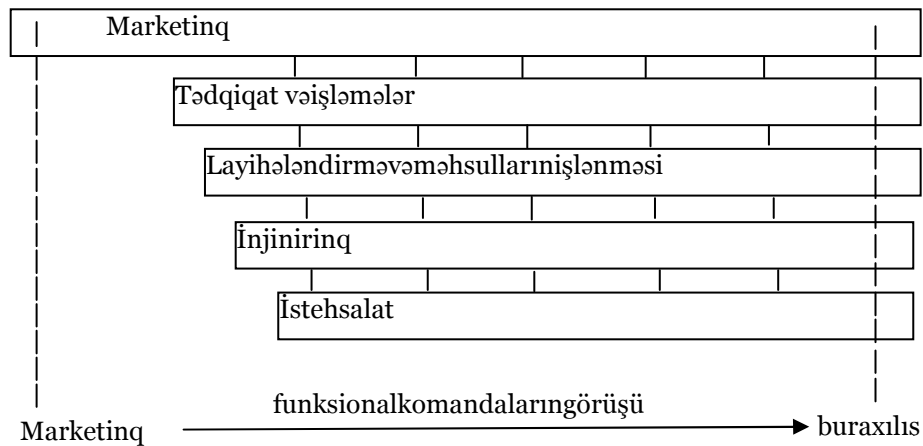

Şəkil 1.7. Zəncirvari model

IV və V nəsil innovasiya prosesləri modelləri şəkil 1.8-də təsvir edilmişdir.

1980-ci illərdə K.Frimana görə milli innovasiya sistemi yeni texnologiya, məhsul və xidmətə keçən yeni bilikləri yaradan və yayan iqtisadi subyekt və ictimai institutların (dəyər, norma, hüquq) qarşılıqlı təsirinin mürəkkəb sistemidir.

Milli innovasiya sisteminin yaranması konsepsiyası innovasiya prosesləri nəzəriyyəsinin inkişafının əsas nəticələrindəndir. Milli innovasiya sistemi innovasiyaya sistemli yanaşmaya imkan verir və əsas praktiki əhəmiyyətə malikdir. Ölkədə innovasiya fəaliyyətindən maksimal tam senergetik səmərə yalnız milli innovasiya sisteminin inkişafı yolu ilə alın bilər.

Şəkil 1.8. İntegrə edilmiş model(16, s.36)

P.Koyuda, V.Sergeyev, Y.Alekseyenkova, V.Neçayev əsərlərində innovasiya inkişafının digər 3 əsas modelini qeyd etmişlər: “avroatlantik”, “şərqiəsiya”, “alternativ”. “Avroatlantik” modeli “ənənəvi” də adlandırırlar.

İqtisadiyyatın innovasiya inkişafına istiqamətlənməsində xarici təcrübəni nəzərdən keçirdik. Azərbaycan üçün “Alternativ” model ilkin mərhələdə daha aktualdır. Bu model milli mədəniyyət və milli psixologiya, ənənələr, milli xüsusiyyətləri ön plana çəkir. Digər ölkələrin MİS-in formalaşmasında topladığı təcrübənin müxtəlif elementləri istifadə edilə bilər: Avropa Birliyinin texnoparkların dövlət tərəfindən dəstəklənməsi və nəzarəti, kiçik biznesin dəstəklənməsi, Asiya ölkələrinin ərazi yüksək texnoloji inkişaf mərkəzlərinin yaradılması təcrübəsi və s.

Model	Xarakteristika	Ölkələr
Ənənəvi	Tam innovasiya dövrünün modeli – innovasiya ideyasının formalaşmasından hazır məhsulun istehsalına qədər innovasiya sistemi strukturunun bütün komponentlərini əhatə edir; fundamental və tətbiqi elm, ETTKİ, təcrübi nümunənin hazırlanması, istehsalı, maliyyə mexanizmi, kadr hazırlığı	ABŞ, İngiltərə, Almaniya, Fransa, İtaliya İsveç, Niderland, İsveçrə, Finlandiya
Şərqiəsiya	Bu modeldə innovasiya dövründə fundamental və bir qədər tətbiqi elm komponenti yoxdur. Bu model “ənənəvi inteqrasiya modeli” ölkələrindən götürülmüş yüksək texnoloji məhsulun ixracına istiqamətlənmişdir	Yaponiya
Alternativ	Bu model kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatında böyük olmayan ölkələrdə istifadə edilir. Bu modeldə innovasiya dövründə fundamental və tətbiqi elm bloku, yüksək texnoloji komponent yoxdur. Bu ölkələrin innovasiya siyasəti yüksək texnologiyaların alınması və yayılmasına, kadr hazırlığına, yüngül sənayeyə, kreativ sənaye inkişafına yönəlir.	Tayland, Türkiyə, Çili, İordaniya, Portuqaliya

Cədvəl 1.7 İnnovasiya inkişafının baza modelləri

Digər tərəfdən, ölkədaxili bəzi regional innovasiya sistemlərinin yaradılmasında “alternativ” model xüsusi diqqət tələb edir (elmi potensialı olmayan, kənd təsərrüfatı inkişaf etmiş regionlarda).

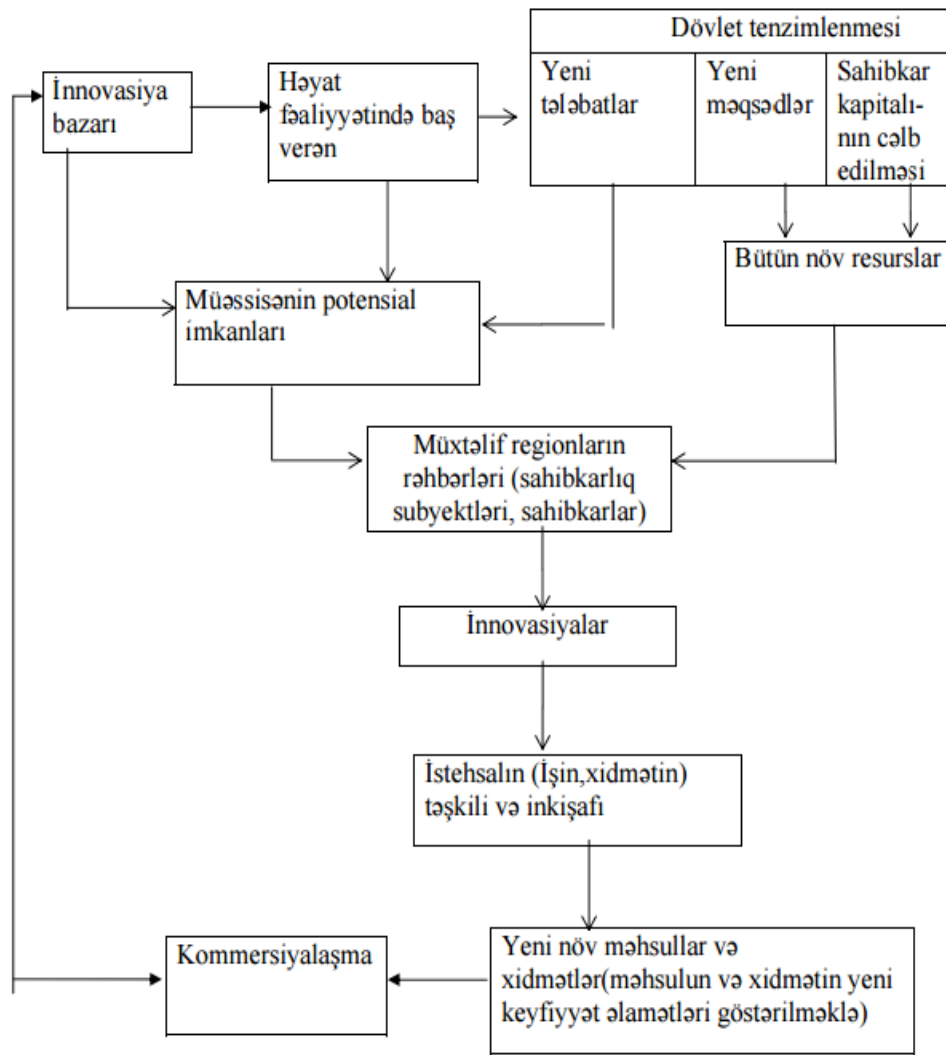
Azərbaycanın bəzi regionlarında regionun innovasiya potensialı III modelle inkişaf etdirilə bilər, məsələn, yeni texnologiyadan istifadə, təhsil və kadr hazırlığı, xidmət sahələri və turizm inkişaf etdirilə bilər.

Müxtəlif ölkələrin alimlərinin söylərini əlaqələndirmək və onun reallaşdırılması məsələləri müəyyən edilmişdir.(16, s.37)

Bununla əlaqədar olaraq iki mühüm məsələnin həll edilməsinin vacibliyi göstərilmişdir:

- tədqiqatın milli və ümumavropa söyləri hesabına dəstəklənməsi yolu ilə innovasiya xarakterli üstünlüklərin maksimum həddə çatdırılması;
- innovasiya biznesinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi üçün vacib olan dostluq və əməkdaşlıq mühitinin yaradılması.

Innovasiyaların yaradılması və həyata keçirilməsi prosesinin təşkilinin məntiqi ardıcılığışəkil 1.9-da əks etdirilmişdir. Şəkildən göründüyü kimi, innovasiya bazarı və həyat fəaliyyətində baş verən dəyişikliklər dövlət tənzimləyicisi vasitəsi ilə idarə edilməli, bütün növ resurslar və müəssisələrin potensial imkanları regionların təsərrüfat subyektlərinə yönəldilməli və orada formalaşan innovasiyalar yeni növ məhsula və onların kütləvi istehsalına çevrilərək təkrar istehsal prosesinə daxil edilməlidir. Bütün hallarda həmin zəncirvari həlqənin həyata keçirilməsi zəruridir və yalnız bu zaman dinamik sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq mümkündür.

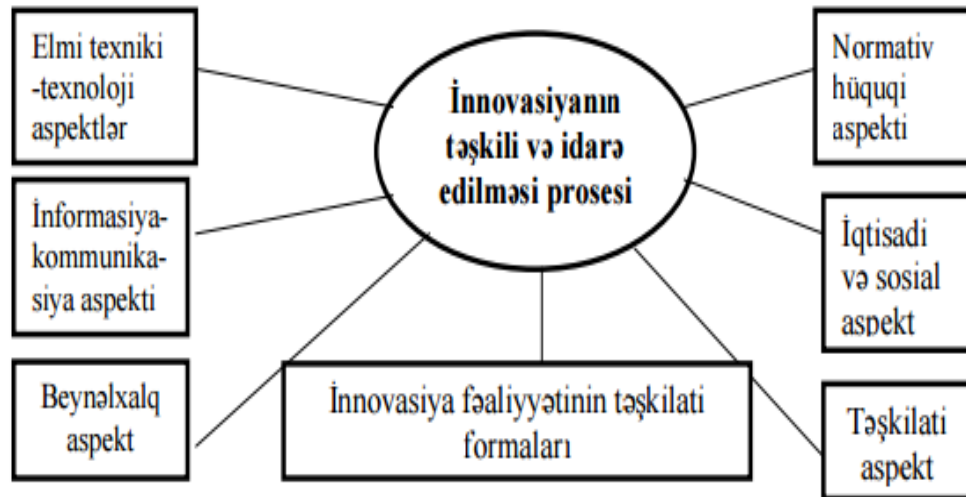
Şəkil 1.9. İnnovasiyaların yaradılması və həyata keçirilməsi prosesinin təşkilinin məntiqi ardıcılığı.

Həmin müxtəlif qeyd edilən broşürada innovasiya proseslərinin mərhələlərini aşağıdakı dörd istiqamətə ayırır.

1. Axtarış xarakterli elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi;
2. Tətbiqi xarakterli elmi-tədqiqatların yerinə yetirilməsi;
3. Təcrübi-layihə konstruktor işlərinin yerinə yetirilməsi;
4. Yeni innovasiya məhsulunun kütləvi istehsalının mənimsənilməsi və innovasiyaların kommersiyalaşması.

İnnovasiya prosesinin təşkili haqqında qeyd edilən alimlərin fikirlərini ümumiləşdirərkən belə qənaətə gəlmək olar ki, onların yanaşmalarında təşkilat məsələlərinə üstünlük verilmişdir. Lakin innovasiyanın təşkili və idarə edilməsi, prosesi, onun dinamikliyinin və səmərəliliyinin təmin edilməsi digər iqtisadi,

sosial, hüquqi beynəlxalq, informasiya-kommunikasiya, fəaliyyətin təşkili formaları aspektlərini də nəzərə almağı təkidlə tələb edir. Həmin aspektlər kompleks şəkildə nəzərə alınmaqla innovasiyanın təşkili və idarə edilməsi prosesinin prinsipial sxemini aşağıdakı kimi təsvir etmək tövsiyə edilir.(Şəkil 1.10)

Şəkil 1.10. İnnovasiyanın təşkili və idarə edilməsi prosesinin prinsipial sxemi

Şəkildəki aspektlərin məzmununu açıqlayarkən innovasiya fəaliyyətinin təşkili formalarını aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- yanaşma xüsusiyyətinə görə (yeni texnika, texnologiya, material, iqtisadi-təşkilati məsələ və.s);
- əhatə dairəsinə görə (tətbiqi ETTKİ, təcrübə işi);
- idarəetmə səviyyəsinə görə (beynəlxalq, respublika, sahə, regional, müəssisələrin birliyi və.s);
- ərazi yerləşməsinə görə (müxtəlif iqtisadi, coğrafi regionda və ya bir regionda);
- müəssisələrin iyerarxiyasına, əlamətlərinə görə (üfüqü, şaquli);
- mülkiyyət xüsusiyyətinə görə (dövlət,şəxsi,səhmdar, qarışıq).(15, s. 38)

Azərbaycanın iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində innovasiya fəaliyyətini həyata keçirən və ya həvəsləndirən amillərdən biridir. İnnovasiya layihələri ilə iqtisadiyyatın dövrü inkişaf meylləri arasında qarşılıqlı əlaqəni

müəyyən etmək mümkündür. İnnovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi şərtlərinin optimallaşdırılması metodikasını işləyib hazırlamaq məqsədə uyğun hesab etmək olar. Layihənin həyata keçmə müddəti, investisiyanın ölçüsü, alternativ layihələrin mövcudluğu və digər amillər üsulun seçilməsində nəzərə alınır. İnnovasiya layihələrinin formalaşmasını aşağıdakılar təmin edir:

- elmi-texniki inkişafın konkret məsələlərinin (məqsədlərinin) həllinə kompleks, sistemli yanaşma;
- elmi-texniki inkişafın məqsədlərinin kəmiyyətə konkretləşdirilməsi və innovasiyaları idarəetmədə layihənin son məqsədlərinin və nəticələrinin ciddi əks etdirilməsi;
- innovasiyaların yaradılması, mənimsənilməsi, istehsalı və istehlakı proseslərinin fasiləsiz hərəkətli idarə olunması;
- layihə məqsədlərinin reallaşdırılmasının ən effektiv yollarının əsaslandırılmış seçimi;
- innovasiya layihəsini reallaşdırmaq üçün ehtiyatların tarazlığı;
- layihə üzrə mürəkkəb kompleks işlərin təsisatlar arasındakı koordinasiya və effektiv idarə edilməsi.

İnnovasiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsini Azərbaycanda yeni inkişaf strategiyası həyata keçirilir. Bu strategiyanın başlıca istiqamətləri ölkədə davamlı və yüksək iqtisadi artıma, sosial rifaha nail olunması və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsidir. Ona görə də indiki mərhələdə qarşıda duran əsas vəzifələr təbii ehtiyatların azaldılması, qeyri-neft sektorunun yüksək inkişaf tempinin təmin olunması, iqtisadiyyatda innovasiyaların tətbiqinin genişləndirilməsidir. Həmin vəzifələrin reallaşdırılmasında İKT sektorunun rolu və potensialı önə çıxmışdır. Ölkə rəhbərliyi respublikada İKT sahəsinin üzərinə yeni vəzifələr qoymuşdur. Bu da innovasiya yönümlü və biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın qurulması hesabına davamlı iqtisadi artıma və tərəqqiyə nail olunmasıdır. İnnovasiyalı iqtisadiyyatın yaradılması Azərbaycanın uzunmüddətli inkişafının təmin edilməsi üçün birinci növbədə elm, təhsil və İKT-in qarşılıqlı surətdə inkişaf etdirilməsinə əsaslanır. İqtisadiyyatın texnoloji təkmilləşməsi və qabaqcıl

texnologiya əsasında onun rəqabətə davamlılığını təmin edən, elmi potensialı iqtisadi inkişafın əsas ehtiyatlarından birinə çevirən strategiyanın həyata keçməsinin məqsədi innovasiya fəaliyyətinin balanslaşdırılmış sektorunun və səmərəli innovasiya sisteminin yaradılmasıdır. İnnovasiyanın strateji tərəfi həm də onda ifadə olunur ki, o, həm də müəssisəyə bazar şəraitinə daha sürətlə uyğunlaşmağa, öz imkanlarının yeni sahələrə və yeni bazarlara irəlilədilməsi imkanlarını artırmağa şərait yaradır. Bu, hər şeydən əvvəl uzunmüddətli dövrdə rentabelliğin və maliyyə dayanıqlığının yüksəldilməsində meydana çıxır. Müəssisənin səmərəli innovasiya startegiyasının seçilməsi prosesi müxtəlif tipli yeniliklərdə özünü göstərən innovasiya fəaliyyətinin bütün formalarının qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. (24, s.45)

Başlıcası ondan ibarətdir ki, innovasiya prosesi təsərrüfat fəaliyyətinin bütün tərəflərini əhatə edir və istənilən funksional və ya istehsal alt sisteminin tərkib hissəsi olmalıdır:

- təyin edilmiş vaxtda müəyyən növ və həcmdə yüksək keyfiyyətli məhsulların buraxılması;
- elmi-texniki potensialdan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi;
- yeni bazarların mənimsənilməsi və artıq əldə edilmiş bazarlarda mövqelərin möhkəmləndirilməsi;
- istehsalın ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və təsərrüfat fəaliyyətinin cəmiyyət üçün mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması;
- rentabelliğin və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi müəssisənin əsas fəaliyyət məqsədləri sırasına daxildir.

Bütün bunlar innovasiya strategiyasının işlənilib hazırlanması zamanı nəzərə alınmalıdır. İnnovasiya strategiyasının işlənilib hazırlanmasına yönəldilmiş innovasiya injiniringi və menecmentin reinjiniringi obyektlər kimi nəzərdən keçirilməsinin məqsədə uyğunluğunu şərtləndirir. İnnovasiya proseslərinin intensivləşdirilməsinə yönələn kiçik təşkilat formaları arasında böyük rol injiniring və tətbiqi şirkətlərə məxsusdur. İnjiniring fəaliyyəti sənaye mülkiyyəti obyektlərinin yaradılması, maşınların, avadanlığın layihələndirilməsi, istehsalat

üzrə fəaliyyəti, istehsal prosesinin funksional təyinatı, təhlükəsizliyi və faydalılığı ilə bağlıdır. Təşkilatın fəaliyyətinin strateji planlaşdırılması və idarə edilməsi innovasiya reinjinirinənin əsas istiqaməti sayılır. İnnovasiya reinjinirinənin aparılması zamanı müştərilərin tələbatının ödənilməsi strategiyasının hər bir növü aktiv üsürlərin təkmilləşməsinə yönəldilir və köhnə üsürlərin aradan çıxarılmasını nəzərdə tutur.

II Fəsil. İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin müasir vəziyyəti

2.1 İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin informasiya təminatı

İnformasiya cəmiyyətinin əsas kapitalı bilik, informasiya və bu informasiyanın daşıyıcısı olan insan kapitalıdır. Bu cəmiyyət yeni biliyə əsaslanan innovasiya iqtisadiyyatının yaranmasını, mükəmməl innovasiya siyasətinin formalaşmasını tələb edir.

Qloballaşma dövründə informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşdırılması mövcud intellektual potensialının qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurətini meydana çıxarır.

İnformasiya mühiti innovasiyanın işlənməsi və tətbiqi proseslərinin əsas hissəsidir. İnnovasiya fəaliyyətinin bütün mərhələlərində informasiya mühitinin formalaşması və dəstəklənməsi üçün səy və ehtiyatların olması tələb edilir. İnnovasiya haqqında qərar qəbul etmənin ilkin mərhələsində informasiya emalı nə qədər dərin olsa, bir o qədər əsaslanmış qərar qəbul edilir və onun həyata keçməsi uğurlu olur. Lazımi informasiya təminatı olmadan innovasiyanın nailiyyətləri təsadüfi olur, bəzən isə lazımi informasiyanın çatışmazlığından müəyyən amillər nəzərə alınmır, bu isə innovasiyanın həyata keçməsinə maneçilik törədir.

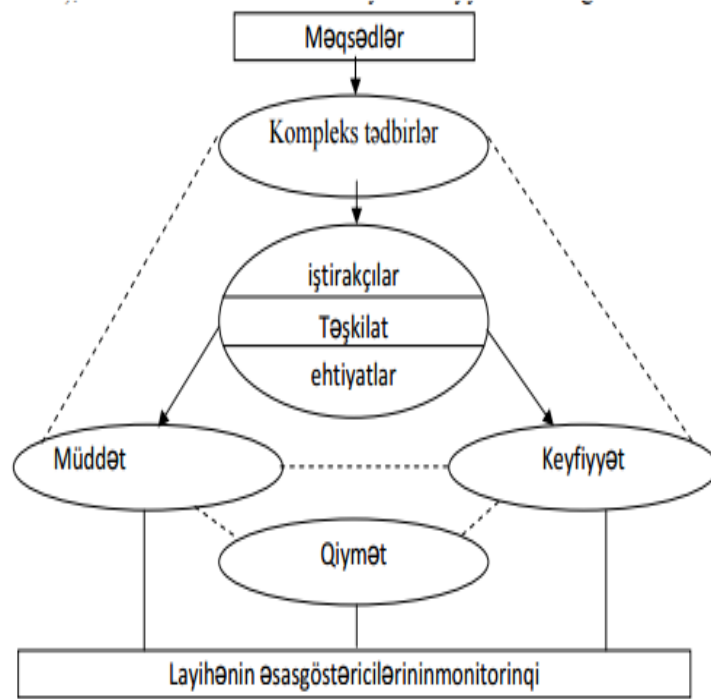
Elmi innovasiya mühitinin informasiya infrastrukturunun inkişafı və təkmilləşdirilməsi çoxplanlı kompleks xüsusiyyətə malikdir və aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır:

- innovasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərinin səmərəli informasiya dəstəyini təmin etmək məqsədi ilə dövlət elmi-texniki informasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi və informasiya ehtiyatlarının inkişafı;
- müasir telekommunikasiya texnologiyaları istifadə etməklə innovasiya prosesinin istifadəçilərinin səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətini təmin edən kompüter şəbəkəsinin inkişafı;

- elmi-innovasiya mühitinin informasiya infrastrukturunun işlənməsinin səmərəliliyini artıran yeni informasiya texnologiyalarının işlənməsi və istifadəsi.

İnnovasiya layihəsi- qarşılıqlı uyğunlaşdırılmış məqsədlər sistemi və onlara nail olmaq üçün müvafiq şəkildə təşkil olunmuş (ehtiyatlara, müddətə və icraçılara görə uyğunlaşdırılmış) layihə sənədləri komplekti ilə tərtib olunmuş və miqdar göstəriciləri ilə ifadə olunmuş və innovasiyalara gətirən konkret elmi-texniki məsələlərin səmərəli həllini təmin edən elmi-texniki, təcrübi-konstruktiv, istehsal, təşkilati-maliyyə, ticarət və s. kompleks tədbirlər proqramlarıdır. İnnovasiya layihələrinin əsas elementlərinə aşağıdakılar aiddir:

- innovasiya problemlərinin həlli və qoyuluş məqsədlərin reallaşdırılması üzrə kompleks layihə tədbirləri;
- layihənin əsas təyinatını əks etdirən dürüst ifadə edilmiş məqsəd və vəzifələr;
- layihə tədbirlərinin yerinə yetirilməsinin təşkilini, yəni verilmiş dəyər və keyfiyyət çərçivəsində məhdud zaman dövründə layihənin nail olmaq üçün ehtiyatlar və icraçılar üzrə onların uyğunlaşdırılması;
- layihənin əsas göstəriciləri: məqsədli göstəricilərdən (bütün layihə üzrə) xüsusi göstəricilərdəki (ayrı-ayrı tapşırıqlar, mövzular, mərhələlər, tədbirlər, icraçılar üzrə), o cümlədən onun səmərəliliyini səciyyələndirən göstəricilər.

Şəkil 2.1. İnnovasiya layihəsinin əsas elementləri

İnnovasiya layihələri proqramın ayrı-ayrı istiqamətlərinin (tapşırıqlar, bölmələr) məsələlərini reallaşdıraraq və müstəqil olaraq elm və texnikanın inkişafının prioritet istiqamətlərində konkret proqramı həll edərək elmi-texniki proqramların tərkibində formalaşdırıla bilər. Ən vacib elmi-texniki problemləri (məsələləri) həll etmək üçün innovasiya layihələrinin formalaşmasını aşağıdakılar təmin edir:

- elmi-texniki inkişafın konkret məsələlərinin (məqsədlərinin) həllinə kompleks, sistemli yanaşma;
- elmi-texniki inkişafın məqsədlərinin kəmiyyətcə konkretləşdirilməsi və innovasiyaları idarəetmədə layihənin son məqsədlərinin və nəticələrinin ciddi əks etdirilməsi;
- innovasiyaların yaradılması, mənimsənilməsi, istehsalı və istehlakı proseslərinin fasiləsiz hərəkətli idarə olunması;
- layihə məqsədlərinin reallaşdırılmasının ən effektiv yollarının əsaslandırılmış seçimi;
- innovasiya layihəsini reallaşdırmaq üçün ehtiyatların tarazlığı;

- layihə üzrə mürəkkəb kompleks işlərin təsisatlar arası koordinasiyası və effektiv idarə edilməsi.

Layihənin iqtisadi səmərəliliyinin bazis qiymətləri ilə ölçülməsi investisiya imkanlarının texniki-iqtisadi tədqiqatı mərhələsində yerinə yetirilir. Bazis, proqnoz və hesabat qiymətləri manatla və sabit valyuta ilə ifadə oluna bilər. İnnovasiya layihəsinin aktuallığı, bu, onun ölkənin regionunun və təsərrüfatla məşğul olan subyektlərin elmi innovasiya və sosial-iqtisadi inkişaf məsrəflərinə uyğunluğudur. Məsələlər idarəetmə subyektlərinin (dövlət regional səviyyədə) və ya təsərrüfatçı subyektlərin ölkə inkişafının sənaye prioritetlərini nəzərə almaqla təyin etdiyi elmi-innovasiya, iqtisadi, sosial və ekoloji prioritetlərə əsasən müəyyənləşdirilir. Onlar ölkənin, regionun, təsərrüfatçı subyektin elmi-innovasiya strategiyasına əsasən təyin olunurlar.

İnvestisiya layihəsinin fərqləndirici xüsusiyyətlərinə aşağıdakı bölmələr daxildir:

- Dəqiq və dürüst məqsədi seçmək və qarşıya çıxan məsələləri həll etmək
- Layihənin məqsədinin müəyyənləşdirilməsi
- Büdcənin miqdarının qərarlaşması
- Lazimi resursların müəyyənləşməsi
- Yeniliklərin edilməsi
- Komplekslik
- İnamlılıq və təşkilatın xidmətləri

İnformasiya təminatında istifadə edilən informasiyanın tamlıq, yenilik, aktuallıq, dəqiqlik, relevantlıq və s. xüsusiyyətlərini göstərmək olar. İnformasiya təminatı sistemində informasiyanın keyfiyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi inteqrallama şəklində informasiya istifadəçiləri tərəfindən həyata keçir. Belə qiymətləndirmənin nəticəsi informasiya tələbatını daha dolğun təmin edən informasiya orqanının seçilməsidir. İnformasiya fəaliyyətinin texnoloji əsası informatika üzrə birinci beynəlxalq təşkilat 1955-ci ildə Beynəlxalq biblioqrafik institut (Belçika) yaranıb. "İnformatika" termini 1955-ci ildə qəbul edilməsinə baxmayaraq informasiya elminin ilkin ənənələri bu institutda qoyulmuşdur.

XX əsrin informasiya təşkilatlarının fəaliyyətlərinin öyrənilməsi üzrə ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, müasir informasiya texnologiyaları və prosesləri informasiya fəaliyyətinin əvvəllərində qoyulan ənənələrə uyğun inkişaf edir. Cədvəl 2.1-də informasiya fəaliyyətinin yaranması proseslərin müqayisəsi göstərilmişdir. İlk belə nəzəri və praktiki anlayışı Pitom Otu və Beynəlxalq bibliografik institutun əməkdaşları tərəfindən formalaşmışdır.

İnformasiyanın vahid hissəsinin analitik yazı şəkilində bibliografik təsviri. Monoqrafik (və ya referativ) informasiya yəni əqli hissələrə bölünməsinə uyğun informasiya mənbələrinə bölünmə. Hər əqli hissə mətn fraqmenti ilə verilir, bu da sonra analitik informasiya massivinin formalaşmasına imkan verir.

Prosesin adı		Prosesin məzisi
Beynəlxalq bibliografik institutun (XIX əsr) təsnifatına görə	Müasir təsnifata görə	Bibliografik təsvir, annotasiya, referat və s. sənədlərin axtarış nümunəsinin yaradılması
Yeni biliklərin alınması üçün mənbələrin məzmununa baxılması	İnformasiya mənbələrinin təhlili	qəbul edilmiş təsnifatlar və təsnifat sistemləri əsasında informasiya mənbələrinin və onların hissələrinin uyğunlaşdırılması
İnformasiyanın məzmununun hərflər və ədədi indekslərlə verilməsi	İnformasiyanın təsnifatlaşması	
Sənəd nümunələrinin vahid informasiya massivinə toplanması	İnformasiyanın kataloqlarının yaradılması	Sənədlərin massivlərə yerləşdirilməsi üçün təsnifat sistemlərinin tətbiqi
Sənəd və nümunələrin axtarış nümunələri şəklində təqdim edilməsi	Məlumat bazalarını idarəetmə sistemi	İnformasiya axtarış sistemlərinin yaradılması və istismarı
Müxtəlif massivlər arasında əlaqələrin yaradılması (bibliografik, referativ, tammətnli)	ETİ-a təşkilatlarının məlumat-informasiya fondlarının formalaşması	İlk mənbələrin karpetika, kataloq və sənədlərin axtarış sistemləri tərkibində məlumat informasiya fondunun formalaşması

Cədvəl 2.1 İnformasiya fəaliyyətinin təşəkkülü proseslərinin müqayisəsi

İnformasiya axtarış işi – mənbələrin (biblioqrafik, referativ, tammətli) bütün hissələrinin baxışı və bu hissələrin yeni sorğuya uyğun birləşməsi, başqa sözlə təhlilin dialekti – informasiyanın sintezinin istifadə edilməsi, verilənlər bazasına interaktiv keçidin həyata keçməsi və istifadəçi tərəfindən sorğunun axtarış informasiya materialının seçimi prosedurunun formalaşmasıdır. (20, s.15)

XV əsrin informasiya təşkilatlarının fəaliyyəti haqqında nəşr mənbələrinin təhlili göstərir ki, müasir informasiya texnologiyaları və prosesləri informasiya fəaliyyətinin başlanğıcında qoyulan mərhələlərin davamıdır (cədvəl 2.1).

İnformasiya mübadiləsində kommunikasiya – informasiya əlaqəsi subyektləri arasında əlaqədir. Burada bir tərəf–qəbuledici, ikinci hissə - ötürücüdür (informasiya sistemi). Onlar arasında verilmiş keçiricilik imkanları ilə ötürmə kanalı mövcuddur. İnformasiyanın ötürülməsi üçün müsbət informasiya potensialı kompleks olmalıdır. Başqa sözlə hər tərəfdə texniki, maliyyə, mənəvi imkanlar olmalıdır. Əgər imkanlar bərabər deyilsə kommunikasiya bu işdə daha maraqlı olan tərəfindən dəstəklənir.

İnformasiya əlaqəsinin ikinci özəlliyi ondan ibarətdir ki, hər tərəf eyni zamanda qəbuledici və ötürücü ola bilər. Son nəticədə informasiyanın qəbulu və ötürülməsində üstünlüklər yaranır. İnformasiya təminatı başqa sözlə ötürücünün informasiya təminatının (informasiya təşkilatı) səmərəli işlənməsi üçün informasiya ehtiyatlarının həcm və vəziyyətini yüksək səviyyədə saxlamaq lazımdır. Ona görə də informasiya ehtiyatlarının formalaşması prosesi informasiya fəaliyyətinin istiqamətlərindən birinə aid edilir. İnformasiyanın ötürülməsi sisteminin qurulması prinsipi informasiya ehtiyatlarının iyerarxiyasından asılıdır (cədvəl 2.2).

Səviyyə	Mövzu
Dünya informasiya ehtiyatları	Müxtəlif ölkələrin və beynəlxalq informasiya ehtiyatları .
Milli informasiya ehtiyatları	Dövlət tərəfindən idarə edilən və ölkədaxili dövr edən ölkələrin informasiya ehtiyatları .
Nazirlik, böyük elmi, sənaye birliklərinin informasiya ehtiyatları	Təşkilati informasiya: bu strukturun həyat fəaliyyətini təmin edən elmi, texniki, istehsalat informasiyası
Müəssisə, idarə, institut, firmaların informasiya ehtiyatları	Ayrı götürülmüş müəssisə, idarə, institut firmalar haqqında istehsal və elmi informasiya və ona məxsus olan
Fərdin, mütəxəssislərin informasiya ehtiyatları	Mütəxəssislər tərəfindən işlənən işləmələr, ideyalar, sənədlər

Cədvəl 2.2 İnformasiya ehtiyatlarının iyerarxiya mənbəyinin təhlili

Dünyanın qloballaşması, informasiya fəaliyyətinin informasiya texnologiyaları hesabına müxtəlif sahələrinin qarşılıqlı əlaqəsi, təhsilin səviyyəsinin və cəmiyyətin informasiya mədəniyyəti informasiyanı material, enerji, əmək kimi mühüm istehsal amilidir. Müəssisənin müasir inkişaf strategiyası lazımi informasiyanın toplanması və saxlanılmasının vacibliyini müəyyən edilməsi üçün texnologiyanın yaradılmasını, qabaqcıl elmi nailiyyətlərin və təcrübənin toplanması və yayılmasını, innovasiya fəaliyyətinin müşayiət edilməsini, təşkilatlarda korporativ informasiya mədəniyyətinin formalaşmasını nəzərə alır. İnteraktiv mühit mütəxəssislərə informasiya mübadiləsi aparmağa imkan verir.(16, s.271)

Hal-hazırda Azərbaycan istifadəçiləri aşağıdakı səviyyələrdə informasiya təminatını həyata keçirə bilirlər:

- Dövlət səviyyəsində - dövlət elmi və elmi-texniki kitabxanaları;
- İstehsal səviyyəsində - sahələr üzrə Mərkəzi elmi-texniki kitabxana, ETİ orqanları;
- Regional səviyyədə - dövlət elmi-texniki və iqtisadi informasiya mərkəzləri.

Elmi-tədqiqat müəssisələrində, ali məktəblərdə, müəssisə və təşkilatlarda elmi-texniki kitabxanalarda, informasiya, patent-lisenziya, informasiya-marketing bölmələri və s. fəaliyyət göstərir. İnformasiya təşkilatları və kitabxanaları mütəxəssislərin və təşkilatların tələblərini tam ödəməyə qadirdir.

Elmi-texniki informasiya innovasiya əsasında iqtisadi inkişafın əsas informasiya ehtiyatıdır. Məhz elmi-texniki informasiya elm və istehsalat arasında əlaqə yaradır. Bu şəraitdə informasiya fəaliyyəti elmi-texniki və iqtisadi informasiya vasitəsi ilə elmin və iqtisadiyyatın inkişafını, elmi tədqiqatların nəticələrinin bütün sahələrinə innovasiyanın yaradılması və tətbiqini təmin edir.

Bu, ETİ müəssisələrinin elm və istehsalatın informasiya təminatına istiqamətlənməsini, müasir texnologiyaların istifadəsi hesabına istehsalın texnoloji səviyyəsinin artmasının təmin edilməsini göstərir .

Beləliklə, informasiya fəaliyyətinin iqtisadi məğzi əsas məqsədə çatmaq üçün informasiyanın axtarışı, toplanması, emalı və ötürülməsinin texnoloji prosesinə əsaslanır (məqsəd-informasiyanın istifadəçiyə çatdırılması). Başqa sözlə, müəyyən texnologiyalara əsaslanan informasiya fəaliyyəti iqtisadi fəaliyyətin bir növüdür.

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması fonunda Azərbaycan bir çox problemlərlə qarşılaşır: iqtisadiyyatın xammala istiqamətlənməsi, dünya iqtisadiyyatına cüzi inteqrasiya, istehsal və sosial infrastrukturun inkişaf etməməsi, müəssisələrin ümumi texniki və texnoloji geriliyi, elmlə istehsalat arasında əlaqənin zəifliyi, ETTK işlərinə xərclərin azlığı və s. Göstərilən problemləri həll etmək üçün Azərbaycanda biliyə əsaslanan rəqabətə davamlı iqtisadiyyat qurulmalıdır.

İqtisadiyyatımızın rəqabətə davamlılığının təmin edilməsi, yeni elmtutumlu məhsulların hazırlanması, onların dünya bazarında öz yerini tutması üçün elmi-tədqiqat işlərinin tətbiqinə investorların cəlb edilməsi, innovasiyaların kommersiyalaşdırılması hal-hazırda Azərbaycanda aktual problemlərdəndir.

AMEA Elmi innovasiyalar Mərkəzi bu problemlərin həllinə yönəlmiş bir neçə proqramlarda iştirak edir:

- Azərbaycan Respublikasında qabaqcıl texnologiya və innovasiya məlumat bazasının yaradılması və milli innovasiya sisteminin hazırlanması Proqramı;
- Ukrayna Dövlət Elm, İnnovasiyalar və İnformasiyalaşdırma Məsələləri Agentliyi və Belarus Elmi-Texniki Sahənin Sistem Təhlili və İnformasiya Təminatı İnstitutu ilə elmi-texniki sahədə innovasiya layihələrinin müştərək işlənilməsi və həyata keçirilməsi proqramları;
- Avropa Birliyinin 7-ci çərçivə proqramında “Ağıllı, yaşıl və inteqrasiya olunan nəqliyyat” 36 aylıq layihəsi;
- “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi və Macarıstan Milli İnnovasiyalar İdarəsi arasında elm və texnologiyalar sahəsində əməkdaşlıq Proqramı” layihəsi;
- TAIEX proqramı – “Avropa İttifaqının Avropa qonşuluq siyasəti çərçivəsində Azərbaycanın innovasiya infrastrukturunu sahəsində texniki yardım və informasiya mübadiləsi”;
- “Azərbaycan Respublikası və Belarus Respublikasında bilik iqtisadiyyatının təşəkkülü və inkişafı kontekstində kiçik innovasiya biznesi və biliktutumlu xidmətlər” proqramı Azərbaycan-Belarus beynəlxalq qrant layihələri müsabiqəsinə təqdim edilmişdir.

Proqramlarda qarşıya qoyulan tədbirlər ölkənin əsas nailiyyətlərinə, milli iqtisadiyyatın, Azərbaycanın iqtisadi modeli çərçivəsində iqtisadiyyatın innovasiya inkişafı məsələləri və məqsədlərinin, onların həyata keçməsi istiqamətləri, mexanizmləri və vasitələrinin təyin edilməsinə yönəldilib. Onların əsası Azərbaycan Respublikasının milli innovasiya sisteminin inkişafının təmin edilməsidir: biliklərin müasir institusional modellərinin generasiyası, yayılması və istifadəsi, onların cəmiyyətin bütün sahələrində yeni məhsul, texnologiya, xidmətlərdə təcəssüm edilməsidir. Proqramların həyata keçirilməsi üzrə tədbirlərə sahə və regionların əsas göstəriciləri və hər il dəyişdirilən, formalaşan və dövlət tərəfindən təsdiqlənən innovasiya inkişafı layihələri daxildir.

Elmi təşkilatların innovasiya aktivliyini müəyyən etmək üçün EİM tərəfindən UNESCO və AB standartları, Rusiya və Ukraynada aparılan tədqiqatlar

öyrənilmiş, Azərbaycanda innovasiya aktivliyini müəyyən edən 40 göstərici seçilmişdir. Bu göstəriciləri əldə etmək üçün 8 bölmədən ibarət anket hazırlanmış, elmi-tədqiqat müəssisələrinə göndərilmişdir. Aparılan sosioloji monitorinqin ümumi məqsədi elmi təşkilatların elmi-tədqiqat və innovasiya fəaliyyətini, iqtisadi və sosial aspektlərini xarakterizə edən problemlər və proseslər haqqında sistemləşdirilmiş təsəvvürlərin alınmasıdır. Gələn cavabların əsasında statistik üsullarla əsas innovativ təşkilatlar seçilmiş, sosioloji sorğunun təhlili nəticəsində Mütləq aktivlik potensialını (nüvə) formalaşdıran elmi təşkilatlar müəyyən edilmişdir. Elmi təşkilatların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə metodiki material üzərində işlər aparılır.(16, s.610)

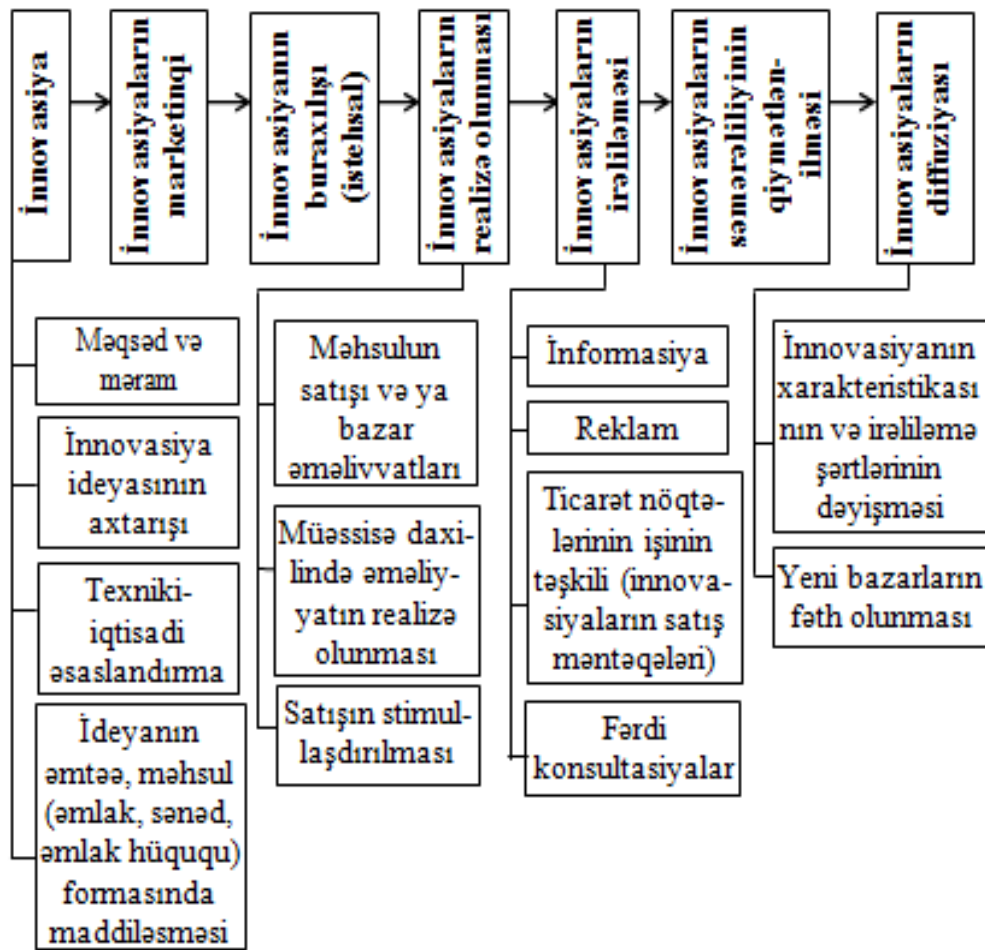
2.2. İstehsal biznesində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin müasir vəziyyəti

Son zamanlar ölkəmizin bazar iqtisadiyyatına keçməsi ilə əlaqədar olaraq çox tez-tez «*biznes*» sözünü eşidir, müxtəlif yazılarda ona rast gəlirik.

Terminologiya lüğətlərində «*biznes*» – «gəlir əldə etməyə yönəldilmiş iqtisadi fəaliyyət» kimi izah edilir, yəni bizneslə məşğul olmaq, gəlir əldə etmək deməkdir, biznesin məqsədi isə gəlir əldə etməkdir.

Biznesin növlərindən olan *istehsal biznesi* çoxşaxəli, müxtəlif cür sahibkarlıq fəaliyyətinin aparıcı və ən mürəkkəb növü sayılır. *İstehsal* maddi nemətlərin hazırlanması prosesidir. İstehsal biznesində məhsul istehsal olunur, iş və xidmət yerinə yetirilir, müəyyən mənəvi dəyərlər yaradılır. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə istehsal sahibkarlığına üstünlük verilməlidir, çünki, o sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün qalan növlərinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

Innovasiya prosesinin başlanğıcı təşəbbüsdür. Təşəbbüs–innovasiya məqsədinin seçilməsi, innovasiyanın yerinə yetirəcəyi məsələnin qoyuluşu, innovasiyanın ideya axtarışı, onun texniki-iqtisadi əsaslandırılması və ideyaların maddilənməsini özündə əks etdirən fəaliyyətdir.

Şəkil 2.2. İnnovasiya prosesinin sxemi

İstehsal biznesinin tərkibinə daxildir: məhsul və xidmət istehsalı, innovasiya, elmi-texniki fəaliyyət, informasiya.

İstehsal fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən hər bir sahibkar öncə müəyyənləşdirməlidir ki, hansı konkret məhsulu istehsal edəcək, hansı xidmət növü göstərəcək. Sonra sahibkar marketinq fəaliyyətinə başlayaraq istehsal edəcəyi məhsula və göstərəcəyi xidmətə olan tələbatı müəyyənləşdirməli, potensial istehlakçı axtarıb tapmalı və onunla birbaşa əlaqəyə girməlidir. Sahibkarlıq riskini minimuma endirmək məqsədilə sahibkarla potensial istehlakçı arasında kontakt, saziş imzalanır. Qeyd etmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdiyi Qərbi ölkələrində sahibkarla potensial alıcı arasında şifahi razılaşma etibarlı təminat hesab edilir, yalnız lazım gəldikdə bu razılaşma sonradan kontakt, saziş şəklində

bağlana bilər. Lakin bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə sahibkarla istehlakçı arasında şifahi razılaşmanın etibarlılığı olduqca azdır, sahibkarlıq riski isə xeyli yüksəkdir.(16, s.360)

Sahibkarlıq fəaliyyətinin növbəti mərhələsi istehsal amillərinin əldə edilməsi, yaxud icarəyə götürülməsidir. Adətən, iqtisadi ədəbiyyatda istehsalın dörd amili göstərilir: əmək, kapital, torpaq və sahibkarlıq qabiliyyəti (məharəti).

Məlumdurki, əmək insanın məqsədəuyğun fəaliyyətidir, onun köməyi ilə insan təbiəti öz tələbatını ödəmək üçün dəyişdirir və uyğunlaşdırır. A.Marşal «İqtisad elminin prinsipləri» əsərində yazmışdırki, hər cür əməyin hansısa nəticəni əldə etmək üçün məqsədi vardır. İstehsal amili kimi əmək dedikdə, təsərrüfat fəaliyyəti prosesində insanlar tərəfindən göstərilən bütün fiziki və əqli cəhətlər, səylər başa düşülür.

Ölkənin sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı göstəricilərinin dinamikası həyata keçirilən iqtisadi islahatların uğurlu nəticələrinin əyani təsdiqidir. Həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında və onun əsasını təşkil edən sahibkarlığın inkişafı sahəsində müşahidə edilən pozitiv meyillər özünü göstərməkdə davam edir.

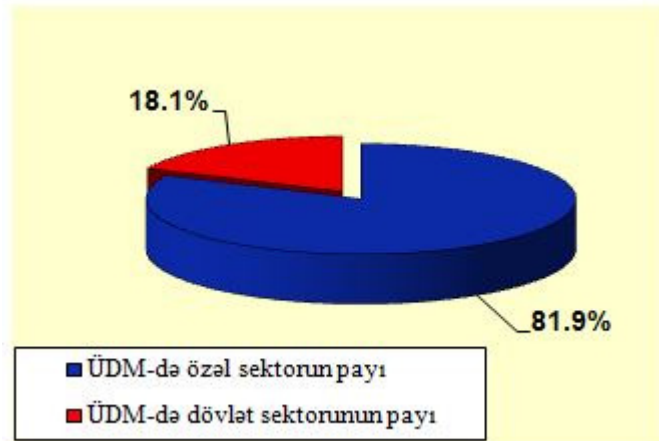
2015-ci ilin birinci yarımilində ölkədə istehsal edilmiş Ümumi Daxili Məhsulun həcmi əvvəlki ilin eyni dövrünə nisbətən 5,7 faiz artaraq 26,3 milyard manata çatmışdır (cədvəl 2.3).

İllər	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015-ci il, 1-ci yarımil
Göstəricilər							
ÜDM-in həcmi, mln. Manatla	34578,7	41574,7	50069,1	53995,0	57708,2	58977,8	26265,1
Artım, %-lə	9,3	5,0	0,1	2,2	5,8	2,8	5,7

Cədvəl 2.3. ÜDM-in artım dinamikası

Ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, biznesə başlama prosedurlarının sadələşdirilməsi, sağlam rəqabətin təmin edilməsi, sahibkarlığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, sahibkarların maarifləndirilməsi, qanunvericilik bazasının

təkmilləşdirilməsi və digər tədbirlər nəticəsində Ümumi Daxili Məhsulun həcmində özəl sektorun payı 81,9 faiz təşkil etmişdir (şəkil 2.3).

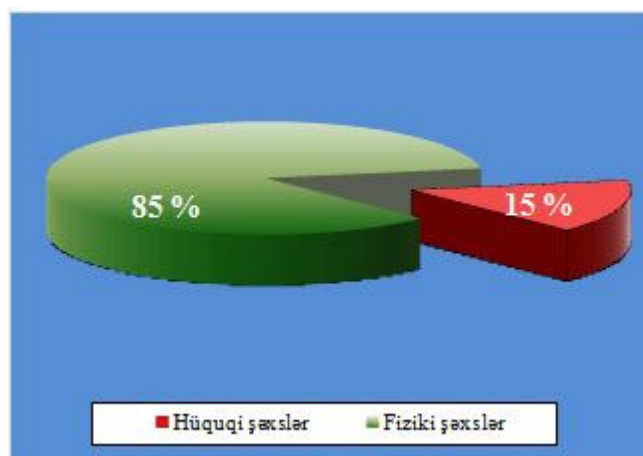

Şəkil 2.3. ÜDM-də özəl sektorun payı, %-lə.

İqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrində əlavə dəyər 9,2 faiz artmış, qeyri-neft sektorunun Ümumi Daxili Məhsulda payı 66,9 faizə çatmışdır.

2015-ci ilin yanvar-iyun aylarında özəl bölmədə istehsalın həcmi sənaye məhsulunun 77,0 faizini təşkil etmiş, ümumi istehsalın 88,2 faizi sənaye mallarının (əmtəələrin) istehsalı, 11,8 faizi isə sənaye xarakterli xidmətlərin göstərilməsi hesabına yaradılmışdır. (31)

Azərbaycanda sahibkarlıq subyektlərinin sayı 649 408 vahid olmaqla, onların 36,9 faizi Bakı şəhərində, 63,1 faizi regionlarda qeydiyyatdan keçmişdir. Sahibkarların ümumi bölgüsünə görə onların təqribən 15 faizini hüquqi şəxslər, 85 faizini isə fiziki şəxslər təşkil edir(şəkil 2.4).

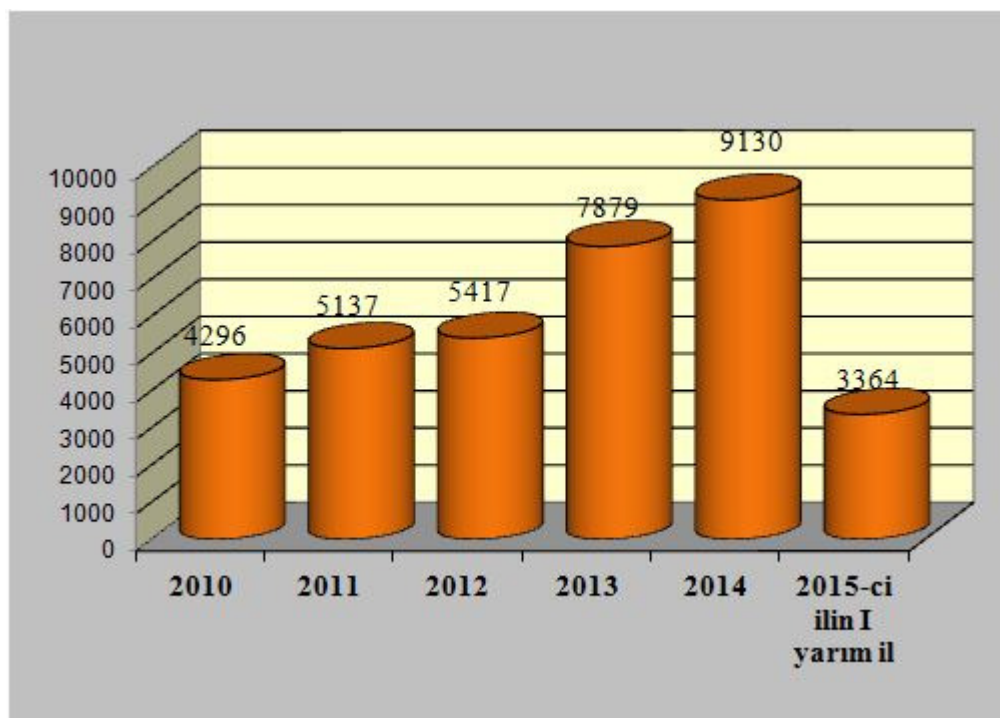

Şəkil 2.4. Sahibkarlıq subyektlərinin bölgüsü

2015-ci il yanvar-iyun ayları ərzində müəssisə və təşkilatların sayı (01.01.2015 tarixə nisbətən) 3,3 faiz artaraq 2015-ci il iyulun 1-i vəziyyətinə 97 684 olmuşdur (cədvəl 2.4) 2015-ci il yanvar-iyun ayları ərzində 3364 yeni hüquqi şəxs qeydiyyatda alınmışdır (şəkil 2.5). Bu dövrdə qeydiyyatda olan müəssisə və təşkilatların 26,2 faizi "Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri", 16,2 faizi "Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi", 10,7 faizi "Tikinti", 9,6 faizi "Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq", 6,5 faizi "Peşə, elmi və texniki fəaliyyət" və 5,8 faizi "Emal sənayesi" bölmələrinin payına düşür.

İllər	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015-ci il, 1-ci yarımil
Hüquqi şəxslərin sayı	79147	85618	89939	93416	75632	78966	86010	94563	97684

Cədvəl 2.4. Hüquqi şəxslərin sayı

Şəkil 2.5. Yeni yaradılmış hüquqi şəxslərin illər üzrə sayı

İstehsal biznesinin xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrində (sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, inşaat) rolu böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə

cəmiyyəti indiki dövrdə istehsal biznesi olmadan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

İstehsal biznesinin tərkibinə daxil olan innovasiya, yəni yeniliklər, ixtiralar, səmərələşdirici təkliflər bazarı elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsinə imkan verdi. Elmi-texniki məhsullar bazarının fəaliyyəti innovasiya ilə bilavasitə bağlıdır. Belə ki, bu bazar növü elmi-texniki nailiyyətləri və yenilikləri təklif edir. Həmin məhsulların tətbiqi prosesi ilə innovasiya məşğuldur.

İnnovasiya, hazırlanmış yeni texnika və texnologiyalar, digər məhsullar və proseslərin tətbiqinə yönəldilmiş fəaliyyət növüdür. Deməli innovasiya ETT-nin nailiyyətləri nəticəsində istehsal olunan (yaradılan, ixtira olunan və s.) əmtəələrin və onların yeni nəslinin istehsalata tətbiqini əks etdirir. Bu isə innovasiyanı texniki (material) iqtisadi dəyişikliklər amili kimi səciyyələndirməyə əsas verir.

İnnovasiya, müəssisəsinin mənfəətinin yüksəldilməsinin mühüm vasitəsi rolunda çıxış edir. Belə bir məqsədə nail olmaq üçün istehsal yönümlü innovasiya fəaliyyətinin təşkilində iki strategiyadan biri əsas götürülə bilər:

- təkamül yoluna əsaslanan innovasiyalı inkişaf strategiyası;
- radikal xarakterli innovasiyalara əsaslanan innovasiyalı inkişaf strategiyası.

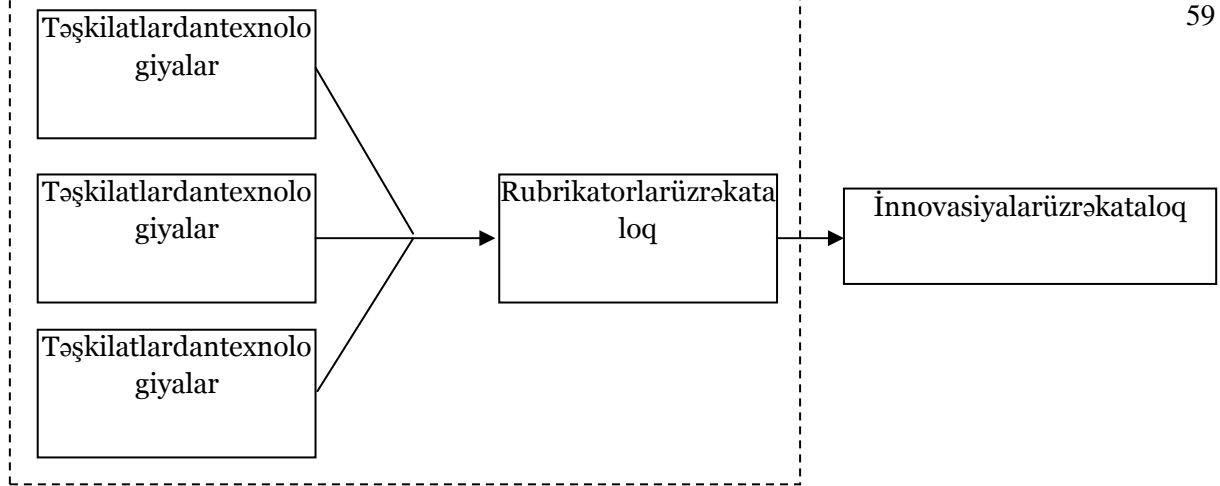
Təkamül yolu ilə innovasiyaların yaradılmasını nəzərdə tutan birinci strategiya əvvəlcədən hazırlanmış və bəlli olan reqlamentin əsasında həyata keçirilir.

Radikal xarakterli innovasiyaların yaradılmasına yönəldilən ikinci innovasiya strategiyası birincisindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Radikal innovasiya strategiyasının əsasında yaradılan yeni texnika, istehsal texnologiyası, yeni məhsul növü əmək məhsuldarlığının və müəssisənin artım tempinin əsaslı şəkildə yüksəldilməsinə şərait yaradır. (31)

2.3. Texnoloji sahələrdə innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin müasir vəziyyəti

Innovasiya fəaliyyətinin vəziyyəti hər bir dövlətdə cəmiyyətin və onun iqtisadiyyatının çox mühüm inkişaf indikatorudur. Sosial–iqtisadi məqsədlərə nail olmaq üçün innovasiyaların aktuallığı nəzərə alınaraq, innovasiya və investisiya fəaliyyətinin fəallaşdırılması Azərbaycan Respublikasının prioritet məsələləri kimi müəyyən edilmişdir. Bu baxımdan hal-hazırda respublikanın ən mühüm sosial-iqtisadi vəzifəsi istehsalatda elmi tədqiqatların tətbiqinin səmərəliliyinin yüksəldilməsidir. Ölkəmiz liberal bazar iqtisadiyyatının elmi əsaslarına və prinsiplərinə söykənən çevik iqtisadi siyasət sayəsində inkişafın keyfiyyətə yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

Azərbaycanda 2012-ci ildə iqtisadi artım qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsində, iqtisadiyyatın diversifikasiyasında, sahibkarlığın və regionların inkişafında, əhalinin rifah halının yüksəlişində də edilmişdir. “Müxtəlif ölkələrin tarixinə, keçmişinə, təcrübəsinə nəzər salaraq görürük ki, ölkənin inkişafını, potensialını elmin inkişafı müəyyən edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq, onu da görəcəyik ki, nə təbii ehtiyatlar, nə coğrafi vəziyyət yox, məhz intellektual potensial, elmin səviyyəsi o ölkələrin tərəqqisini müəyyən və təmin edir, ölkəni inkişaf etmiş ölkəyə çevirir”. Cəmiyyətimizin sürətli və sabit inkişafından doğan müvəffəqiyyətlər, müasir tarixin və zamanın tələbləri bizi artıq innovasion ictimai sistem, innovasion (proqressiv) iqtisadiyyat, nümunəvi və mütərəqqi mənəvi həyat barədə daha dərinləndirilməyə və əməli işlər görməyə vadar edir. Cəmiyyətin və dövlətin innovasiyalara olan kütləvi və kəskin tələbatı bu gün bir fakt olaraq qalmaqdadır. Bu tələbat çoxşaxəli və çoxsəviyyəlidir. Innovasion tələbat yeni iqtisadi üsul və formalardan tutmuş yeni sosial təşkilatlanma və idarəetmə məsələlərinə qədər problemləri əhatə edir. Biz bir tərəfdən, qabaqcıl elmitexniki və texnoloji nailiyyətləri mənimsəməli, müvafiq iqtisadi, təsərrüfat sistemi daxilində bu nailiyyətlərdən səmərəli istifadə etməli, digər tərəfdən, fərdi və kollektiv yaradıcılığa, daha yüksək birgə yaşayış və birgə fəaliyyət mədəniyyətinə yol açan sosial-siyasi, hüquqi norma və prinsiplər əsasında

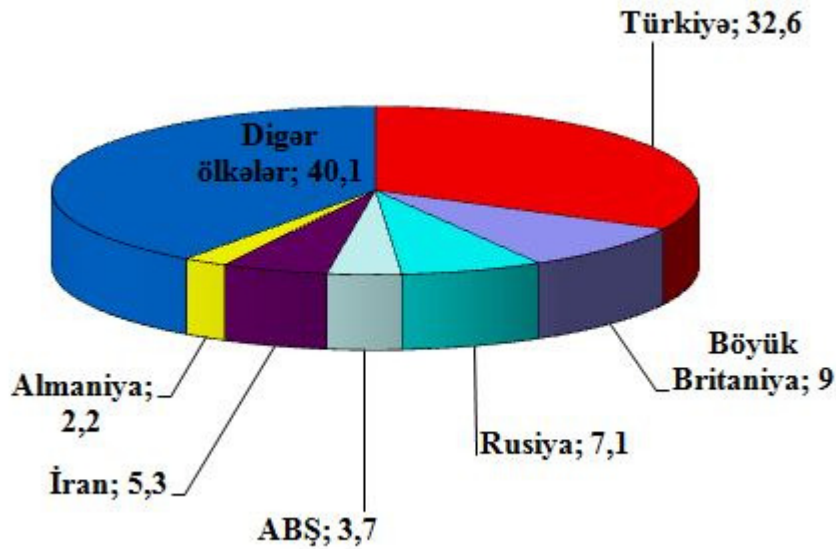
Şəkil 2.6. İnnovasiya texnologiyalarının ümumi sxemi

təşkilatları bənzər tənzimlənən ictimai mühit yaratmalıyıq. Burada bir məsələni diqqətinizə çatdırmaq istərdim: Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, həqiqi innovasiya tələbatı o vaxt etibarlı sürətdə ödənilir ki, yeniləşmə istəyində olan cəmiyyətdə pozitiv mahiyyətli mənəvi (ruhi) çevriliş baş verir, iqtisadiyyat, idarəetmə, siyasi və bütövlükdə ictimai həyat elmi biliklərə, intellektual resurslara arxalanmaqla qurulur, fəalliyət göstərir. Əlbəttə ki, bu zaman qabaqcıl ölkələrin təcrübələrindən istifadə etmək lazımdır (məs.: ABŞ, Yaponiya, Sinqapur, İsrail və s.).

Qeyd etdiyim ölkələrin elmi–texniki siyasətinin təhlili göstərir ki, elm, istehsal və sosial həyatın qarşılıqlı əlaqəsi bu ölkələrin dövlət siyasətinin başlıca vəzifəsidir. Həm də bu yeni tipli iqtisadiyyatın–innovativ iqtisadiyyatın mahiyyətini təşkil edir. İnnovasiya iqtisadiyyatı dedikdə, yalnız elmin nailiyyətlərini öz inkişafında istifadə edən iqtisadiyyat nəzərdə tutulmur. Bu, elə iqtisadiyyatdır ki, burada intellektual kapital istehsal sisteminin, korporasiya və şirkətlərin, müəssisə və firmaların dəyərinin əsas hissəsini təşkil edir.

İnnovasiya iqtisadiyyatında məhz elmi biliklərə, intellektual kapitala həssas münasibət və qayğı milli daxili məhsulun əsas artımını təmin edir.

Statistik vahidlərin Dövlət registrində qeydiyyatdan keçmiş tam xarici investisiyalı və birləşmiş müəssisələr əsasən Türkiyə (32,6%), Böyük Britaniya (9,0%), Rusiya (7,1%), İran (5,3%), ABŞ (3,7%), Almaniya (2,2%) və digər ölkələrin (40,1%) vətəndaşları tərəfindən yaradılmışdır (şəkil 2.7).

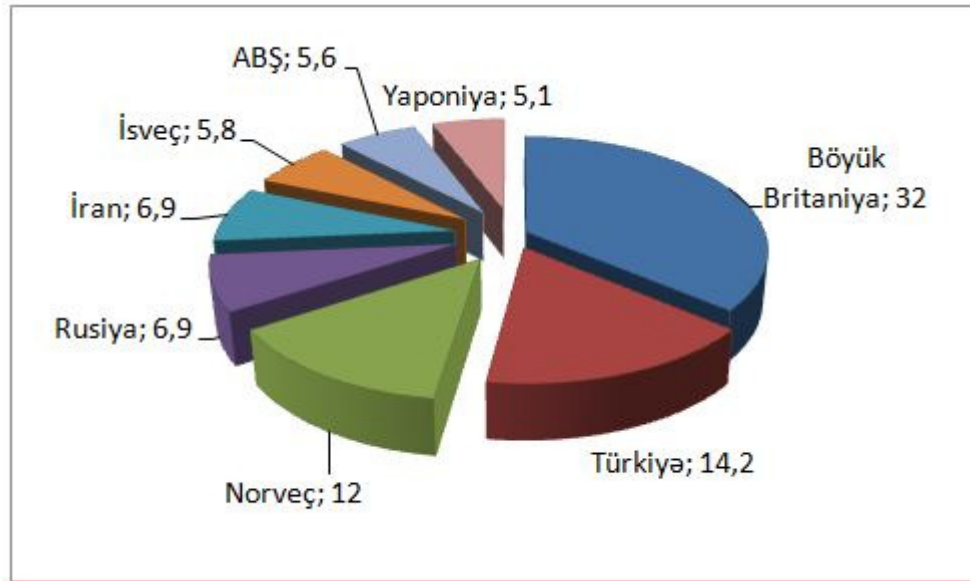
Şəkil 2.7. 100 faiz xarici investisiyalı və birgə müəssisələrin ölkələr üzrə payı, faizlə

Ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafı üçün 2015-ci ilin yanvar-iyun aylarında bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla 7925,6 milyon manat vəsait yönəldilmiş, onun 73,6 faizi tikinti-quraşdırma işlərinin yerinə yetirilməsinə sərf edilmişdir. Əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin həcmi 3,7 faiz, tikinti-quraşdırma işlərinə sərf edilmiş vəsaitin həcmi 11,5 faiz artmışdır.

Ümumi sərmayənin 29,3 faizi dövlət, 70,7 faizi isə qeyri-dövlət müəssisələrinin payına düşmüşdür.

2015-ci ilin yanvar-iyun aylarında xarici mənbələrdən əsas kapitalla 3217,8 milyon manat vəsait yönəldilmişdir.

Xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatların vəsaitləri hesabına əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin 2848,8 milyon manatı (88,5 faizi) Böyük Britaniya, Türkiyə, Norveç, Rusiya, İran, İsveç, ABŞ və Yaponiya sərmayədarlarına məxsus olmuşdur (şəkil 2.8).

Şəkil 2.8. Əsas kapitala yönəldilmiş investisiyanın xarici ölkələr üzrə strukturu(31)

Əldə edilən fayda:

- innovasiya texnologiyalarının nəticələrinin şəffaflığı – bütün maraqlı istifadəçilərə texnologiyaları çevik təhlil etməyə və onlara nəzarət imkanının yaradılması;
- kataloqun yaradılması prosesinin əhəmiyyətli dərəcədə sadələşdirilməsi, böyük miqdarda informasiyanı emal etməsi prosesinin daha da asanlaşdırılması;
- proseslərin avtomatlaşdırılması hesabına vaxta qənaət edilməsi.

Innovasiya iqtisadiyyatının cövhəri olan rəqabətqabiliyyətli texnologiyalar öz-özündən yaranmır. Bu, elmi tədqiqatın mürəkkəb və məsrəfli eksperimentlərindən və nəhayət, alimlərin ideya ruhundan qaynaqlanan çox çətin başa gələn məhsuludur. Yüksək brendli əmtəələrin istehsalı üçün, əlbəttə ki, xarici texnologiyaları əldə etmək lazımdır. Bundan əlavə, əgər yalnız başqalarından götürəcəyimiz texnologiyalara arxayın olsaq, onda biz texnoloji geriliyimizi aradan qaldıraraq, texnologiya və elmi sonradan inkişaf etmiş ölkələrdən asılı vəziyyətə düşə bilərik. Ona görə də öz elmimizi inkişaf etdirmək vacibdir. Bundan ötrü biz ölkənin elmi-texniki potensialını səfərbər etməli, elmin inkişafının prioritet

istiqlamətlərində toplanmış resursları bir yerə yığmalı, onun nailiyyətlərini istehsala fəal tətbiq etmək üçün şərait yaratmalıyıq.

Yeni elmi–texniki istiqamətlər–biotexnologiyalar, nanotexnologiyalar, informasiya–kommunikasiya texnologiyaları–bütün bu sahələrdə bizim vətən və transmilli bizneslə tərəfdaşlıq şəraitində konkret nəticələrə nail olmaq şansımız vardır. Yaxın gələcəkdə məhz bu istiqamətlərdə bizə minlərlə yüksək ixtisaslı mütəxəssis və diplomlu alimlər lazım olacaqdır. İqtisadi islahatların aparıldığı dövrlərdə innovasiya fəallığı nəzərə çarpacaq dərəcədə aşağı düşmüşdür. Bunun da əsas səbəbi yüksək təhsilli heyətin olmaması, investisiya resurslarının məhdudluğu və innovasiya infrastrukturunun zəif inkişaf etməsidir. Burada elmlə istehsalın, sənaye və kənd təsərrüfatının bazarla, istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətliliyinin texnika ilə zəif əlaqəsini əlavə etsək, onda həqiqətən görürük ki, innovasiya fəallığının yüksəldilməsi xeyli maneələrlə qarşılaşır. Mövcud şərait Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə elmi–texniki proseslərdən geri qalmaq təhlükəsini törədir. Texniki və texnoloji cəhətdən geri qalmanı sürətləndirən amillərdən biri Qərbin inkişaf etmiş ölkələrinin iqtisadi inkişafın investisiyalı tipindən innovasiyalı tipinə keçididir. Məhz bu səbəbdən hal-hazırda Azərbaycanda iqtisadi inkişafın innovasiyalı tipinə keçid zəruriləşir ki, bu da bir sıra amillərlə əlaqədardır. Hər şeydən əvvəl innovasiyalı məhsul istehsalçılarının sayını artırmaq, innovasiyalı məhsul istehlakçılarının davranışına üstünlük vermək, innovasiyalı məhsul istehsalçıları ilə istehlakçıları arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirmək lazımdır.

Innovasiya prosesi əsasında davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün elmi bazaya əsaslanan məhsulların təklifini irəli sürmək, innovasiyalı məhsul istehsal edənlərin birbaşa innovasiya bazarına sərbəst daxil olması mexanizmini daim təkmilləşdirmək vacibdir. Bunun üçün də innovasiyalı bazarın təşkilati–hüquqi bazasını yaratmaq lazımdır. Bu da öz növbəsində intellektual mülkiyyətçilərin müdafiə olunmasına səbəb ola bilər. Əlbəttə ki, innovasiya tipli inkişafa keçid və mütərəqqi struktur dəyişikliklərinin formalaşdırılması məsələləri hazırda müəyyən tədbirlərin görülməsini tələb etsə də, qısa müddətdə onlar həll oluna bilməzlər. Bu

məsələlər yalnız yaxın orta müddətli və uzun müddətli perspektivdə prioritet istiqamətlər kimi qoyula bilər. Bazar münasibətləri şəraitində Azərbaycanda elmin inkişaf perspektivləri ilə bağlı çətinliklər meydana çıxmışdır. Bu çətinliklər sırasına elmin inkişafına xidmət edən qanunvericilik bazasının olmamağını, elmin maliyyələşməsi, elmi kadrların təbii yaş hədlərinin artması, elm və pedaqoji fəaliyyətin nüfuzunun kəskin aşağı düşməsinə və s. problemləri daxil etmək olar.

Bu gün elmin maliyyələşməsi ən ciddi problemlər sırasında durmaqla ölkənin elmi potensialının qorunub saxlanılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu, problem həmçinin Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkə kimi dünya arenasına çıxmasını çətinləşdirir. Bu gün, Azərbaycan inkişaf etməkdə olan ölkələr sırasında durur, lakin, müasir bazar iqtisadiyyatı, qlobal informasiya məkanına uyğunlaşma şəraitində bu inkişafın davamlı olması elmi potensialın da inkişafını tələb edir. Çünki, elmin inkişafı hər şeydən əvvəl ümumi milli məhsulun formalaşma strukturunu dəyişməyə (xammaldan istifadəni azaldaraq, yüksək texnologiyaların tətbiqi ilə alınan məhsulları artırmaq) əlverişli imkan yaradır. Bu cəhətləri nəzərə alıb, öncə ölkənin elmi-tədqiqat sferasının mövcud vəziyyətini qiymətləndirək.

Öncə qeyd edək ki, elmi-tədqiqat sferasının fəaliyyətini birbaşa qiymətləndirmək üçün patentlərin sayı, innovasiya məhsullarının həcmi, uğurlu elmi nəticələrin sayı və s. bu kimi göstəricilərdən istifadə edilir. Bundan başqa elmtutumlu məhsullar istehsalı və ixracı, elmi məsrəflərin həcmi və elmin kadr resursu kimi göstəricilər də istifadəyə yararlı hesab olunur.

Qeyd olunmalıdır ki, son dövrdə ölkə elmi-tədqiqat sferasında müəyyən inkişaf baş verib və 2000-ci illərin əvvəllərində cəmi 12 patent alınması göstəricisi 2012-ci ildə 55-ləəvəzlənib. 2012-ci ildə 150 mühüm elmi nəticəldə edilib (AMEA-nın hesabat yığıncağının sənədlərindən). Əlbəttə ki, dinamika mövcuddur. Ancaq ölkələrarası müqayisələrdə vəziyyətin çox da qənaətbəxş olmadığı aşkarlanır. Üstəlik ölkədə elmtutumlu istehsal ÜDM-in cəmi 0,2%-ni təşkil edir və bu da çox da məqbul olmayan vəziyyətdə xəbər verir. (16, s.8)

Fəsil III. İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin təkmilləşdirilməsi

3.1 İnnovasiya layihələrinin səmərəliliyinin iqtisadi qiymətləndirilməsinin metodik əsaslarının təkmilləşməsi

Qiymətləndirmə fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini əsasən, qiymətləndirilən obyektin növü (çeşidi), təyinatı və qiymətləndirmənin məqsədi daha əhatəli şəkildə səciyyələndirir. Bu da qiymətləndiricidən yüksək peşəkarlıq, öz işinə daha böyük məsuliyyət və xüsusilə də diqqətlə yanaşmağı tələb edir. İqtisad elmi çoxsahəli olduğu kimi, həm də, bu və ya digər tədqiqatların aparılmasında böyük sistemin tərkib hissəsi sayılan müvafiq göstəricilərdən və meyarlardan istifadə edilir.

Adətən, bu və ya digər tədqiqatda bir neçə göstəricilərdən istifadə edilsə də, yekun nəticəyə gəlinməsi əlaməti olaraq vahid bir meyar istinad edilir. Əmlakın dəyərinin müəyyən edilməsi prosesində də bir sıra göstəricilərə müraciət olunması zəruri olmaqla yanaşı sivil və həm də, sabit satış mühitində formalaşan bazar dəyərinə (meyar kimi) istinad edilir. Bazar qüsuru, müdaxilələr, xüsusilə inhisarçılıq əlamətləri qiymətləndiricinin nəzərindən yayınmamalıdır. Dünya təcrübəsində qiymətləndirmənin elmi cəhətdən əsaslandırılmış şəkildə aparılması üçün iki mühüm baza göstəricisindən istifadə edilir. Qiymətləndirmə fəaliyyəti üzrə mövcud olan ədəbiyyatlarda bunlardan birinə analitik tərkibli göstəricilər, ikincisinə isə hesablama tərkibli göstəricilər deyilir. Həm nəzəri ədəbiyyatda və həm də, təcrübədə analitik tərkibli göstəricilər kimi əsasən, aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- mövcud əmlak bazarının keçmiş və gələcək vəziyyətinin öyrənilməsi və onun təhlili;
- sifarişçinin (mülkiyyətçinin) təqdim etdiyi sənədlərin nəzərdən keçirilməsi və düzgünlüyünün mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən edilməsi;
- qiymətləndirilən obyektin qiymətinə təsir göstərən amillər ətrafında mülahizələrin təhlili;
- prosesə başlayarkən mümkün və məqsədəuyğun olan qiymətləndirmə yanaşmaları və metodları, habelə məlumat mənbələrinin seçilməsi və s.

Müasir iqtisadiyyatda kateqoriyalara bölünən çoxlu meyarlar istifadə olunur. Kateqoriyalara bölünmək onların "cari rəqəmlərə gətirilmək" anlayışına əsaslanmağından asılıdır. Bu kateqoriyaya belə meyarlar daxildir: Xalis indiki dəyər (Net Present Value - NPV), rentabelliyn daxili norması (İnternal Rate of Return - İRR). O biri meyarları ödəmə dövrünü daxil edirlər, məsələn rentabelliyn orta norması.

Bu metodlar bir çox qərb və yerli iqtisadi ədəbiyyat nəşrlərində təsvir olunub. Bu metodlar təcrübə üçün mənə kəsb edən və kəsb etməyənlərə bölünür. Ən vaciblərə xalis indiki dəyər göstəricisi (NPV) aid edilir.(9, s.416)

NPV layihəyə investisiya qoyuluşunun nə qədər olacağını bildirir. NPV-nin mənası diskontlaşmadadır, layihə ilə nəğd pulun gələcək hərəkətinin (CF) çıxarılmağıdır.

$$NPV = \sum_{n=0}^t (CF_n) / (1+k)^n - I_0$$

Burada I_0 - başlanğıc kapitalqoyma;

CF_n - n dövründə nəğd pul hərəkətinin müsbət və ya mənfə nəticesi;

k -t dövründə diskont qiymət.

NPV metodu, ən böyük qiyməti təyin etməyə imkan verir. NPV-dən istifadə etməkdə qərar qəbul edilmədə CF-in müsbət şərti əsasdır. Ona görə ki bu layihələr dəyər yaradırlar.

Ödəmə dövrü, başlanğıc kapitalqoymanı ödəyən illərin sayı ödəmə dövrünü təşkil edir. Bumeyar əsasında ən qısa ödəmə dövrü olan layihə seçilir.Məsələn, investorlar əvvəlcədən onlara dəqiq olmayan müddəti xəbər verirlər.Bizim ölkə iqtisadiyyatında geniş yayılmış bu göstərici hər zaman özünü doğrultmur. Ona görə ki onun istifadəsi zamanı pul vəsaitlərinin dəyərliliyinin zaman faktoru qeyd olunmur.

Rentabelliyn orta qeydiyyat norması. Bu meyarı bir neçə düstur ilə ifadə etmək olar. Bunlardan ən ümumisi aşağıdakıdır;

Rentabelliyn orta qiymət norması = gələcək orta təmiz gəlir/ orta kapital qoyma

Lakin onun tez-tez istifadəsinə baxmayaraq bu göstərici müsbət nəticə vermir. Bu aşağıdakılara əsaslanır:

- ✓ Mühasibatlığın hesabatına əsaslanır;
- ✓ Zaman faktorunun pul vəsaitlərinə təsiri qeyd olunmur;
- ✓ İnvestisiya firması üçün uyğunluq şərtidir;
- ✓ Layihənin son qiyməti qeyd olunmur.

Verilən düsturun bir neçə variantları imkan verir ki, bu meyarın bir neçə qüsurlu ləğv edək, lakin bu halda onun səmərəliliyinə şübhə doğurur.

İnnovasiya layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin aşağıdakı ən çox yayılmış göstəricilərini seçməyə imkan vermişdir:

- layihənin reallaşdırılmasına investisiya xərclərinin məbləği (ΣX);
- innovasiyanın reallaşdırılmasından mənfəət (gəlir) (G);
- rentabellik və ya sadə mənfəət norması (R);
- özünü ödəmə dövrü (Pay Back Period – PP);
- gətirilmiş xərclər (X);
- təmiz diskontlaşdırılmış dəyər (Net Present Value – NPV);
- son və ya gələcək dəyər (Future Value – FV);
- gəlirlilik indeksi (Profitability Index – PI);
- diskontlaşdırılmış özünü ödəmə dövrü (Discount Pay Back Period – DPP);
- daxili gəlirlilik norması (Internal Rate of Return – IRR);
- şəkli dəyişmiş daxili gəlirlilik norması (Modified Internal Rate of Return – MIRR);
- yeniliklərin investisiyasına qoyulmuş kapitalın mülahizə olunmuş orta dəyəri (Weighted Average Cost of Capital – WACC).

İnnovasiya strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi perspektiv inkişaf və idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün əsasdır. Strukturların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin mürəkkəbliyi çoxlu sayda müxtəlif istiqamətli layihələrin hazırlanmasından ibarətdir. “İnnovasiya layihəsi” anlayışı innovasiya fəaliyyətinin məqsədli idarəetmə forması, innovasiyaları həyata keçirmə prosesi, sənədlər komplekti kimi nəzərdən keçirilir. Layihə sənədləri

komplekti qarşılıqlı uyğunlaşdırılmış məqsədlər sistemi və onlara nail olmaq üçün müvafiq şəkildə təşkil olunmuş, tərtib edilmiş və müxtəlif miqdar göstəriciləri ilə ifadə olunmuşdur. (2, s. 65)

İnnovasiyaların elmi-texniki məsələlərinin konkret səmərəli həllini təmin edən təcrübi-konstruktiv, istehsal, təşkilati-maliyyə, ticarət və s. kompleks tədbirlər proqramları innovasiya layihəsi adlanır. İnnovasiya layihələrinin həyata keçirilməsi prosesində idarəetmənin aktivliyinin təmin edilməsi üçün aşağıdakı məsələlərin həlli təmin edilməlidir:

- daha səmərəli innovasiya layihələrinin seçilməsi və həyata keçirilməsi;
- layihənin maliyyələşdirilməsi mənbələrin düzgün seçilməsi;
- layihənin icrasını minimum risklə həyata keçirmək;
- vaxt amilini və inflyasiya həddini nəzərə almaq;
- layihənin həyata keçirilməsindən maksimum mənfəət əldə etməklə müəssisənin maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi.

İnnovasiya ideyasının təqdim edilməsi, effektivliyinin qiymətləndirilməsi innovasiyalı inkişaf strategiyasının formalaşması innovasiya layihələri formasında mərkəzi halqadır. Müəssisənin innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi tək-cə strateji innovasiyanı deyil, həm də cari istehsal fəaliyyətini effektiv təmin etmək üçün müəssisənin maliyyə-iqtisadi resurslarının kifayət qədər olmasını müəyyənləşdirmək məqsədilə aparılır. Bu cari istehsal və strateji innovasiya fəaliyyətləri arasında dinamik uyğunluğu müəyyənləşdirməyə, yeni və ya yaxşılaşdırılmış texnologiyaların reallaşdırılmasında son dəfə seçim etməyə imkan verir. İnnovasiyalı inkişafın reallaşdırılması ilə bağlı əsas çətinlik yeni texnologiyaların istehsala cəlb edilməsi planının yerinə yetirilməsidir. Yeni texnologiyaların mənimsənilməsi lazımi miqdarda resursların bölgüsündə prioritetliyin düzgün müəyyən edilməsi ilə izah olunur. Müəssisənin innovasiyalı inkişafı ilə yanaşı, operativ istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin də effektiv aparılması zəruridir. Bu isə öz növbəsində əsas və dövriyyə kapitalının formalaşması, xüsusi və borc vəsaitlərindən istifadə ilə əlaqədardır.

Qurulmuş modelləşmə metodları maliyyə - iqtisadi hərəkət və hadisələrin daimiliyi şərti olanda məqsədəuyğun olur. Bu zaman tarazlığın dəyişməyən maliyyə vəziyyətlərini və dövrü hərəkətlərini, həm də dəyişən vəziyyətləri müəyyən olunur. Birincilər əsas sadə, stabilləşmiş hərəkətlərin rolunu oynayır. İkincilər isə, cəzəmə sahələrin sərhədlərini formalaşdırmaqda, xaotik hərəkətlərin formalaşmasında, dinamik maliyyə iqtisadi sistemin bütöv faza şəklinin formalaşmasında təyinedici rol oynayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, analitik tərkibli göstəricilərin dəqiq nəzərə alınması son nəticədə düzgün və real qiymətləndirmənin aparılmasına mühüm əsas verir. Elə bunun nəticəsidir ki, peşəkar qiymətləndirici tərəfindən aparılan bazar dəyəri üzrə qiymətləndirmənin nəticələri bəzi hallarda mövcud əmlak bazarındakı qiymətlərdən fərqlənsə də, reallıqları bazardakı qiymətlərə nisbətən daha dəqiq əks etdirir. Bunun əsas səbəbi isə, əmlak bazarı iştirakçılarının (mülkiyyətçilərin və digər şəxslərin) qiymətləndirmənin nəticələrində daha çox maraqlı olmasında, bazar barədə az məlumatlı olmalarında, əmlak vasitəçilərinin (agentlərin və rieltorların) isə işə qeyri-ciddi yanaşmasında axtarılmalıdır. Hesablama tərkibli göstəricilərdən istifadə edilməsi isə prosesin icra olunması baxımından ikinci mərhələ kimi qəbul olunmalıdır. Bu mərhələ çox ciddi dəqiqlik tələb edir. Müxtəlif üsullarla əldə edilən məlumatların riyazi düsturlar vasitəsi ilə bir neçə variantda hesablanması lazım gəlir. Bəzən bu proses qiymətləndirmənin nəticələrinin qiymətləndirici ekspertə təmin etməsi anına qədər davam etdirilir. Əlbəttə, eyni obyektə müxtəlif qiymətləndiricilərin müəyyən etdikləri qiymətlərin biri-birindən fərqlənməsi halları da inkar edilə bilməz. Çünki əmlakın qiymətinə təsir göstərən bir sıra amillər vardır və həmin amillərin nəzərə alınıb-alınmaması və ya hansı səviyyədə tətbiq edilməsi çox zaman qiymətləndiricinin şəxsi mülahizəsindən asılı olur.

Əlbəttə, peşəkarlıq hər zaman və hər an özünü daha aydın tərənnüm etdirir. Elə ona görə də, dünya təcrübəsi və beynəlxalq qiymətləndirmə standartları baxımından qiymətləndirmə fəaliyyəti obyektiv və subyektiv əsaslara malik olur. Obyektiv əsas–daşınmaz əmlakın qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan

yanaşmalar, qiymətləndirmədə konkret tətbiq olunan metodlar, habelə qiymətləndirmə prosesində onlardan hər hansı birinin daha düzgün seçilməsinin əsaslandırılmasıdır. Subyektiv əsas – hər bir qiymətləndiricinin səriştəsi, yerli şəraitlə izah olunan yaradıcı münasibətləri və qiymətləndirmə fəaliyyəti prosesində qazandığı mütərəqqi təcrübədir. Bəzən əmlakın qiymətləndirilməsinə dair hesabatı təhlil edərkən qiymətləndiricinin arzuladığı qiyməti əldə etmək, yaxud istifadə etdiyi metodları əsaslandırmaq istəyi və cəhdləri barədə nəticə çıxartmaq mümkün olmur. Bu baxımdan, qiymətləndirmə fəaliyyətinin həm nəzəri və həm də praktiki cəhətdən, həm də anlaşıqlı şəkildə mənimsənilməsinə daim böyük ehtiyac duyulur. Çünki bu gün qiymətləndirilən hər hansı obyektin dəyəri xeyli müddətdən sonra (6 ay ərzində) müqayisə yanaşması vasitəsilə digər obyektin qiymətləndirilməsi üçün əsas götürülə bilər. Əmlakın qiymətinə vaxt amili də təsir göstərir. Çünki zamanın bazara təsiri vaxt amili çərçivəsində aşkara çıxır. (9, s.20)

Beləliklə, qiymətləndirmə zamanı əmlak konkret vaxta görə qiymətləndirilir. Uzun illərin qiymətləndirmə təcrübəsi göstərir ki, obyektin vəziyyətindən, onun əhatəsindən, elmi-texniki tərəqqidən, rəqabətin səviyyəsindən, yeni texnologiyaların və investisiyaların cəlb edilməsindən, sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi vəziyyətdən asılı olaraq, hətta qısa müddət ərzində də obyektin dəyəri dəyişə bilər. Məsələn, hazırda Abşeron yarımadasında, xüsusilə Bakı şəhəri və onun ətrafında torpağın, digər daşınmaz əmlak növlərinin qiyməti nəinki ilbəl, hətta aybaay və bəlkə də, günbəgün dəyişir. 1995-ci ilə görə müqayisə göstərir ki, bu bölgədə torpaq vahidinin qiyməti 2013-ci ildə 60-85 dəfəyədək yüksəlmişdir. İstehlak üçün yaradılan və əldə edilən bütün məhsullar (mallar, işlər, xidmətlər) hər hansı əmlak növünün meydana gəlməsinin əsasını qoyur. Yəni, istər ərzaq və istərsə də, qeyri- ərzaq məhsullarının, eləcə də, tikinti materiallarının qiymətləri ilə əmlak qrupunun qiymətləri arasında sərhədsizliyin reallıqları amili inkaredilməz bir prosesdir. Bu da qiymət və qiymətləndirmə amillərinin əlaqəsinə gətirib çıxarır. Bu əlaqələr iqtisadi tərəqqi və yeniləşmələr şəraitində daha da təkmilləşir. Lakin qiymətin əmələ- gəlməsi və qiymətləndirmə elminin özünəməxsus olan hüquqi, iqtisadi, sosial və siyasi qanunauyğunluqları vardır. Qiymət və qiymətləndirmə

məfhumları özünəməxsus mənaya malik olmaqla, hər ikisi bu və ya digər məhsulun, eləcə də müxtəlif əmlak növlərinin dəyərinin üzə çıxarılması prosesində iştirak edirlər. Burada qiymət yekun nəticə, qiymətləndirmə isə proses rolunu oynayır. Bu prosesdə qiymət amili müxtəlif əşyaların dəyəri formasında özünü biruzə edir.

Bütün bazar iqtisadiyyatı ölkələrində qiymətəmələgəlmə prosesləri idarə olunur. İnflyasiya prosesinin cilovlanması, əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması, gəlirlərin bölüşdürülməsi sahəsində sosial ədalət prinsipinin təmin olunması qiymətlərin tənzimlənməsinin əsas məqsədidir. Beynəlxalq təcrübədə sübuta yetirilmişdir ki, qiymətlərin tənzimlənməsi məhdud zaman və məkan çərçivəsinə yerləşdirilə bilməz. Əks təqdirdə, qiymətlərin “hərəkəti”ndə dalğavari mənzərə yarana bilər ki, bu da ölkənin iqtisadi inkişafına və əhalinin güzəranına mənfi təsir göstərə bilər. Bu fakt bir daha sübut edir ki, qiymət siyasəti, yəni dövlətin qiymət və qiymətəmələgəlmə prosesinə tənzimləyici təsiri bütün sahələrin marağı nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

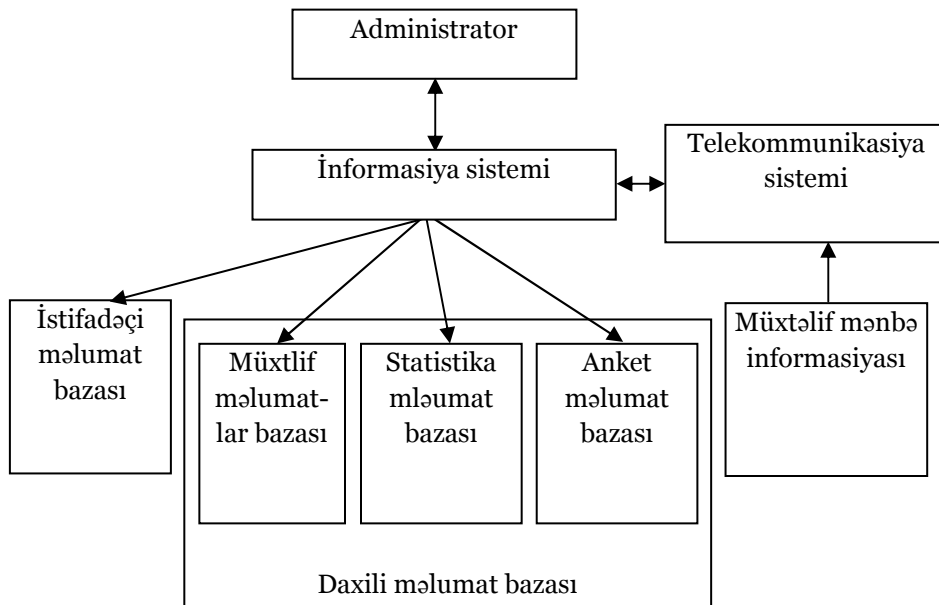
Qiymət siyasəti həm də, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf dərəcəsi ilə bağlıdır. Yəni, dövlət özünün inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq qiymətlərə tənzimləyici təsirini azalda və ya artırma bilər. Bazar iqtisadiyyatı inkişaf etmiş dövlətlərdə qiymətlərin idarə edilməsi, tənzimlənməsi əsasən birbaşa deyil, istehsal, istehlak, maliyyə-kredit, bank əməliyyatları, vergi və gömrük siyasəti, daxili bazarın qorunması, cəmiyyətdə sosial rifahın yaxşılaşdırılması amilləri ilə qarşılıqlı və əlaqəli şəkildə həyata keçirilir. Beləliklə, qiymətləndirmə fəaliyyəti də əmlak bazarının tənzimlənməsinə, insanların sosial və iqtisadi həyatının ahəngdar inkişafına təsir göstərir. (16, s.477)

3.2 İnnovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin monitoring sisteminin təkmilləşməsi

Ölkənin makroidarəetmə səviyyəsində, eləcə də, sahəvi və regional idarəetmə səviyyələrində innovasiyalarla əlaqədar vəziyyətə daimi nəzarət etmək, müşahidə olunan obyektlər haqqında müxtəlif göstərici və meyarlar üzrə parametrlərin dəyişən qiymətlərini toplamaq, onların müqayisəli şəkildə təhlilini həyata keçirmək, innovativ mühit haqqında müvafiq tənzimlənmə mexanizmlərinin tətbiqi üçün, eləcə də, göstərilən sahədə idarəetmə qərarlarına intellektual dəstək məqsədilə monitoring informasiya sistemi işlənməli və müntəzəm olaraq aktual vəziyyətdə saxlanmalıdır. Monitoring sisteminin qarşısında həll olunması vacib olan bir çox məsələlər dayanır. Belə ki, innovasiyalarla bağlı vəziyyətə operativ nəzarət işinin təşkili, milli innovasiya sisteminin reallaşdırılmasında yaranan problemlərin vaxtında aşkarlanması və həmin problemlərin xarakterinin, yaranma səbəblərinin, eləcə də, onların aradan qaldırılması yollarının müəyyənləşdirilməsi, innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi, innovasiya fəallığının tendensiyalarının öyrənilməsi, innovativ vəziyyətə təsir edən faktorların təsiretmə dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi və onların nəticəsində önləyici tədbirlərin görülməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin innovativ məhsullar, elmi araşdırmalar, texnoloji yeniliklər, intellektual mülkiyyət məsələləri haqqında düzgün məlumatların əldə olunması, innovasiya bazarları haqqında analitik xarakterli təhlil materiallarından istifadə edilməsi səmərəli idarəetmə qərarlarının proqnoz ssenarilərinin işlənməsi də vacibdir.

Bu və buna bənzər digər mühüm məsələlərin həlli monitoring sisteminin təyinatını, məqsədini, məzmununu və predmetini müəyyən edir. İnnovasiyalar üzrə monitoring informasiya sisteminin işlənməsi çox mürəkkəb və əhatəli xarakterə malik kompleks işdir. Bu məqalədə əsas diqqət monitoring sisteminin ilkin informasiya təminatını təşkil edəcək göstəricilər sisteminin konseptual əsaslarına yönəldilmişdir. Monitoring sistemi tərkibinə daxil olan göstərici bazaları aparılan araşdırmalar və təhlillər göstərir ki, ölkədə innovasiyaların yaradılmasının təşkili və idarə edilməsi prosesləri ilə, eləcə də, innovativ vəziyyətlə əlaqədar təklif

olunan monitoring sisteminin tərkibinə daxil olan göstəricilər bir neçə istiqamətdə qruplaşdırılmalı və onların əsasında kompleks integrativ indikatorlar işlənməlidir. Təklif olunan monitoring sisteminin mərkəzi və altgöstərici bazaları və onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqələr şəkil 3.1-dəki kimi verilə bilər.

Şəkil 3.1. Məlumat bankının ümumi strukturu

Mərkəzi bazaya hər bir alt bazaya daxil olan çoxlu sayda göstəricilərin makro səviyyədə ümumiləşdirilmiş-integrasiya olunmuş göstəriciləri daxil edilir. Bundan başqa, mərkəzi baza alt bazaların qarşılıqlı fəaliyyətini, koordinasiyasını da həyata keçirir.

İnnovasiya layihələrini qiymətləndirərək səmərəlilik meyarlarının seçilməsini onların təbiətini təhlil edərkən müfəssəl nəzərdən keçirəcəyik.

Layihə təhlili hər şeydən əvvəl investisiya layihəsinin həyata keçirilməsinə və onun reallaşmasından əldə olunacaq qazanca düşən xərclərin müqayisəsini əks etdirir. Ancaq istənilən layihədən əldə olunan qazanc və onun həyata keçirilməsinə çəkilən xərclərin çoxsaylı olması hesablanmanı mürəkkəbləşdirir. Nəticədə isə, gəlirliliyin müəyyən edilməsi investisiya layihəsinin bütün mərhələ və fazalarını əhatə edən uzun, çoxmərhələli və əməktutumlu bir prosesə çevrilir. Təhlil layihənin işlənilib hazırlanmasının bütün mərhələlərində və xüsusilə də texniki-

iqtisadi əsaslandırma və ya investisiya layihəsinin biznes planın tərtib olunması zamanı yerinə yetirilir. (22, s.147)

İnvestisiyalaşdırma ilə əlaqədar fəaliyyət üçün başlanğıc nöqtə dövründən əvvəl həyata keçirilən layihənin reallaşma imkanlarının təhlilidir. İnformasiyanın kəmiyyətə qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan bu başlıca alət layihənin ideyasının konkret təhlilə çevrilməsi üçün zəruridir. İnvestisiya imkanlarının müəyyən edilməsinə (təbii və digər resursların təhlili əsasında yenidən olunmuş investisiyalaşdırma imkanları haqqında informasiya təchizatı yolu ilə) investisiya fondlarının (digər institutların) səfərbər olunması, bir neçə istehlak mallarına olan potensial tələbat, yeni yaradılan istehsalatlarının (obyektlərin) ətraf mühitə təsiri, (milli və xarici iqtisadiyyatın digər sektorları ilə mümkün qarşılıqlı əlaqələri), diversifikasiya imkanları, ümumi investisiya konyukturası, sənaye siyasəti, ixrac imkanları, əmək və material resursları ilə təminatı daxildir.

Bu mərhələdə onu bilmək lazımdır ki, burada investisiya layihəsinin bütün iştirakçılarının fəaliyyət şəraiti və nəticələri müqayisə olunur. Burada mühüm əhəmiyyət ondan ibarətdir ki, istehsal prosesinin xərc strukturunda və həcmində mövcud dəyişikliklər və nəticələr layihəni reallaşdırmadan tez-tez baş verir. Bu faktın inkaredilməsi yanlış nəticələrə və qərarlara gətirib çıxara bilər.

Deməli, investisiyalaşma – kapital yatırımları baxımından istənilən cəmiyyət üçün əvəz olunmaz əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin, bu proses gələcək ilə bilavasitə bağlı olur. Bu günkü cəmiyyətin durumunu, keçmişdə olan layihələrin uğurlu nəticəsi kimi qəbul etmək olar. Hal-hazırda işə qoyulmuş bu günkü layihələr gələcək öz nəticəsini verəcək və dəyərləndiriləcəkdirlər. Buna görə də uzunmüddətli investisiyaların layihələrinin tətbiqində elə dəqiq hesabatlar aparmaq lazımdır ki, sosial-ictimai cəhətdən cəmiyyətə minimum dərəcədə az ziyan dəysin. Buna görə də hər bir vətəndaşın borcudur ki, layihələndirmədə şəxsi maraqlardan öncə, ictimaiyyətə olan təsirinin mümkün qədər mənfi olmamasına nəzər yetirsin.

Layihənin idarə edilməsində aşağıda göstərilən əsas bölmələrə baxaq:

1. Layihənin vəsaitinin idarə edilməsi;
2. Keyfiyyətlə idarə edilməsi;

3. Vaxtın idarə edilməsi;
4. Qiymətin idarə edilməsi;
5. Riskin idarə edilməsi;
6. İşçilərin idarə edilməsi;
7. Layihənin işə düşməsinə, digər müqavilələrin, submüqavilələrin və razılaşmaların idarə edilməsi.

Dünya praktikasında layihələrin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif növ inflyasiyaları, faiz dərəcələrinin dəyişikliklərini, gərginlik normalarını və s. nəzərə alan diskontlaşdırılmış, qiymətləndirmələrə əsaslanmış layihə səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üsulları çox tez-tez tətbiq olunurlar.

Layihənin kommərsiya səmərəliliyi gəlirliliyinin tələb olunan normasını təmin edən maliyyə məsrəflərinin və nəticələrin nisbəti ilə təyin olunur. O həm bütövlükdə layihə üçün, həm də qaydalar üzrə qoyduqları sərmayəni nəzərə almaqla ayrı-ayrı iştirakçılar üçün nəzərə alın bilər. İnnovasiya layihəsinin səmərəliliyinin təyin olunma xərclərinin və nəticələrinin qiymətləndirilməsi müddəti layihənin yaradılma, istismar və ləğv olunma müddəti, əsas texnoloji avadanlıqların normativ orta xidmət müddəti, investorların tələbi kimi amilləri nəzərə almaqla qəbul olunan hesabat dövrü çərçivəsində həyata keçirilir. Nəticələrin və xərclərin dəyər qiymətləndirilməsi üçün bazis, dünya proqnoz və hesabat qiymətləri istifadə oluna bilər. Xalq təsərrüfatının müəyyən məqamında yaranmış qiymətlər bazis qiymətləri kimi başa düşülür. İstənilən məhsulun və ya resursların bazis qiyməti bütün hesabat dövrü müddətində dəyişməz hesab olunur. (8, s.4-10)

Layihənin idarə edilməsinin səmərəli nəticələnməyindən ötəri məqsədə, qoyulan vaxta, xərclərə, keyfiyyətə və onun xarakteristikalarına fikir vermək lazımdır. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, layihənin işə düşməsində daxili və xarici faktorların rolu böyükdür. Məs: iqtisadi, siyasi, cəmiyyətin sosial durumu, texniki normativ, mədəni və s.

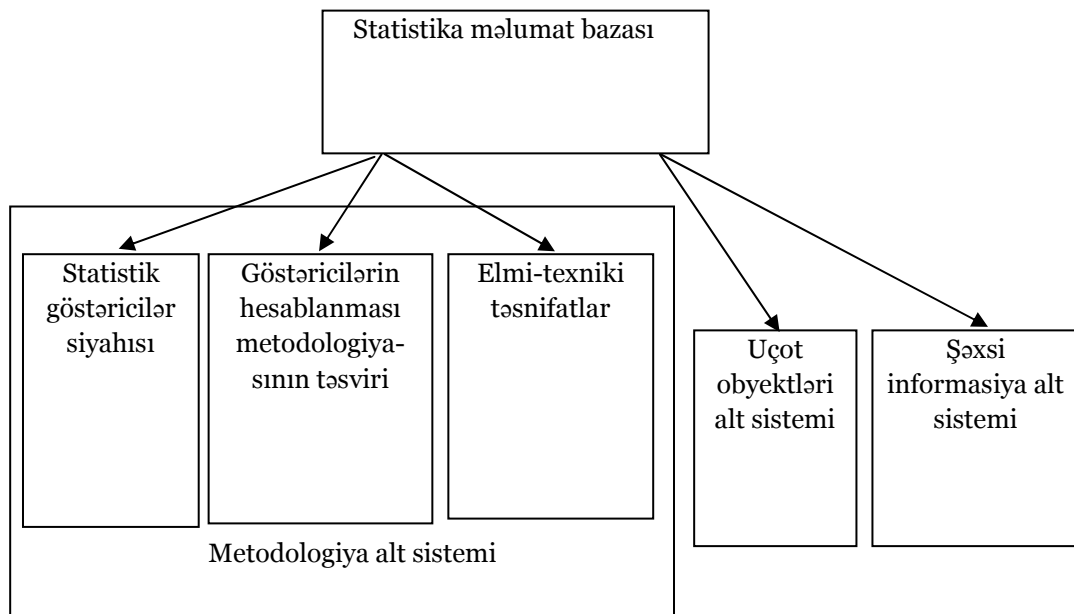
Elm və innovasiya fəaliyyətinin monitoring sistemi verilənlər banklarından ibarət olan, kompüter şəbəkəsindən kollektiv istifadə üçün nəzərdə tutulan, telekommunikasiya vasitələri ilə təmin edilən paylanma sistemidir.

Bu sistemin istifadəçiləri İstifadəçi məlumat bazasına (İMB) keçidə malik olurlar.İMB-də administrator tərəfindən yarımavtomat rejimində sistemdən alınan informasiyadan hazırlanan sənədlər saxlanılır.

Bu sistemdə Daxili məlumat bazası (DMB) daim təzələnir və təkmilləşir. DMB-yə 3 məlumat bazası daxil edilir:

- 1) Müxtəlif məlumatlar bazasına (MMB) - elm və innovasiya fəaliyyəti ilə əlaqəsi olan sənədlər, onlara aid olan əlavələr, təkmilləşmə təklif və tələbləri yerləşdirilir;
- 2) Statistika məlumat bazasına - elmi-texniki və innovasiya fəaliyyətini səciyyələndirən müxtəlif statistik göstəricilər yerləşdirilir. Bu məlumat bazası bütün monitoring sistemlərinin əhəmiyyətli tərkib hissəsidir. Onun tərkibi şəkil 3.2-də verilmişdir.
- 3) Anket məlumat bazası - elmi-texniki və innovasiya potensialının müxtəlif tədqiqat sorğularının emallarının nəticələri yerləşdirilir.

Sistem istifadəçilərin sorğusuna konkret verilənlər və analitik sənəd formasında cavab verir. Analitik sənədin daxili strukturu sorğunun tipindən və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif ola bilər.

Şəkil 3.2. Statistika məlumat bazasının tərkibi

Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya inkişafına həsr olunmuş işlərin əksəriyyətində əsas nəzərə çarpdırılan məsələ innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün iqtisadi sistemin resurs imkanlarının qiymətləndirilməsi sayılır. Lakin əgər təkə resurs tərkibi yox, həm də innovasiya fəaliyyəti (texnologiya transferi) çərçivəsində resurs axını prosesinin effektivliyi son həllini tapacaqdır. Bununla əlaqədar olaraq, innovasiya inkişafının qiymətləndirilməsi monitorinqinin aşağıdakı növlərini ayırmaq məqsəduyğundur:

1. İqtisadi sistemin innovasiya potensialı monitorinqi. İnnovasiya inkişaf tərkibinin vəziyyəti müəyyən edilir. Maddi-texniki, əmək, informasiya və maliyyə resursları kompleksini (tədqiqatçıların sayı, elmi kadrların hazırlanması, tədqiqat və işləmələrə xərclər), eləcə də innovasiya fəaliyyətinə kömək infrastrukturunu xarakterizə edən göstəriciləri (innovasiya strukturlarının, o cümlədən texnologiya transferi mərkəzlərinin işinin mövcudluğu və effektivliyi, innovasiya fəaliyyəti altında olan sahənin həcmi və s.) istifadə olunur.

2. Texnologiyanın transferi monitorinqi. İqtisadi sistemdə texnologiyanın transferi effektivliyini xarakterizə edən funksional indeks qiymətləndirilir. Bu, innovasiya tsikli üzrə hərəkətin kəmiyyətə yetərliyi və sürəti ilə müəyyən olunur. İİMS-in reallaşdırılması aşağıdakı mərhələlərdən keçir:

- innovasiya potensialının və texnologiyanın transferi indeksinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi metodikasının işlənib hazırlanması;
- hər bir metodika üçün göstəricilər sisteminin işlənib hazırlanması;
- İİMS-in tətbiqi alqoritmlərinin işlənib hazırlanması.

Monitoring sistemində istifadəçi məlumat bazası ədədi informasiya ilə yanaşı daim təzələnən müxtəlif tip həcmli və məzmunlu analitik sənədlər mənbəyidir. Monitoring sistemi istifadəçi interfeysinə malik olmalıdır.(11, s.5)

İnnovasiya inkişafını yeni və daha yaxşılaşdırıcı texnologiyaların işlənib hazırlanması və reallaşdırılması əsasında təsərrüfat subyektinin iqtisadi artımı kimi müəyyən etmək olar. İnnovasiya inkişafının səviyyəsi həm innovasiya prosesinin resurs tərkibi(innovasiya potensialı) kimi, həm də innovasiya texnologiyaları transferinin effektivliyi ilə müəyyən edilir. İnnovasiya inkişafının monitoringi innovasiya prosesi üzərində fasiləsiz nəzarət və nəticələrin növbəti təhlili, iqtisadi sistemin vəziyyətinin dəyişmə dinamikasını verən məlumatların toplanması və innovasiya proseslərinin inkişaf meyillərinin aşkara çıxarılmasıdır. Monitoringin əsası innovasiya texnologiyaları transferinin ayrı-ayrı həlqələrinin qarşılıqlı təsirinin təhlili planlaşdırılması və koordinasiyası üzrə informasiya təminatı sayılır. İqtisadi subyektlərin innovasiya inkişafının monitoring sistemi(İİMS) özünə məlumatların, yeniliklərin, texnologiyaların, innovasiya yönümlü kadrların, müəssisələrin, potensial investorların və innovasiya prosesinin digər elementlərin çox böyük bankını cəlb etməyə qabildir. O, innovasiyanın inkişafının effektiv idarə edilməsi üçün ilkin zəmin yaradır. İİMS-in fəaliyyətinin əsas məqsədləri aşağıdakılar sayılır:

- idarəetmə orqanlarını həmin iqtisadi subyektdə axan innovasiya prosesləri haqqında tam, operativ və etibarlı informasiyalarla təmin etmək;
- qabaqcadan pozitiv hadisələrin vaxtında görünməsi, neqativ meyillərin aşkara çıxarılması, onların yeniliklərin mənimsənilməsi prosesinin nəticəsinə mümkün təsirlərinin qiymətləndirilməsi;
- iqtisadi sistemin idarə edilməsi effektivliyinin qiymətləndirilməsi.

Hesab edirik ki, bu zaman innovasiya prosesinin iki hissəyə bölünməsi məqsədəuyğundur:

1.İnnovasiya tsiklinin hər bir mərhələsində resursların və infrastrukturun mövcudluğu.

2. Yeniliyin bir mərhələdən digərinə hərəkətmə sürəti.

Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiyanın inkişafına həsr olunmuş işlərin əksəriyyətində əsas nəzərə çarpdırılan məsələ innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün iqtisadi sistemin resurs imkanlarının qiymətləndirilməsi sayılır. Lakin əgər tək-cə resurs tərkibi yox, həm də innovasiya fəaliyyəti (texnologiya transferi) çərçivəsində resurs axını prosesinin effektivliyi son həllini tapacaqdır. Bununla əlaqədar olaraq, innovasiya inkişafının qiymətləndirilməsi monitorinqinin aşağıdakı növlərini ayırmaq məqsədəuyğundur:

1. İqtisadi sistemin innovasiya potensialı monitorinqi. İnnovasiya inkişaf tərkibinin vəziyyəti müəyyən edilir. Maddi-texniki, əmək, informasiya və maliyyə resursları kompleksini (tədqiqatçıların sayı, elmi kadrların hazırlanması, tədqiqat və işləmələrə xərclər), eləcə də innovasiya fəaliyyətinə kömək infrastrukturunu xarakterizə edən göstəriciləri (innovasiya strukturlarının, o cümlədən texnologiya transferi mərkəzlərinin işinin mövcudluğu və effektivliyi, innovasiya fəaliyyəti altında olan sahənin həcmi və s.) istifadə olunur.

2. Texnologiyanın transferi monitorinqi. İqtisadi sistemdə texnologiyanın transferi effektivliyini xarakterizə edən funksional indeks qiymətləndirilir. Bu, innovasiya tsikli üzrə hərəkətin kəmiyyət-cə yetərliyi və sürəti ilə müəyyən olunur. İİMS-in reallaşdırılması aşağıdakı mərhələlərdən keçir:

- innovasiya potensialının və texnologiyanın transferi indeksinin kəmiyyət-cə qiymətləndirilməsi metodikasının işlənilib hazırlanması;
- hər bir metodika üçün göstəricilər sisteminin işlənilib hazırlanması;
- İİMS-in tətbiqi alqoritmlərinin işlənilib hazırlanması. (32, s.33)

3.3. İnnovasiya biznesində vahid informasiya məkanının formalaşdırılması perspektivləri

İşləmələrin idarə edilməsi və innovasiyaların tətbiqi qərar qəbul etmə və onun həyata keçməsinə nəzarətlə birbaşa bağlıdır. Bu hər iki fəaliyyət növü həm təşkilatın xarici mühiti, həm də daxildə baş verən proseslər haqqında müəyyən informasiyanın alınması və emalını tələb edir. Ona görə də daxili və xarici informasiya mühitinin varlığı haqqında danışa bilərik.

İnformasiya mühiti innovasiyanın işlənməsi və tətbiqi proseslərinin əsas hissəsidir. İnnovasiya fəaliyyətinin bütün mərhələlərində informasiya mühitinin formalaşması və dəstəklənməsi üçün səy və ehtiyatların olması tələb edilir. İnnovasiya haqqında qərar qəbul etmənin ilkin mərhələsində informasiya emalı nə qədər dərin olsa, bir o qədər əsaslanmış qərar qəbul edilir və onun həyata keçməsi uğurlu olur. Lazımi informasiya təminatı olmadan innovasiyanın nailiyyətləri təsadüfi olur, bəzən isə lazımi informasiyanın çatışmazlığından müəyyən amillər nəzərə alınmır, bu isə innovasiyanın həyata keçməsinə maneçilik törədir.

Elmi innovasiya mühitinin informasiya infrastrukturunun inkişafı və təkmilləşdirilməsi çoxplanlı kompleks xüsusiyyətə malikdir və aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır:

- innovasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərinin səmərəli informasiya dəstəyini təmin etmək məqsədi ilə dövlət elmi-texniki informasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi və informasiya ehtiyatlarının inkişafı;

- müasir telekommunikasiya texnologiyaları istifadə etməklə innovasiya prosesinin istifadəçilərinin səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətini təmin edən kompüter şəbəkəsinin inkişafı;

- elmi-innovasiya mühitinin informasiya infrastrukturunun işlənməsinin səmərəliliyini artıran yeni informasiya texnologiyalarının işlənməsi və istifadəsi.

Müasir dövrdə müəssisələrin istehsal məhsulu kimi informasiyada da məhsuldur. Bu gün yeni texnika və texnologiya sahəsində informasiya açlığı var, elm və texnikanın müəyyən sahələrinin nailiyyətləri haqqında informasiya sistemi

yoxdur, bu tip informasiya xidməti bazarı formalaşır. İnnovasiya fəaliyyətində informasiyanın rolu artır, xarici və daxili informasiya bir-biri ilə sıx bağlı olur.

İnnovasiya fəaliyyətinin informasiya dəstəyi təminatına daxildir:

- prioritet istiqamətlərdə elmi-texniki proqram və layihələrin icraçılarının potensial imkanları və elmi-texniki nəticələrin verilənlər bankının yaradılması və doldurulması;
- yerli və xarici telekommunikasiya sistemlərindən istifadə edərək uzaq informasiya mənbələri və verilənlər bazası ilə əlaqə yaradılması;
- innovasiya fəaliyyəti sahəsində informasiya VB və internet informasiya ehtiyatlarına keçidin təmin edilməsi;
- innovasiya layihələrinin maliyyələşməsində maraqlı olan üçün onların axtarışı və seçilməsi;
- aparıcı firmaların məhsullarının istehlak xüsusiyyətlərinin verilənlər banklarının yaradılması və doldurulması və s.(16, s.215)

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması fonunda Azərbaycan bir çox problemlərlə qarşılaşır: iqtisadiyyatın xammala istiqamətlənməsi, dünya iqtisadiyyatına cüzi inteqrasiya, istehsal və sosial infrastrukturun inkişaf etməməsi, müəssisələrin ümumi texniki və texnoloji geriliyi, elmlə istehsalat arasında əlaqənin zəifliyi, ETTK işlərinə xərclərin azlığı və s. Göstərilən problemləri həll etmək üçün Azərbaycanda biliyə əsaslanan rəqabətə davamlı iqtisadiyyat qurulmalıdır.

İqtisadiyyatımızın rəqabətə davamlılığının təmin edilməsi, yeni elmtutumlu məhsulların hazırlanması, onların dünya bazarında öz yerini tutması üçün elmi-tədqiqat işlərinin tətbiqinə investorların cəlb edilməsi, innovasiyaların kommersiyalaşdırılması hal-hazırda Azərbaycanda aktual problemlərdəndir.

Elmi təşkilatların innovasiya aktivliyini müəyyən etmək üçün EİM tərəfindən UNESCO və AB standartları, Rusiya və Ukraynada aparılan tədqiqatlar öyrənilmiş, Azərbaycanda innovasiya aktivliyini müəyyən edən 40 (qırx) ədəd göstərici seçilmişdir. Bu göstəriciləri əldə etmək üçün 8 (səkkiz) bölmədən ibarət anket hazırlanmış, elmi-tədqiqat müəssisələrinə göndərilmişdir. Aparılan sosioloji

monitorinqin ümumi məqsədi elmi təşkilatların elmi-tədqiqat və innovasiya fəaliyyətini, iqtisadi və sosial aspektlərini xarakterizə edən problemlər və proseslər haqqında sistemləşdirilmiş təsəvvürlərin alınmasıdır. Gələn cavabların əsasında statistik üsullarla əsas innovativ təşkilatlar seçilmiş, sosioloji sorğunun təhlili nəticəsində Mütləq aktivlik potensialını (nüvə) formalaşdıran elmi təşkilatlar müəyyən edilmişdir. Elmi təşkilatların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə metodiki material üzərində işlər aparılır.

Kiçik innovasiya müəssisələri xarici xarakterli səbəblərin təsiri altında fəaliyyətin hər hansı bir növünü həyata keçirərkən gözlənilməz problemlərin yarana biləcəyi halda öz maliyyə vəziyyətlərini təhlükədən qorumağa səy göstərirlər və buna görə də bir yox, bir neçə istiqamət üzrə inkişaf edirlər. Onların yarından çoxu yeni texnikanın layihələşdirilməsi ilə məşğul olurlar. İkinci yerdə isə (40%) proqram vəsaitlərinin işlənilib hazırlanması durur. Bu müəssisələr informasiya xidmətləri ilə (37%) dəzgah və avadanlıqların hazırlanması, eləcə də dəzgahın sazlanması və təmiri ilə (33%) məşğul olurlar. Hər dördüncü kiçik innovasiya müəssisəsi elmi-texniki sferasında məsləhətverməni həyata keçirir. Fəaliyyətləri həmişə risklə bağlı olduğuna və müsbət nəticələr əldə edilməsinə təminatları praktiki olaraq olmadığına görə innovasiya biznesi ilə məşğul olan kiçik firmalar özləri özlərinə yol açırlar.

Kiçik innovasiya sahibkarlığına münasibətdə dövlət siyasəti innovasiya tsiklinin bütün mərhələlərində innovasiyaların uğurla irəliləməsini təmin etməyə qadir olan infrastrukturun yaradılması əsasında qurulmalıdır. Kiçik sahibkarlıq müəssisələrinin idarə edilməsində və onlara dövlət dəstəyində struktur dəyişikliklər etməkvacibdir. (22, s.7)

Təcrübə göstərir ki, hər hansı bir sahədə dövlət siyasətini reallaşdırmaq üçün dəqiq mexanizm və hər şeydən əvvəl təşkilati təminat lazımdır. Yüksək səviyyə-dövlət aparatı fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatlar sahəsində mövcud olan problemlərin təhlili ilə, eləcə də bu problemlərin həlli müddətlərinin əhəmiyyətliliyi ilə məşğul olur. Yüksək səviyyənin təşkilati quruluşu lazımı maliyyə resurslarının həm iri universitet mərkəzlərinə, həm də kiçik innovasiya

firmalarına çatmasının tənzimlənməsi ilə məşğul olur. Pul vəsaitlərinin firmanın ünvanına çatmasının operativ tənzimlənməsi üçün yüksək səviyyənin təşkilati quruluşu müxtəlif mülkiyyət formalı firmaların elmi işlərinin məlumatlar bazasına yolu olmalıdır. Kiçik firmaların miqdarının əhəmiyyətli artımı fəaliyyətləri onlara lazımlı operativ kömək göstərməyə yönələn dövlət orqanları ilə birbaşa qarşılıqlı təsirləri çətinləşdirir. Bu problemlərin həlli üçün dünya təcrübəsində istifadə etmək məqsədyönlü olardı. Dövlət fundamental müdafiə (strateji) xarakterli və uzunmüddətli perspektivli layihələrin maliyyələşdirilməsini öz üzərinə götürməlidir və bu zaman dövlət vəsaitlərini alanları məcbur etməlidir ki, müsabiqə əsasında ayrı-ayrı alt proqramlar üzərində işə kiçik tədqiqat təşkilatlarını cəlb etsin.

Eyni zamanda ərazi və sahə proqramları yerli hakimiyyət orqanlarına keçə bilər. Daxili və xarici mənbələrdən vəsait axını üçün güzəştlərin yaradılması şəraitində dövlət öz büdcəsindən vəsait ayırmadan arzu olunan səmərənin əldə edə bilərlər. Belə dövlət tədbiri müəssisələrdən və fiziki şəxslərdən vergi şəkilində vəsait axının artması hesabına büdcənin məxaric hissəsinin vəsaitlərinin qənaitinə şərait yaradır.

İntellektual mülkiyyət bazarının konyukturasının sürətli dəyişməsini nəzərə alaraq innovasiya müəssisələrinə qanunverici və hüquqi dəstəyi təmin edən dövlət aparatı tərəfindən qanunverici aktların operativ işlənilib hazırlanması imkanı xüsusi diqqətəlayiqdir.

Kiçik innovasiya biznesinə düşünülmüş şəkildə hərtərəfli dövlət himayədarlığı siyasəti təşkilatı, maliyyə, material, hüquqi tənzimləmə tədbirləri məcmusunu əhatə etməlidir. Dövlət dəstəyi sistemi özündə iki əsas şərti birləşdirir: İdarəedici və təminəedici. Təminat–bu kiçik müəssisələrə pul, material, informasiya resurslarının, dövlət sifarişlərinin və s.-nin çatdırılmasıdır. İdarəetmə–bu planlaşdırma, aparıcı kimi qəbul edilib çünki, o kiçik biznesə effektiv, idarə olunan xarakter verir.

Kiçik innovasiya biznesinə dəstək sisteminin strukturu özündə üç səviyyəni birləşdirir: federal, regional və yerli. Öz növbəsində onlardan hər biri üç blokla

təqdim edilən hər hansı bir sistem yaradır: konseptual-proqramlı, təşkilati-resurslu və funksional. Konseptual-proqram bloku kiçik innovasiya firmalarının dəstəklənməsi məqsədini, metodlarını və proqramlarını özündə birləşdirir. Təşkilati-resurs bloku dövlət idarəetməsinin ixtisaslaşdırılmış orqanlarını, kiçik sahibkarlığa ictimai dəstək verən orqanlar və eləcə də müvafiq resurslar və kadrlarla təmin olunan infrastruktur obyektlərini özündə birləşdirir. Funksional blok: birincisi-kiçik biznesi xarici mühit amillərini idarə etmək, ikincisi-konkret kiçik innovasiya müəssisələrinə birbaşa dəstək, üçüncüsü-dəstək sisteminin özünü təşkil və özünü təkmilləşdirilməsini əhatə edir. İnnovasiya fəaliyyətinin fəallaşdırılmasının asılı olduğu əsas məsələ kiçik innovasiya sahibkarlığına dəstəyin dövlət sisteminin yaradılmasıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, hətta inkişaf etmiş bazar şəraitində də elmi – texniki inkişaf avtomatik olaraq baş vermir, o çevik olmalı, məqsədyönlü idarə edilməli və dövlətin iqtisadi metodları ilə stimullaşdırılmasıdır. Bu zaman kiçik innovasiya firmalarına münasibətdə dövlət siyasəti yeniliklərin yaranması və yayılması prosesində böyük rol oynadığına görə proteksionist (himyədarlıq) xarakter daşıyır.(16, s. 65-70)

Elmi-tədqiqat işləri ilə məşğul olan kiçik müəssisələr üçün bir sıra ölkələrdə xüsusi dövlət dəstəyi sistemi mövcuddur. Bu sistemdə əsas yer tədqiqat işlərinə maliyyə köməyi ilə informasiya təminatı tutur. Məsələn ABŞ-da kiçik şirkətlərin elmi fəaliyyətini inkişafı haqqındakı qanuna uyğun olaraq əvvəllər olduğu kimi təkcə Milli Elm fondu yox, həm də sərəncamında elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin büdcəsi olan digər federal nazirliklərdə öz təsisatlarından 2,5% kiçik biznesə ayırmalıdırlar, 90-cı illərdə bunların ümumi məbləği 400mln dollara keçmişdi.

Bundan başqa ABŞ-dakı kiçik innovasiya firmaları elmi- tədqiqatların aparılması məqsədli, əvəzsiz subsidiyaları əldə etmək imkanı qazandı. Birinci mərhələdə subsidiyaların məbləği 50 min dolları, ikincidə isə 500 min dolları aşmır. Şirkətin işləri uğurla başa çatdığı halda ona yeni məhsulun kommersiya buraxılışının mənimsənilməsi üçün lazım olan ssuda verilə bilər. Danimarkada

kiçik firmalarda tədqiqatların aparılmasına çəkilən xərclərin 75%-ə qədərində 3 il müddətində faizsiz ssuda verilməsinə icazə verilir. Aparılan işlərin uğursuzluğu olduğu halda verilmiş ssudanın yarısı dövlətin büdcə xərcləri hesabına ödənilir. Fransa və Böyük Britaniyada isə kiçik firmaların elmi tədqiqatlara çəkdiyi xərclərin 50%-ə qədəri analoji qaydada ödənilir. AFR-də innovasiya şirkətlərinin və dövlətin mərhələli əməkdaşlığı nəzərdə tutulur ki, buda baş verə biləcək riskin qarşısını əhəmiyyətli dərəcədə alır. Uğurlu əməkdaşlıq halında dövlət elmi işlərin dəyərinin 75-nə qədərini subsidiyalaşdırmaq öhdəliyini öz üzərinə götürür, sonuncu mərhələdə isə təcrübə istehsalının təşkili və yeni məhsulun kommersiya mənimlənməsi üçün tələb olunan kapitalın 80% həcmində ssuda verməyə zəmanət verir.

Dövlət dəstəyi tədbirləri özündə güzəştli vergi qoymanı, təşkilati və hüquqi mexanizmin təkmilləşdirilməsini, maliyyələşdirmə sahəsindəki kredit və digər təşkilatların hüquqlarının genişləndirilməsini, informasiya-məsləhət xidmətlərinin göstərilməsini və müvafiq infrastrukturun yaradılmasını birləşdirir. Kiçik sahibkarlığa maliyyə dəstəyinin əsas istiqamətlərindən biri güzəştli vergi qoyma sistemi olmalıdır. Vergi sisteminin liberallaşdırılmasının vacib tədbirlərindən biri vergiyə cəlb etmə sisteminin sadələşdirilməsidir. Aydındır ki kiçik və eləcə də innovasiya biznesinin ən çox narahatlıq doğuran problemi onu maliyyələşdirmədir. Kiçik biznesin inkişafına dövlət təsirinin ən vacib alətlərindən biri birbaşa maliyyə köməyidir ki, bu da firmalara subsidiyalaşdırma vasitəsilə həyata keçirilir. Məsələn: ABŞ-da üç növ ssuda təqdim olunur. Kiçik və orta müəssisələrin işləri üzrə Administrasiya (KOMA) tərəfindən verilən birbaşa ssuda, bir şərtlə ki, kiçik firmanın birbaşa maliyyə-borc mənbələri yoxdur; paylı ssuda KOMA tərəfindən bir neçə xüsusi kredit idarələri ilə birlikdə verilir; zəmanətli ssuda burada KOMA kredit idarəsinə onun kiçik firmaya verdiyi borcun 90%-nin qaytarılmasına zəmanət verir. Zəmanətli və paylı ssudalar kommersiya təşkilatlarını (xüsusi banklar, investisiya fondları, sığorta şirkətləri və s.) kiçik firmalara müstəqil kapitallarını verməyə stimullaşdırır. Qərb ölkələrində krediləşmənin inkişaf etmiş sistemi nəzərdə tutulur (33).

Nəticə

Səmərəlilik – iqtisadiyyat elminin mühüm kateqoriyasıdır. Səmərəlilik – nəticə və bu nəticəyə çəkilən xərclər arasında olan nisbətdir. İnnovasiyaların səmərəsinin (mənfəət) hesablama üsulu, onların mənimsənmə nəticələri ilə xərclərinin müqayisəsinə əsaslanır, bu və ya digər yeni işləmələrə investisiya qoyuluşunun məqsədəuyğun olması haqda qərar qəbul edilməsinə şərait yaradır.

Hesabatları apararkən yalnız təşkilat işlərinin həyata keçirilməsi ilə bilavasitə bağlı olan xərcləri qeydə almaq lazımdır. Bununla yanaşı, hər hansı bir təşkilati təkmilləşmə yeni texniki vasitələrin (hansı ki, onlarsız yeni təşkilat reallaşa bilməz) tətbiqini tələb edirsə, onlara çəkilən xərclər də nəzərə alınmalıdır.

Demək, əgər yeni operativ planlaşdırma sisteminin tətbiqi fərdi kompüterlərin istifadəsini tələb edirsə, onda onun dəyəri bu tədbirin həyata keçirilməsi üçün sərf olunan xərclərə daxil edilməlidir. İnnovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi, onun səmərəliliyinin artması, innovasiya prosesini təşkil edənlərin rəşional uyğunlaşdırılması, innovasiyaların tətbiq sahələrinin genişlənməsi, innovasiya fəaliyyətinin optimal planlaşdırılması və innovasiyanın nəzəri əsaslarının formalaşdırılması və metodologiyanın yaradılması innovasiya fəaliyyətinin təşkili və planlaşdırılması istiqamətində bilik sahəsinin inkişafını tələb edir. İnnovasiya layihələrinin kəmiyyət və ya xərc qiymətləndirmə üsulu layihənin rentabelliği və gəlirliyi ilə bağlıdır. Burada üç növ qiymətləndirmədən istifadə etmək olar: layihənin mütləq gəlirliyi, mütləq-nisbi gəlirlik və müqayisəli.

“İnnovasiya biznesində tətbiq olunan layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması yolları” mövzusunda tədqiqatın nəticəsi olaraq belə demək olar ki, burada göstəricilərin rolu daha böyükdür. İndi o göstəricilər haqqında ətraflı şəkildə məlumat verəcəm.

İnnovasiyaların iqtisadi səmərəliliyi bilavasitə aşağıdakı göstəricilər sistemi ilə bağlıdır:

- kommərsiya (maliyyə) səmərəliliyinin göstəriciləri - birbaşa iştirakçılar üçün layihənin reallaşmasının maliyyə nəticələrini nəzərə alırlar;

- büdcə səmərəliliyinin göstəriciləri–respublika, regional və ya yerli büdcə üçün layihənin həyata keçirilməsinin maliyyə nəticələrini göstərir;
- iqtisadi səmərəlilik göstəriciləri–layihənin reallaşması ilə bağlı investisiya layihəsi iştirakçılarının maliyyə maraqlarından kənara çıxan xərcləri və nəticələri nəzərə alınır.

Aparılmış tədqiqatlara əsaslanaraq aşağıdakı nəticələr ortaya çıxmış olar:

1. İnnovasiyaların ümumi iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı göstəricilər sistemindən istifadə edilə bilər:

- a) İnteqral səmərə;
- b) Rentabellik indeksi;
- c) Rentabellik norması;
- d) Ödəmə müddəti.

a) İnteqral effekti hesabat dövrü ilə bir il, adətən ilk il üçün, nəticə və xərclərin diskontlaşdırılması nəzərə alınmaqla, innovasiyaya çəkilən xərclərin fərq qiymətidir. İnteqral effektinin başqa adları da var, məsələn: xalis diskontlaşdırılmış gəlir, gətirilən xalis və ya müasir xalis dəyər, gətirilən xalis səmərə.

b) İnnovasiyaların rentabellik indeksi gətirilən gəlirlərin bu tarixə gətirilən innovasiya xərclərinə olan nisbətidir. Rentabellik indeksi inteqral səmərə ilə sıx bağlıdır, əgər inteqral səmərə müsbətdirsə, onda rentabellik indeksi $JR < I$, və əksinə. Əgər $JR < I$ onda innovasiya layihəsi iqtisadi səmərəli hesab olunur, əks halda isə səmərəsizdir. Vəsaitlərin çatışmazlığı şəraitində üstünlük rentabellik indeksi daha yüksək olan innovasiya layihələrinə verilməlidir.

c) Rentabellik norması müəyyən illər ərzində gəlirlərin diskontlaşma həcmi innovasiya qoyuluşlarına bərabər olan diskont normasını özündə ehtiva edir. Bu halda innovasiya layihəsinin gəlir və xərcləri hesabat vaxtına gətirilməsi yolu ilə müəyyən olunurlar.

d) Ödəmə müddəti sərmayələrin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin ən geniş yayılmış göstəricilərindən biridir. Təcrübədə istifadə olunan göstəricidən fərqli olaraq–kapital qoyuluşunun özünü ödəmə müddəti gəlirin deyil, innovasiyalara

qoyulan sərmayə vəsaitlərinin hazırki dəyərində olan pul kütlələrinin cəminə gətirilməsini təmin edən pul dövriyyəsinə əsaslanır.

Bu üsulun üstünlükləri aşağıdakılardır:

- Layihənin seçilməsi üçün məqsədli meyara malikdir;
- Şirkətin dəyərinin maksimallaşdırılmasına yardım edir;
- Ödəmə müddətindən kənar axınları da nəzərə alır;
- Pulun zamanla dəyişən dəyərlərini nəzərə alır.

2. Müasir şəraitdə istehsalın maddi bazasının inkişafının müvəffəqiyyətləri getdikcə daha çox informasiya mühitinin keyfiyyətindən, cəmiyyətin istehsal güclərinin intellektləşdirmə dərəcəsiindən asılı olur. İnformasiya mühitinin inkişaf səviyyəsi ictimai münasibətlərin xüsusi növünün - informasiya növünün strukturunu müəyyən edir. Alimlərin, konstruktorların, menecerlərin (həm istehsal, həm də məhsulun reallaşdırılması sahələrində) və nəhayət, mal və xidmət istehlakçılarının imkanlarının, maraqlarının və söylərinin məqsədyönlü birləşməsinin təminatı nəzərdə tutulur.

Dövlət bazar iqtisadiyyatı şəraitində mərkəzləşdirilmiş elmi-texniki informasiya orqanlarının maddi-texniki bazasını müasir səviyyədə dəstəkləyə və inkişaf etdirə bilmir.

İnformasiya ehtiyatları bazarının yaranması yeni rəqabət qabiliyyətli məhsula keçid məsələlərinin həlli üçün informasiyanın əldə edilməsinə çəkilən xərclərin kəskin artması faktını daha aydın şəkildə göstərir. Eyni zamanda, informasiyanın dəyişikliklər proseslərini müəyyən edən ictimai təcrübə sferası sürətlə genişlənir və sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə çalışan əhəlinin məşğulluğunun əsas sferası olur, ictimai təcrübənin başqa növlərinin simasını müəyyən edir, sosial münasibətlərin, vətəndaşların fərdi və kollektiv fəaliyyətinin yeni modellərini formalaşdırır.

3. İnnovasiya fəaliyyəti haqqında tam və dəqiq məlumatın toplanması və alınan nəticənin qiymətləndirilməsi elmi-texniki sahədə iqtisadiyyatın inkişafını təmin edən atributdur. Bu qiymətləndirməni isə monitoring sistemi təmin edir.

İnnovasiya prosesinin mürəkkəbliliyi və çoxbucaqlılığı, bu prosesin monitorinqi və qiymətləndirilməsinin müxtəlif metodikalarının yaranmasına səbəb olur.

Elm və innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin ənənəvi formaları universal deyillər. Bizim tərəfimizdən monitorinq - elm və innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin əsas forması kimi təklif edilir. Kitabda elm və innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün aparılan monitorinqin nəticələri təhlil edilmiş, bu monitorinqin nəticələrinin emalı zamanı baş verən problemlər və onların mümkün həll yolları müəyyən edilmişdir.

4.Statistik məlumatların cəlb edilməsi ilə sosioloji monitorinqin nəticələri əsasında amillərin bu qruplarının elmi təşkilatlara təsirini təhlil etməyə təşəbbüs göstərilmişdir.

Sosioloji monitorinqin ümumi məqsədi elmi təşkilatların elmi-tədqiqat və innovasiya fəaliyyətini, iqtisadi və sosial aspektlərini xarakterizə edən problemlər və proseslər haqqında sistemləşdirilmiş təsəvvürlərin alınmasıdır. Ümumi məqsədə uyğun olaraq tədqiqatın konkret məsələləri aşağıdakı bəndlərin qiymətləndirilməsidir:

- elmi təşkilatların ehtiyat təminatı;
- elmi təşkilatların fəaliyyətinin istiqaməti, məhsuldarlığı və vəziyyəti;
- elmi təşkilatların ali təhsil sistemi ilə qarşılıqlı əlaqəsi;
- elmi təşkilatların iqtisadiyyatın real sektoru ilə qarşılıqlı əlaqəsi;
- elmi təşkilatların innovasiya aktivliyi potensialı;
- ölkədə innovasiyaların inkişafının qabağını alan səbəblər.

Elmi təşkilatların fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərini qiymətləndirməyə imkan verən, işlənib hazırlanmış indikatorlar sistemi qoyulmuş məsələlərin reallaşdırmasının metodoloji əsası olmuşdur.

5.Bu gün idarəetmənin əsas amili informasiya amilidir. Bunun səbəbi milli informasiya mühitinin inkişaf prosesi və onun subyektlərinə tələbatın artmasıdır. İdarəetmənin əsas elementlərindən biri ölkənin elm siyasətidir.

Elmi təşkilatlar milli innovasiya sisteminin və elmin iqtisadiyyatının formalaşdırılmasında və inkişafında böyük rol oynayır. İnnovasiya proseslərinə

elmin təsiri artır. Elm və təhsilin inteqrasiyası prosesi gedir, elmin ölkə iqtisadiyyatı ilə qarşılıqlı təsiri güclənir.

Dövlət elmi siyasətində elmi subyektlərin və iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılması, nailiyyətlərin istehsala tətbiqi, elmin kommersionlaşdırılması məsələlərinə böyük diqqət ayrılır. Müasir şəraitdə elmi təşkilatların vəziyyətinə və inkişafına xarici və daxili amillər qrupları təsir edir.

Ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri 2012. Bakı, 2012, <http://www.stat.gov.az>
2. Hüseynova A.D. İnnovasiya fəaliyyətinin informasiya təminatı // AMEA Xəbərləri. Elm və innovasiya, 2009, №1, c. 65-70
3. Hüseynova A.D. Milli innovasiya sisteminin qiymətləndirmə indikatorları // AMEA Xəbərləri. Elm və innovasiya, 2011, №1 (5), s. 10-14
4. Qasımov F.H. Azərbaycanda innovasiyanın vəziyyəti və onun inkişaf perspektivləri // AMEA Xəbərləri. Elm və İnnovasiya seriyası, 2009, №1, s. 4-10
5. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm, 2009, 416 c.
6. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M. Milli innovasiya sisteminin kompleks proqramı // AMEA Xəbərləri. Elm və İnnovasiya seriyası, 2011, №1(5), s. 3-9
7. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M., Hüseynova A.D. Elmi-tədqiqat işlərinin qiymətləndirilməsinin və idarə olunmasının informasiya təminatı sistemi. Bakı: Elm, 2005, 118 c.
8. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M – İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri
9. A.H. Tağıyev, Q.Ə.Səfərov – İnnovasiya layihələrinin menecmeti
10. A.H. Tağıyev, İ.B.Əmirov – İnnovasiya menecmenti – 2010
11. A.H. Tağıyev – İnnovasiya – 4
12. Azərbaycanda innovasiya infrastrukturu // AMEA Xəbərləri. Elm və İnnovasiya seriyasının İnnovasiya bülleteni, 2012, №2.
13. Azərbaycanın iqtisadi göstəriciləri. Bakı: DSK, 2012, 814 s.
14. Azərbaycanın sənayesi. Bakı: Dövlət Statistika Komitəsi, 2011.
15. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2012, 814 s.
16. Arzu Hüseynova. Azərbaycanda innovasiya potensialının təhlili. Bakı, 2013
17. Babayev İ.A. Layihələrin idarə edilməsinin metodologiyası. Bakı: Elm, 2003, 300 s.

18. Hüseynova A.D. Elmi İnnovasiyalar Mərkəzinin informasiya ehtiyatlarının toplanması üzrə fəaliyyəti / «Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında elmi innovasiyanın rolu» III Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı: Elm, 2009, s. 8-10.
19. Hüseynova A.D. İnformasiya fəaliyyətinin iqtisadi mahiyyəti // AMEA Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası, 2010, №3, s. 133-138.
20. Hüseynova A.D. İnformasiya-analitik fəaliyyətin təşkili //AMEA Xəbərləri. Elm və İnnovasiya seriyası, 2010, №3, s. 42-47.
21. Qasımov F.H. Azərbaycanda dövlət innovasiya siyasəti // AMEA-nın Xəbərləri, Elm və İnnovasiya seriyası, 2010, №3(4), s. 7-14.
22. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm, 2009, 416 s.
23. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M. Milli innovasiya sisteminin kompleks proqramı // AMEA Xəbərləri. Elm və innovasiya seriyası, 2011, № 1(5), s. 3-9.
24. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M., Hüseynova A.D. Elmi-tədqiqat işlərinin qiymətləndirilməsinin və idarə olunmasının informasiya təminatı sistemi. Bakı: Elm, 2005, 118 s.
25. Mahmudov R.S. Su kəməri şəbəkələri. Bakı, 2006.
26. Musayev A. İnnovasiya yönümlü vergi mexanizmləri, <http://vergiler.az/art-view/460/>

Rus dilində

27. АКИМОВ А.А., ГАМИДОВ Г.С. Системологические основание инноватики, С. Петербург, 2002

Saytlar.

28. http://unec.edu.az/application/uploads/2015/05/babazade_nazrin.
29. <http://dspace.bhos.edu.az/xmlui/bitstream/handle/123456789/760/kitab%20A5.pdf?sequence=1>
30. <http://library.aseu.edu.az/images/elektronkitablar//29.pdf>

31. http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=3277:sid-2015-1-rub&catid=22:%C3%BCmumi-m%C9%99lumat&lang=az
32. http://elibrary.bsu.az/yenii%5Ciqtisadkitablar%5C226_innovasiya.pdf
33. <http://kayzen.az/blog/menecment/448/ki%C3%A7ik-innovasiya-biznesi-f%C9%99aliyy%C9%99tin%C9%99-d%C3%B6vl%C9%99t-k%C3%B6m%C9%99yi-v%C9%99-onun-h%C3%BCquqi-t%C9%99nziml%C9%99nm%C9%99si-sistemi.html>

ANNOTASIYA

İnnovasiyanın layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məsələləri uzun mübahisələrin və kəskin tənqidin predmeti olaraq müxtəlif dövlətlərin iqtisadiyyat elmində vacib yer tuturdu.

İnnovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması məqsədləri, həyata keçirilməsi üsulları, forma və müddətləri hər şeydən əvvəl ayrı-ayrı təsərrüfat subyektlərinin və bütövlükdə cəmiyyətin resurs imkanları ilə müəyyən olunmalıdır.

Aşağıdakı istiqamətlərdə innovasiya layihəsinin reallaşdırılması üçün dövlət köməyi göstərilir:

- Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına;
- Azərbaycan innovasiya sistemi elementlərinin yaradılmasına və inkişafına.

İnnovasiya prosesinin səmərəliliyi xeyli dərəcədə bu sahədə çalışanların o cümlədən, firmaların, elmi-tədqiqat müəssisələrinin, universitetlərin peşəkarlıq fəaliyyətindən, onların yerli, milli və beynəlxalq səviyyədə əlaqələrindən asılıdır.

Bu tədqiqatın məqsədi innovasiya biznesində layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin, bu səmərəliliyin təhlil prinsiplərini, innovasiyanın inkişaf etmiş ölkələrdə rolunu, innovasiya biznesində informasiya təminatı, monitoring sisteminin təkmilləşdirilməsinin tədqiqindən ibarətdir.

РЕЗЮМЕ

Эффективность оценивания инновационных проектов после долгих дискуссий и резкой критики занял важное место в сфере экономики различных государств.

Цели стимулирования реализации инновационных проектов должны определяться реализацией методов, форм и сроками прежде всего разными сельско хозяйственными субъектами и в целом, возможностями общественными ресурсами.

Нижеследующее указывает на то, что государство оказывает поддержку для реализации инновационного проекта:

- для развития социальной экономики Республики Азербайджан;
- для создания и развития элементов инновационной системы Азербайджана.

Эффективность инновационного процесса зависит от персонала работающих в этой сфере а также от фирм научно-исследовательских инситутов и профессиональной деятельности университетов, в том числе от их местных, национальных и международных отношений.

Цель этого исследования состоит из экономического эффективности проектов в сфере инновационного бизнеса, а также принципов эффективности анализа, роли инновации в развитых странах обеспеченные информации в сфере инновационного бизнеса, исследования усовершенствованных мониторинговых систем.

SUMMARY

The evaluation of the effectiveness as the evaluation matter the innovation project after longer arguments and the subject of critics has taken an important place in the sphere economy of the various states.

The realization of innovation project of the stimulation goals, the methods of realization, forms, the durations have to be determined with agricultural subjects the opportunities of the community resources.

The government supports for the realization of innovation project as follows:

- social and economical development of Azerbaijan Republic;
- creating and developing the elements of Azerbaijan innovation system.

The effectiveness of the innovation process depends on local, national and international relations of the staff working in this field as well as, the professional activities of the firms, science and research institutions.

The purpose of this research consists of the projects of innovation business and economical effectiveness and the principles of analysis as well as, the part of the developed countries, information maintenance in the sphere of innovation business, the research of improving monitoring system.